

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SPİNOZA FELSEFESİNDE EGEMENLİK VE HAK MESELESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Zeki YILMAZ

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı

TEMMUZ 2024
İSTANBUL

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SPİNOZA FELSEFESİNDE EGEMENLİK VE HAK MESELESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Zeki YILMAZ
(211231027)
(0009-0009-5634-990X)

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Melike Belkıs AYDIN

İstanbul 2024

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü

Jüri Tez Onay Formu

26.07.2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Bu çalışma 26.07.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kamu Hukuku (Tezli Yüksek Lisans) Programı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Melike Belkıs AYDIN

Danışman

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ege OKAKIN ERBAŞ

Üye (İmza)

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Elif ÇELİK

Üye (İmza)

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum Spinoza Felsefesinde Egemenlik ve Hak Meselesi adlı tezin, proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

(26/07/2024)

Muhammed Zeki YILMAZ

ÖNSÖZ

Bu tezi yazarken desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen ve bu süreçte daima büyük bir özenle tezin yazımına değerli katkılarını sunan danışman hocam sayın Dr. Melike Belkıs AYDIN'a, Spinoza'nın neşesini üzerinden hiç eksiltmeyerek bana Spinoza'yı sevdiren Prof. Dr. Solmaz ZELYÜT'a, son olarak da varlıklarını her daim en yakınımnda hissettiğim dostlarıma en derin teşekkürlerimle...

Temmuz 2024

Muhammed Zeki YILMAZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	x
1. GİRİŞ	1
2. SPİNOZA FELSEFESİNDE TEMEL KAVRAMLAR.....	5
2.1 Spinoza’da Töz Meselesi	5
2.1.1 René Descartes’in töz anlayışı	6
2.1.2 Töz olarak deus sive natura ve tekillikler	7
2.2 Conatus: Potentia Agendi.....	14
2.3 Gücün Farklı Nitelikleri Olarak Potestas ve Potentia	18
3. SPİNOZA VE HAK MESELESİ.....	22
3.1 17.Yüzyılda Modern Hak Kuramları	23
3.1.1 Akılcı hukuk kuramı: Hugo Grotius (1583-1645)	23
3.1.2 Thomas Hobbes: Leviathan (1588-1679)	26
3.1.3 Liberal hukuk kuramı: John Locke (1632-1704)	29
3.2 Spinozacı Hak Düşüncesi.....	32
3.2.1 Spinoza’da doğa durumu tasviri	34
3.2.2 Spinoza’da hak-güç denkliği.....	37
3.2.2.1 Hakkın kaynağı olarak güç.....	38
3.2.2.2 Hakkın sınırı olarak güç	40
3.2.3 Hakların devredilebilirliği üzerine	42
4. EGEMENLİK ÜZERİNE	48
4.1 Spinoza’da Egemenliğin Meşruiyeti Problemi	49
4.2 Yasa.....	55

4.3 Sivil Toplum.....	60
4.4 Egemen Erkin Sınırı.....	63
4.4.1 Egemen erkin sınırı olarak güç	63
4.4.2 Düşünce ve ifade hürriyeti veya özgür düşünce ve ifade hakkı.....	65
5. SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA	72
ÖZGEÇMİŞ.....	76

KISALTMALAR

B.	: Bölüm
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ö.	: Önerme
TP	: Teolojik İnceleme
TTP	: Teolojik-Politik İnceleme

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 4.1: Spinoza'ya Göre Yasa Ayrımı..... 57

SPİNOZA FELSEFESİNDE EGEMENLİK VE HAK MESELESİ

ÖZET

Bu çalışmada, ana hatlarıyla Spinoza'nın güç ile özdeşleştirdiği hak kuramı ve meşruiyet dışı bir çizgide konumlandığı egemenlik meselesi incelenmiştir.

Spinoza, ontolojisini monist töz fikri ve ondan taşan kiplerin meydana getirdiği çokluk teması üzerine inşa etmiştir. Bu parça-bütün ilişkisinden onun en temel kavramlarından biri olan conatus kavramı belirlemiştir. Her şeyin özünde bulunan bu çaba, güç ya da kudret olarak ifade edilebilen conatus, hakkın da özünü oluşturmaktadır. Böylece her insanın hakkı, gücünün uzanabileceği yere kadar uzanacak ve buradan bir hak-güç denkliği meydana gelecektir.

Benzer şekilde Spinoza, insanların ortak bir amaca yönelmiş kolektif rızasıyla meydana gelen egemenliği de aşkınlıktan uzak, aynı neviden içkin bir nedensellik ile inşa edecektir. Spinoza, egemenliği, hukukun dışında hatta onu meydana getiren bir yerde konumlandırmakla beraber doğa halinin aksine ortak bir yaşam usulü de bu egemenlik hali ile mümkün kılınacaktır. Egemenliğin, hukukiliği inşa edici bu niteliği, onun meşruiyet dışı bir çizgide belirmesini sağlayacaktır. Bu haliyle egemenliğin meşru ya da gayrimeşru diye nitelenmesi mümkün olmayacaktır çünkü neyin meşru-gayrimeşru ya da neyin iyi-kötü olduğunu bizzat egemen belirleyecektir.

Özet olarak bu çalışmada, Spinoza'nın hak-güç denkliği kurarak hakkı, içkin ve edimsel bir kavram olarak ele aldığı, bununla beraber egemenlik meselesinde de aynı içkin felsefesinden dolayı egemenliği meşruiyet dışı bir çizgide konumlandırarak onu güç ile doğrudan bir ilişki biçimiyle açıkladığı, ortaya konmuştur.

Anahtar kavramlar: *Hak, Egemenlik, Yasa, Töz, Conatus, Tekillik, Güç, Doğa durumu, Sosyal sözleşme, Egemenliğin meşruiyeti, Deus sive natura, İçkin nedensellik.*

THE QUESTION OF SOVEREIGNTY AND RIGHTS IN SPINOZA'S PHILOSOPHY

ABSTRACT

In this study, Spinoza's theory of right, which he identifies with power, and the issue of sovereignty, which he positions in a line other than legitimacy, are analysed.

Spinoza built his ontology on the monist idea of substance and the theme of multiplicity formed by the modes overflowing from it. From this part-whole relationship emerged the concept of conatus, one of his most fundamental concepts. The conatus, which can be expressed as this endeavour, power or might inherent in everything, also constitutes the essence of right. Thus, each person's right will extend as far as his or her power can reach, and a right-power equivalence will emerge from here.

Similarly, Spinoza will construct sovereignty, which comes into being with the collective consent of people directed towards a common goal, with an immanent causality of the same kind, far from transcendence. Although Spinoza positions sovereignty outside of law and even in a place that constitutes it, unlike the state of nature, a common way of life will be made possible by this state of sovereignty. This quality of sovereignty, which constructs legality, will enable it to appear in a line outside legitimacy. As such, it will not be possible to characterise sovereignty as legitimate or illegitimate because the sovereign himself will determine what is legitimate or illegitimate, or what is good or bad. In summary, in this study, it has been demonstrated that Spinoza treats right as an immanent and performative concept by establishing a right-power equivalence; however, in the issue of sovereignty, due to the same immanentist philosophy, he positions sovereignty in a line outside legitimacy and explains it in a direct relationship with power.

Key Words: *Right, Sovereignty, Law, Substance, Conatus, Singularity, Power, state of nature, Social contract, Civil society, Legitimacy of sovereignty, Deus sive natura, Immanent causality, Modernity.*

1. GİRİŞ

Spinoza, İspanya'dan sürgün edilen Yahudi ailelerden birinin çocuğu olarak 1632'de Amsterdam'da dünyaya gelmiştir. Babası, mensubu olduğu Yahudi cemaatinde itibarlı bir tüccar olan Spinoza, ileride eşine az rastlanır bir şekilde herem edilecektir.

O dönemin Amsterdam'ı İberyalı ya da Seferad Yahudi'leriyle birlikte başka Yahudi cemaatlerine de ev sahipliği yapmaktaydı. Bugün Hollanda diye adlandırılan bu coğrafya, dönemine göre kozmopolit ve özgürlüğü ile birçok entelektüel ve sanatçıyı kendine hayran bırakan bir Cumhuriyet idi. Öyle ki Spinoza da Teolojik-Politik İnceleme'sinde bu Cumhuriyet'e olan saygı ve sevgisinden açık bir yüreklilikle bahsedecektir.

Daha 23 yaş gibi çok genç sayılabilecek bir yaşta, cemaati tarafından lanetlenerek herem edilmiştir. Hâlbuki o yaşta herhangi bir eseri dahi yayımlanmamıştır fakat bu herem, ileride yayımlanacak olan eserlerinin ayak sesleri olacaktır. Bu kovulma, elbette ki onun için yıkıcı bir durum teşkil etmemiştir hatta onun özerkliğini ilan eden bir insana dönüşme sürecini hızlandırmıştır. O saatten sonra Baruch ismini geride bırakıp Benedictus ismini almış ve kozmopolit Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'nin özgür bir yurttaşı kimliğini ön plana çıkarmıştır. Artık kapalı bir cemaatin mensubu değil, dışa açık demokratik bir toplumun üyesiydi ve o, bundan büyük bir memnuniyet duymaktaydı.

1662 yılında Ethica'nın erken metinlerini yazmaya başladı fakat 1665'li yıllara geldiğinde yaşadığı kentte baş gösteren siyasi kargaşalardan dolayı daha politik bir metin yazmaya karar vererek Ethica kitabına ara verir ve Teolojik-Politik İnceleme'yi yazmaya başlar. 1670 yılında anonim olarak basılan bu kitabın, Spinoza'ya ait olduğu çok geçmeden anlaşılacak ve eleştiri oklarının hedefi olacaktır. Ethica'da yazdığı metafizik ve ontolojik esaslar, kendini Teolojik-Politik İnceleme'de teolojik-politik bir düzlemde gösterecek ve Politik İnceleme kitabında daha da somutlaşarak pratik yönetim biçimlerini ortaya koymaya çalışacaktır, ne yazık ki buna ömrü yetmeyecek ve bu kitabını tamamlayamayacaktır. Bu şekilde

bakıldığında Spinoza'nın ortaya koyduğu felsefesinin belkemiğini, *Ethica* oluşturduğu gibi onda Teolojik-Politik İnceleme (TTP) ve Politik İnceleme'nin (TP) temel ilkelerini bulmak mümkündür. *Ethica*'yı bu denli önemli kılan şey ise onun geometrik bir metot ve parça-bütün ilişkisi içinde yaşamın tümüne dair temel esasları verebilmesinde yatar. Böylece gerek Teolojik-Politik İnceleme gerek Politik İnceleme, *Ethica*'nın pusulasıyla okunduğu takdirde daha anlaşılır olacaktır.

Ethica'nın tam ismi aslında *Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Etik'tir -Ordine Geometrico Demonstrata Et In Quinque Portes Dinstincta-* Özellikle ahlak felsefesinde çokça tartışma konusu olan etik gibi bir kavramın nasıl olur da matematiksel bir metot ve kesinlikle kanıtlanabildiği ya da metafizik ve ontolojik bir hakikati anlatan böyle bir kitabın isminin neden *Etik* olduğu sorusu bu kitaba başlamadan önce kafa karıştırıcı olabilir. Bu sorular elbette Spinoza'nın nevi şahsına münhasır tarafını da gün yüzüne çıkarmaktadır. Aslında dönemin ruhuna bakıldığında, Spinoza'nın yaşadığı çağa göre çok da aykırı bir metot tercih etmediği görülecektir. Zira 17.yy'da matematiksel metot, felsefede kullanılmaya başlanmış ve Grotius ya da Descartes gibi öncü isimler de matematiksel bir kesinlik ya da metotla sistemlerini inşa etmişlerdir. Spinoza'yı onlardan farklılaştıran, belki de zaman ve mekâna göre değişiklik gösteren etik gibi müphem bir kavramı, böyle bir kesinlikle kanıtlamaya cüret etmesiydi.

Ethica'nın kapağı açıldığında Spinoza'nın sırasıyla; tanımlar, aksiyomlar, önermeler ve önerme sonuçlarını verdiği görülecektir. Burada her bir önerme, bir öncekilere atıfla ispatlanacak şekilde kurulmuştur. Böylece ilk ontolojik neden olan töz ile başlayan önermeler silsilesi, erdem ile kapanır. Bu, aynı zamanda metafizikten, insani olana geçişin de bir portresidir. Hakkın ilk temelleri de *Ethica*'da, bu çizgi üzerinde atılmıştır. Zira hakkı, güç ile özdeşleştiren Spinoza, bu gücün ne olduğunu *conatus* dediği varlıkta kalma kudretiyle bu kitapta açıklığa kavuşturmuştur.

Spinoza, Teolojik-Politik İnceleme kitabında ise teolojik olanı aynı zamanda politik olarak da ele almış ve yasanın ne olduğunu peygamberlik kurumunu incelemeye başlayarak ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kitap ayrıca bir kitab-ı mukaddes eleştirisi ve incelemesi olduğundan tüm teolojik metinler, aynı zamanda politik bir mesele olarak ele alınmıştır. Bu yüzden de vahiy gibi teolojinin konusu olan konular dahi politik meseleler olarak işlenmiştir. Bu niteliğinden dolayı,

yazıldığı dönem, ‘cehennemde şeytanla yazılan kitap’ diye anılıp ateist ilan edilen Spinoza, Alman Romantizmi döneminde Tanrı sarhoşu bir şahsiyete dönüşecekti. Bu durum, belki de Spinoza felsefesinin kalıplara sığmayan niteliğinden ileri gelmekteydi.

Spinoza, bu kitabında ortaya koyduğu aykırı fikirlerini, Politik İnceleme kitabında biraz daha somutlaştırarak yönetim biçimlerini incelemeye başlayacaktır fakat kitabın monarşi ile aristokrasi kısmını bitirdikten sonra son aşaması olan demokrasi kısmını yazmaya vakit kalmadan yaşamını yitirecektir. Her ne kadar demokrasi bölümünü bitirememiş olsa da o zamana kadar yazdığı metinlerden onun demokrasi kuramını çıkarmak mümkündür.

Spinoza’nın, ilk olarak yazmaya başladığı kitap olan Ethica’ya monist töz fikri ile başlaması ve ölümüyle birlikte yarım kalan Politik İnceleme kitabının, çokluk fikrinin siyasi yapılanmadaki yansıması olan demokrasi ile sonlanması aslında, onun felsefesi hakkında güzel bir çerçeve sunmaktadır. Bahsedildiği gibi Spinoza, dünyayı parça-bütün diyalektiği ile kavradığından dolayı bunu geometrik bir metotla öncelikle yekpare bir bütün olan tözü verip sonrasında bu tözün parçaları olan kipleri vererek göstermeye çalışmıştır. İşte bu kiplerin politik alanda beliren yansıması demokrasidir ve onun tüm felsefesi ile kavramları da metafiziğin konusu olan töz ile politik alanda serimlenen demokrasi arasındadır. Yani bir ucu monist töz, bir ucu da çokluk demek olan demokrasidir.

Ethica, Teolojik-Politik İnceleme ve Politik İnceleme çizgisine bakıldığında metafizikten somut yönetim biçimlerine, monist töz fikrinden çokluk fikrine ilerleyen bir hattın varlığından bahsedilebilir. İşte burada da inceleme konusu olan hak kuramı ile egemenlik meselesi bu hattın ortasında durmaktadır. Nitekim ontolojik temellerle açıklanan hak ve egemenlik kavramaları, kendilerini en iyi şekilde demokrasi gibi bir yönetim biçiminde ortaya koyacaktır. Zira Spinoza’nın felsefesinde insan doğasına en uygun yönetim biçiminin demokrasi olduğu göz önüne alındığında hak ve egemenliğin de insan özüne en uygun ve faydalı şekilde belireceği ya da düzenleneceği sistemin demokrasi olacağı ortaya çıkacaktır.

Spinoza, ortaya koyduğu kavram ve olguları ideal bir ufuktan ziyade, var olan somut gerçekliğin içerisinden çıkarıp almaktadır. Zaten onun hak ve egemenlik kuramlarına da bakıldığında bu kavramları, ideal ya da bir takım aşkın insani

değerlerler ile değil somut güç ilişkileri ve bizzat pratik yaşamın dinamikleriyle ele aldığı görülecektir.

Özet olarak bu çalışmada, içkin nedensellik anlayışıyla beraber hak ve egemenliğin, güç ile ilişkisine değinilerek bunların güce göndermeyle nasıl ele alındıkları incelenecek ve bunların, tabii alanda mı yoksa hukuki bir sistem içerisinde mi ortaya çıkan kavramlar oldukları araştırılacaktır.

Bunun için öncelikle Spinoza'nın ontolojisi ele alınarak monist töz fikri ile ondan taşan kipleri arasında nasıl bir ilişki bulunduğu ve conatus gibi bazı metafizik kavramları incelenecektir. Ardından hak-güç denkliği ile hakkın güç ile ilişkisine değinilerek hukuk ya da yasa karşısındaki konumu belirlenecektir. En son da sosyal sözleşme ve hak devri meseleleri ile paralel bir şekilde egemenlik meselesine değinilerek egemenliğin meşruiyeti problemi irdelenecektir. Böylece hak ve egemenliğin Spinoza felsefesindeki nitelikleri açıklanmış olacaktır.

2. SPİNOZA FELSEFESİNDE TEMEL KAVRAMLAR

Spinoza'nın metafiziği ve ontolojisi anlaşılardan oluşturduğu politik kuramları da tam olarak kavranamayacağından bu bölümde, onun metafizik sisteminde yer alan töz, tekillik ve conatus kavramlarına kısa bir giriş yapılacaktır.

Spinoza, felsefesinin çıkış noktasına töz kavramını yerleştirmiştir, zaten Ethica kitabının I. Bölümü de töz kavramı ile başlamaktadır. İlerleyen bölümlerde ise tözün sıfatları ve bu sıfatların tavrıları olan tekillikler ele alınmıştır. (Spinoza, 2023) conatus da bu tekilliklerin değişmez özünde bulunan varlıkta kalma çabasını/gücünü ifade etmektedir. Bahsi geçen bu kavramlar, Spinoza felsefesinde önemli yer tutmakla birlikte bu çalışmanın konusu olan hak ve egemenlik kavramlarının da anlaşılması için yol göstericidir.

2.1 Spinoza'da Töz Meselesi

Töz, kelime anlamı olarak Türkçe'de '*cevher*' anlamına gelmektedir. Latince anlamına baktığımızda ise altında demek olan '*sub*' ile durmak fiilini karşılayan '*stō*'nun birleşiminden meydana gelen '*substantia*' kelimesine karşılık gelmektedir. (Yardımcı & Güdücü, 2022) Buradan yola çıkarak tözü her şeyin temelinde olan ve her şeyin üzerinde inşa edildiği şey olarak tanımlamak mümkündür.

Felsefe tarihinde –özellikle Yunan ve Antik Yunan'da- Spinoza'ya kadar töz, her ne kadar farklı unsurlarla tanımlansa da bunları burada açıklamak, bu çalışmanın konusunu aşmaktadır. Yalnız burada Spinoza'yı daha iyi anlayabilmek ve töz ile tekillikler arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde kavrayabilmek için Spinoza'nın da içerisinde bulunduğu rasyonalist geleneğin öncüsü kabul edilen Descartes'in töz tasarımına biraz daha yakından bakmakta fayda vardır. (Folscheid, 2005) Nitekim, felsefesini akılcı bir düzlemde oluşturan Spinoza, her ne kadar Descartes'in yaptığı gibi matematiksel bir kesinliğin felsefede uygulanabileceğini düşünse de ortaya koyduğu monist töz fikrini Descartes'in düalist bir töz modeliyle birlikte ortaya koyduğu 5artezyen felsefesinin karşısında konumlandırmıştır (Copleston, 1991).

2.1.1 René Descartes'in töz anlayışı

Descartes, septisizmi metot olarak kullanarak açık ve seçik bilgiye ulaşmak istemiştir. Ona göre bu bilgi türü matematiksel bir kesinlikte olmalıydı ve ancak o kesinliğe ulaşıldığı takdirde bir bilginin doğruluğu kabul edilebilirdi. İşte Decsartes'i tözün bilgisine ulaştıran da metodik şüphe ile yola çıkıp oluşturduğu bu kartezyen felsefesi olmuştur. (Yıldızdöken, 2017)

Her şeyden şüphe eden Descartes, ancak ve ancak düşünmekte olan kendisinin var oluşundan şüphe edemeyeceğinin farkına varmıştır. Çünkü her şeyden şüphe duyulması ancak her şeyden şüphe duyabilen bir varlığın mevcudiyetine bağlıydı. Başka bir deyişle şüphenin nesnesi olan 'düşünen ben idesi' (*cogito*), ontolojik bir zorunlulukla aynı zamanda şüphenin öznesine dönüşüyordu. Böylece sepetini sadece sağlam olduklarına kanaat getireceği elmaları koymak üzere boşaltan Descartes'in sepetine koyduğu ilk elma, 'kendi varlığı' olmuştur.

Kesin bilgi olarak öznenin ortaya konması Tanrı'ya giden yolu da açmıştır ve böylece soliptisizm eleştirilerinin de bertaraf edilmesinin olanağı sağlanmıştır. İlk kanıtlama 'Tanrı idesi' fikri ile olmuştur. Descartes'e göre her insanın zihninde dolaysız olarak bir Tanrı idesi bulunmaktadır. İnsanların bu ideye empirik metot ile ulaşması mümkün olmadığına göre bu ide Tanrı tarafından insan zihnine yerleştirilmiştir. Descartes burada Tanrıya epistemolojik olarak öznenin sonra ulaşmış olsa da Tanrı, ontolojik olarak öznenin önce gelmektedir zira ontolojik olarak önce sonsuz ve sınırsız olan vardır, sonlu ve sınırlı olan şey ancak, sonsuz ve sınırsızdan türeyebilir. Bu nedenle de her ne kadar sonlu özne epistemolojik olarak Tanrı'dan önce gelse de ontolojik olarak Tanrı'nın varlığı, özneyi öncelemek zorundadır. (Descartes,2016)

Bu şekilde ontolojisini inşa eden Descartes, üç farklı tözün varlığından bahsederek düalist bir anlayış geliştirmiştir. Bu tözlerden ontolojik olarak ilk sırada gelen Tanrı'yı, sonsuz ve sınırsız töz kategorisine yerleştirmiş ve sadece Tanrı'nın sonsuz ve yaratılmamış töz olabileceğini söylemiştir. Madde ve zihin ise sonlu töz kategorisinde yer alan tözler olup bu tözler Tanrı tarafından yaratılmıştır. İşte insan da bu iki sonlu tözün birleşiminden meydana gelmektedir. (Descartes, 2014)

Bu şekilde, skolastik düşünce ile yeni yeni yeşermeye başlayan pozitivist dünya arasında bir nevi köprü kurmaya çalışan Descartes, rasyonaliteyi felsefesinin

temeline yerleřtirerek kendisinden sonra gelecek diđer dűřünűrleri de bűyűk oranda etkilemiř ve sıfırdan felsefi bir sistem inřa etmiřtir. (Dűzgűn, 2018) Rasyonalist felsefi geleneđin ۆnemli temsilcilerinden olan Spinoza da dűalist tۆz modelini kabul edilemez bulmuř ve Descartes gibi metafizik tۆz merkezli felsefe yapmasına rađmen monist bir tۆz anlayıřı geliřtirmiř ve kendine ۆzgű bir felsefi sistem inřa etmiřtir. (Copleston, 1991)

Descartes, tۆzű ruh ve beden olarak ikiye ayırarak ikili bir tۆz anlayıřı geliřtirmiř ve varlık alanında bir ikilik yaratmıřtır. Bununla birlikte arařtırmasına řűpheci bir metotla bařlayıp felsefi sistemini dűřűnen ۆzne űzerinden inřa etmiřtir. Spinoza ise Ethica'da yaptđđ gibi arařtırmasına Tanrıdan yola çıkarak insanı tanımlamıř ve monist bir tۆz fikri ortaya koymuřtur. Bu farklılık, ileride bahsedileceđi űzere parça-bűtűn iliřkisi ve hak ile egemenlik gibi kavramların temellendirilmesinde kurucu bir faktۆr olacaktır.

2.1.2 Tۆz olarak deus sive natura ve tekillikler

Spinoza, ortaya koyduđu tۆz tanımı geređi monisttir ve bu tۆzden sonsuz sayıda sıfatlar, bu sıfatlardan ise sonsuz sayıda tekil řeyler -sonlu kipler- tařmaktadır. Spinoza'nın tۆz olarak kavradđđ tanrı veya dođa -*deus sive natura*- sonsuz varlıkta kalma gűcűne sahiptir ve bundan dolayı var olan tek ۆzgűr nedendir. (Spinoza, 2011) Spinoza, ۆzellikle Ethica'nın I.bۆlűműnde tۆz, tۆzűn sonsuzluđu ve tanrı veya dođa ۆzdeřliđini geometrik yۆntemle tek tek kanıtlamaktadır.

Spinoza, felsefi sisteminin temeline Descartes'in aksine ۆzneyi değil, tۆz olarak *deus sive natura*'yı -tanrı veya dođa- yerleştirmiştir. Tanrı, mutlak ve sonsuz bir tۆze tekabűl ettiği için Spinoza felsefesinin başlangıç noktası tam da burası olmuştur. Spinoza, Ethica'ya tۆz problemi ile başlamış ve ilk on ۆnermesinde bu problemi incelemiştir.

Spinoza, tۆz derken neyi kastettiđini en belirgin sınırları ile Ethica'nın I.Bۆlűműnűn III.Tanımında açıklamıřtır. Bu bۆlűmde řűyle demektedir;

*'Kendi başına var olan ve kendisi ile tasarlanan, yani kendisini teşkil edecek başka hiçbir fikrin yardımı olmaksızın hakkında fikir edindiğimiz şeye cevher'¹ diyorum.'*²

Töz, doğası gereği başka kavramlar aracılığı olmadan ancak ve ancak yine kendisi aracılığı ile tanımlanabilmektedir. Töz, mevzubahis olduğunda, tözün sadece kendi kavramları ile tanımlanması bir zorunluluktur. Spinoza, Ethica'nın I. Bölümün II. Önermesinin kanıtlamasında sadece kendinde bulunan fikirlerce tasarlanan şeyler arasında hiçbir ortaklığın bulunamayacağından ve arasında ortaklık bulunmayan iki şeyin de birbirinin nedeni olamayacağından bahseder. Böylece iki tözün neden birbirinin nedeni olamayacağını bir de kavramsal açıdan ele almış olur. (Spinoza, 2023). Töz haricindeki her şey ise kendisi dışında kalan, harici bir başka kavram aracılığıyla tanımlanmak zorundadır.

Doğada her şey belli nedenlerin zorunluluğunda ilerlemektedir. Her sonucun zorunlu olarak bir nedeni, her nedenin de doğurduğu bir sonucu vardır. Bu nedensellik zinciri bu şekilde sonsuza dek gitmekle birlikte tüm bunlara varlık kazandıran şey tözdür. Yani var olan her şeyin var olma sebebini töz, oluşturmaktadır. Çünkü töz, beliren tüm bu şeylerin için ve yegâne ilk nedenidir. (Spinoza, 2023) Bu yekpare sistem içerisinde tanımlanan özgürlük ile zorunluluk arasında bir zıtlık değil tam tersi bir aradalık ilişkisi olduğu görülecektir. Yani Spinoza'da özgürlük, hür iradeden bağımsız bir şekilde zorunluluk ilişkisi içerisinde ele alınmaktadır. Burada özgürlüğü meydana getiren şey, eyleyen öznenin kendi doğa yasaları gereği eyleyebilmesidir. (Spinoza, 2023) Bunun yolu da öznenin, eylemlerini özgür bir irade ile gerçekleştirdiği sanısından kurtulup, tabi olduğu zorunlu nedenlerin upuygun bilgisini -kavram ya da olguların özünü ifade eden berrak ve açık fikir- kavramasından geçer. Zira insan, bu zorunlu nedenlerin bilgisine vakıf oldukça eylemlerini, kendi özünde bulunan aklı ile gerçekleştirecektir. Böyle bir tanımla Spinoza özgürlüğü, epistemolojik bir düzlemde ele aldığını da ortaya koymaktadır. (Copleston, 1986) Böylece Spinoza'ya göre dışsal nedenlerden bağımsızca kendi hür iradesiyle eylediğine inanan bir insan, olsa olsa bilgisizliğinin kurbanı olmaktadır. Bu durumun aksine kendi doğasının zorunluluğuyla eyleyen tek

¹ *“Cevher'in Türkçe'si töz'dür, fakat Spinoza'nın klasik felsefe dili için burada cevher, kelimesini kullandık.”* (Spinoza, B. (2011). Etika, Çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost Yayınları, s. 31)

² Ethica, I. Bölüm, III. Tanım.

şey Tanrı olduğu için, bu durumun tek istisnası odur. (Spinoza, 2023) Ethica'nın I.bölümünün bütününde bu konu detaylıca işlenir. Özellikle XVII. önerme ve bu önermenin I ile II nolu sonuçlarında Tanrı'nın kendi kendisinin nedeni olması nedeniyle biricik özgür neden olduğu açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bu nedenle Spinoza özgürlük anlayışını, zorunluluklardan kurtulmak üzerine değil fakat bu zorunluluk ilişkilerinin akıl yolu ile açığa çıkarılması üzerine inşa eder. Böylece bir insan da benzer şekilde doğayı ve kendi özünü rasyonel bir zeminde anladıkça tutuklularının belirleniminden kurtulacak ve özgürleşecektir. Spinoza aynı zamanda aklın, her şeyin özünü kavramaya muktedir bir niteliğinin olduğunun da altını çizer. Spinoza'ya göre akıl, her şeyin özünü kavrayabilmekle beraber akıl yolu ile kavranamayacak hiçbir şey bulunmamaktadır. (Kline, 2023) İşte aklın bu niteliği, doğal olarak insanın özgürlüğünün de sınırlarını genişletmektedir.

Spinoza, sadece Tanrı'nın kendi kendisinin nedeni olduğunu yani kendisi dışında hiçbir zorunlu etkinin belirleyiciliği altında bulunmadığını ve diğer tüm her şeyin dışsal bir nedensellikte belirlendiğini ortaya koymuş ve tam da bu nedenle mutlak özgür neden olarak Tanrı'yı tanımlamıştır. (Curley,1984)

Özü gereği sonsuz sıfatlardan kurulan töz, olumsal bir irade ile değil zorunlu olarak var olmaktadır. Yani tözün özünde varoluş bulunduğundan dolayı tözde var olmama gibi durum mevcut değildir. (Scruton, 2020) Sonsuz töz aynı zamanda her yeri öylesine kaplar ki başka tözlerin ortaya çıkmasının olanağını ortadan kaldırır. Zira töz, varlığıyla her yeri kuşatandır.³ Bu gerekliliğin temelinde iki farklı tözün doğasında aynı sıfatın olmasının imkânsızlığı yatar.⁴ Çünkü iki farklı şey, ya tavırlarının/kiplerinin farklılığı ile ya da sıfatlarının farklılığı ile ayırt edilebilir. Töz ise tavırlarından önce geldiği için iki farklı töz ancak sıfatlarının farklılığıyla ayırt edilebilecektir. Bu nedenle de bir tözün öteki tözden ayrışabilmesi için sıfatlarının diğer tözlerin sıfatlarından ayrışması gerekmektedir. Böylece aralarında ortaklık bulunmayan şeylerin birbirinin nedeni olmasının olanağı da ortadan kalkmış olur.⁵ - bir şey ancak kendi cinsinden olanla sınırlanabilir; misal cismin, yine cisim ile sınırlanabilmesi gibi. Arasında ortaklık bulunmayan sıfatlara sahip tözler de birbirini etkileme kudretini haiz değildirler. Böylece birbirinin nedeni de olamamaktadırlar-

³ Ethica, I. Bölüm XI. Önerme

⁴ Ethica, I. Bölüm V. Önerme

⁵ Ethica, I. Bölüm III. Önerme

Burada Spinoza'ya sonsuz sıfatların yarısının bir tözün kalan yarısının da başka bir tözün sahip olması önündeki engelin ne olduğunu sormak gerekebilir. Yani birbirinden ayrı/özgün sıfatların belirlediği birden fazla tözün olmasının önündeki engelin ne olduğunu ve neden tüm sıfatların tek bir tözde toplanmak zorunda olduğunu ifade etmek gerekebilir.

Spinoza, Ethica'nın VI.Tanımında şöyle der;

*'Mutlak olarak sonsuz bir varlığa, yani sonsuz sıfatları olup başsız ve sonsuz (ezeli) özü bu sonsuz sıfatlarında her biriyle ifade edilmiş olan cevhere Tanrı diyorum.'*⁶

Spinoza bununla, kendi cinsinde sonsuzluktan öte mutlak bir sonsuzluğu ifade etmektedir. Çünkü kendi cinsinde sonsuzluk, sıfatların sonsuzluğunu kuşatmamakla birlikte başsız ve sonsuz olmayı ifade eder. Hâlbuki mutlak anlamda sonsuzluk, kendi cinsinde -düşünce ya da madde- sonsuzluğu gerektirdiği halde yüklemeler/sıfatların sonsuzluğunu da kapsamaktadır. Başka bir deyişle burada, sonsuz sıfatların zorunlu kılınması durumu vardır.

İkinci kanıtlama ise bir şeyin varlığı/gerçekliğiyle sıfatları arasında bir paralellik bulunmasıdır. Yani bir şeyin varlığı ne kadar artarsa sıfatları da o kadar artmaktadır.⁷ Bu da demek oluyor ki sonsuz varlık veya gerçekliğe sahip olan tözün de sonsuz sıfatları bulunmak zorundadır. (Spinoza, 2023)

Tözün monist doğası açıklandıktan sonra tözün öznitelikleri olan sıfatlar ve bu sıfatların tikel yani münferit belirlenimleri olan kipler meselesi ele alınabilir. Yukarıda da belirtildiği üzere uzam ve düşünce, Descartes'in ifade ettiği gibi bağımsız tözler değil tözün belirlenimleri/sıfatları olarak meydana gelen öznitelikleridir. Spinoza'ya göre her ne kadar tözün mutlak doğasından kaynaklı sonsuz sıfatı bulunsa ve bütün gerçeklik biçimleri onun uhdesinde toplansa da insanlar bu sıfatlardan sadece uzam ve düşünce sıfatlarının bilgisine sahip olabilir. Bu nedenle insanların, içinde yaşadığı dünyayı ancak tözün, *uzam* -madde- ya da *düşünce* olarak belirlenişi şeklinde kavrayabilme imkânı vardır. Sıfatlar, doğası gereği birbirini sınırlama imkânından yoksun oldukları için bu iki sıfatın da birbirini sınırlaması imkânsızdır ve bu iki öznitelik kendi cinsinde sonsuza kadar yayılım

⁶ Ethica, I. Bölüm, VI. Tanım

⁷ Ethica, I.Bölüm IX.Önerme

özelliğine sahiptir. Tanrı da bu gibi bütün sıfat ve varoluşu kuşattığından dolayı varlığa gelen her ne varsa sadece Tanrı aracılığı ile kavranabilecektir. (Spinoza, 2023)

Spinoza, sonsuz kiplerden bahsederken üstü kapalı bir anlatım tarzını tercih ettiğinden bunların içeriğine dair birçok Spinoza yorumcusu bu konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır fakat tüm bu çabaya rağmen bu yorumlar arasında tam bir mutabakat sağlandığı ne yazık ki ifade edilemez. (Nadler, 2023) Bu konu üzerindeki tüm yorumları burada açıklamak bu tezin kapsamını aşacağından dolayı Nadler'in kipleri kategorize ettiği şekli ile ele alınırsa, kipler sonlu ve sonsuz olmak üzere ikiye ayrılır. Sonsuz kipler ise kendi içerisinde dolaysız sonsuz kipler ve dolaylı sonsuz kipler diye iki alt kategoriye ayrılır.

“Zorunlu olarak var olan ve sonsuz olan her tavır, ya Tanrı'nın herhangi bir sıfatının mutlak doğasından zorunlu olarak çıkmalıdır ya da zorunlu olarak var olan ve sonsuz olan bir nitelikte değişime uğramış herhangi bir sıfatından.”⁸

Bu önermede belirtilen, *bir sıfatın mutlak doğasından çıkarılan* ifadesine denk düşen kategori, dolaysız sonsuz kipler iken *sonsuz olan bir nitelikte değişime uğramış herhangi bir sıfattan doğan tavra* denk düşen kategori ise dolaylı sonsuz kiplerdir. Ethica BIÖ21'de düşünce sıfatının dolaysız sonsuz kipine, *Tanrı'nın ebedi ve sonsuz anlama yetisi* olarak atıf yapılmıştır. Uzam sıfatının dolaysız sonsuz kipine ise 64.Mektubunda *devinim ve dinginlik* olarak referans verilmiştir. (Spinoza, 2020) Böylece uzamın özünün devinim olduğu ifade edilecek ve her şeyin mütemadiyen devinmekte olduğu bir evren modeli ortaya konacaktır. Doğadaki tekillikler sonsuz bir dizilim içerisinde her ne kadar daima değişime uğrasa da evrenin değişmez özünü ve bu tekilliklerin değişim yasalarını oluşturan işte bu sonsuz dolaysız kiplerdir. Bu sayede evrenin özü bu devingenliğe rağmen sabit kalmaktadır. (Gebhardt, 1972) Uzam sıfatında, devingenlik ve dinginlik olarak belirginleşen bu durum, düşünce sıfatında Tanrı'nın sonsuz anlama yetisi olarak belirir.

Tekilliklerden oluşan sonsuz dizilimin kendisi ise dolaylı sonsuz kipleri oluşturmaktadır. Daha farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse dolaysız sonsuz kiplerin, yani devingenlik ve Tanrı'nın anlama yetisinin süre içerisinde kendini dışa vurması ile oluşan sonsuz zorunlu nedensellik diziliminin kendisi, dolaylı sonsuz

⁸ Ethica, I.Bölüm, XXIII.Öneme

kipleri meydana getirmektedir. Bu şekilde mutlak sıfatlardan, süre içerisinde kavranabilen ve güç ilişkilerinin boy gösterdiği tekilliklerin dünyasına geçiş yapılabilecektir. (Nadler, 2023)

Spinoza sisteminde kipler, özerkliğe sahip tekillikler olarak ele alınmıştır. Burası artık her tekilliğin kendi özerkliğini ve varlıkta kalma çabasını sürdürdüğü aynı zamanda öteki tekillikleri belirlediği gibi diğer tekillikler tarafından da belirlendiği bir dünyanın unsurlarıdır.

“Herhangi bir tekil şey, başka deyişle sonlu olan ve gerektirilmiş varlığı bulunan her şey, kendisi de sonlu olan ve gerektirilmiş varlığı bulunan başka bir nedenle bir eseri meydana getirmesi ve var olması gerektirilmiş değilse, var olamaz ve o eseri meydana getiremez; ve buna karşılık bu neden yine sonlu olan ve gerektirilmiş varlığı bulunan başka bir nedenle meydana gelmesi ve var olması gerektirilmiş değilse, var olamaz ve bir eser meydana getiremez ve bu sonsuzca böyle gider.”⁹

Spinoza'nın Ethica BIÖXXVIII'de de belirttiği gibi sonlu şeyler Tanrı'nın mutlak doğasından meydana gelmezler, zira buradan kaynaklanan her ne varsa doğası gereği sonsuz olmak zorundadır. Sonlu tekillikler süre içerisinde belli bir yerde var olup yok olurlar. Bu tekillikler uzay sıfatında bedenler, düşünce sıfatında ise zihinler olarak kendilerini gösterirler. İşte bu beden ve zihinler varlıkta daha uzun kalabilmek uğruna doğaları gereği kendi etkinlik alanlarını kıyasıya genişletmeye çabalamaktadırlar. Her tekilliğin başka bir tekilliği belirlediği/etkilediği bu dünyada edilgenlikten etkinliğe evrilebildiği ölçüde her bir tekillik, kendi özerkliğini koruyabilecektir. İşte Spinoza'nın da özgürleşmeyle ne kastettiğini kavrayabilmek için tekilliklerin bu zorunluluk örüntüsünde, *öteki* ile arasındaki bu etkinlik-edilgenlik ilişkisi irdelenmelidir. Tekillikler, her ne kadar tözden taşsa da töz yani Tanrı, bu tekilliklerin varoluşlarının değil özlerinin nedenidir. Yani bu tekilliklerin sadece özleri, Tanrıda bulunabilmektedir. Zira tözün özü, varlığını kuşatmasına rağmen tekilliklerde durum böyle değildir ve onlar, var olamayan şekilde tasavvur edilebilirler. Bu yüzden de tekilliklerin en yakın nedeni olarak tözden bahsederken böyle bir nedensellik ilişkisi ile bahsedilmelidir (Armaner, 2021).

⁹ Ethica, I.Bölüm, XXVIII.Önerme

Nadler, töz ile tekilikler arasında bulunan nedensellik bağıını açıklarken isabetli bir şekilde şöyle bir örneğe başvurur: Güneş, ışığın içkin nedeni olmakla birlikte Güneş'in yokluğuyla beraber aydınlık da son bulacaktır. Bu yüzden Güneş, aydınlığı mütemadiyen varlıkta tutmaktadır fakat bir mimarın yaptığı bina, tamamlandıktan sonra artık onu meydana getiren mimarın varlığından bağımsız bir şekilde varlıkta kalmaya devam edebilecektir. Bu nedenle de mimar, her ne kadar binanın meydana gelmesinin nedeni olsa da aradaki bu ilişki aşkın bir nedensellik olarak tanımlanır. İşte Tanrı da buna benzer şekilde tüm evrenin -kipler, doğa vs.- içkin nedenidir ve tüm bunları, daimî bir şekilde varlıkta tutar. (Nadler, 2023)

Bölümü bitirmeden önce Spinoza'nın tekiliklerin bir aradalığını ifade eden çokluk kavramını da kısaca tanımlamak gereklidir. Spinoza'nın anladığı şekliyle çokluk, var olan tekiliklerin kendi özerkliğini yitirmeden bir araya gelmesiyle oluşturduğu kolektif bir toplumsal öznedir. (Virno, 2013) Bu noktada bireylerin iradesinin bünyesinde eridiği, kaynaşmış bir birliği temsil eden ulusun ya da milletin karşısına, özerkliğini koruyan tekiliklerin bir araya gelerek oluşturduğu merkezsiz bir özne olarak çokluk çıkmaktadır. (Virno, 2013) Buradan da anlaşılacağı üzere çokluğu oluşturan bireyler, tek tipçi bir kimliğe indirgenmeye çalışılarak inşa edilen *ulus* ya da *milletin* mensubu olan bireylerin aksine, tek bir kimlikte eşitlenemeyen özerk bireylerdir. Bu bakımdan çokluk, hiçbir zaman birliğe veya tekliğe indirgenemeyecek, sayısız içsel farklılıklardan oluşan alaca bir renge sahiptir. (Arslan, 2020) Negri, çokluğun bu niteliğinden dolayı onu, yabancı ve pek de ehlileştirilememiş bir özne olarak tanımlar. Ona göre çokluk, egemenden önce varlık kazanmakla beraber egemenden sonra da varlığına devam eden ve daimî bir şekilde devinen bir oluşum veya öznedir. Bu yüzden de toplumun içerisindeki güç dolaşımı hiçbir zaman durdurulamayacak bir niteliktedir. (Walther, 2022) En nihayetinde çokluk, politik bir özne olmaktan öte öncelikle ontolojik ufukta beliren bir gerçeklik olmakla beraber egemenliğin tarih sahnesinde belirmesiyle eş zamanlı bir şekilde politik bir kavrama dönüşme imkanına kavuşmuştur.

Spinoza, ortaya koyduğu monist töz fikri ile var olan her şeyin -kip ya da tekilik- bu tözden zorunlu olarak türediğini kanıtlamış ve tanrı veya doğayı, töz kavramı ile birbirini karşılayacak biçimde kullanmıştır. Böylece Tanrı, kendi kendinin nedeni olmakla birlikte tek özgür neden konumuna erişmektedir. Bu kanıtlama ile birlikte tözün, *-deus sive natura-* başka hiçbir şeye yer bırakmayacak

şekilde her yeri kapsadığı ve her şeyin içkin nedeni olduğu belirlenmiştir. Tanrı ile kipleri arasındaki bu içkin nedensellik, politik alanda egemen ile onu meydana getiren nedenleri arasında da kendini gösterecektir.

2.2 Conatus: Potentia Agendi

Conatus kavramı, doğrudan bir çeviri yapıldığında Türkçe'ye çaba olarak çevrilmektedir fakat bu kavramın Spinoza felsefesinde özel bir kullanımı olduğundan ve 'çabadan' daha fazla anlam barındırdığından dolayı burada da Latince'deki haliyle, yani conatus olarak kullanılacaktır. Bu kavram Spinoza metafiziğinin en temel kavramlarından biridir. Ethica'nın duyguların kökeni ve tabiatının işlendiği III.bölümünde bu kavram üzerinde durulmuştur. Spinoza, Ethica BIIIÖIV'te şöyle der; *"Hiçbir şey dış nedenden başka bir şeyle yok edilemez."*

Her organizma, doğası gereği varlıkta kalmaya çabalar ve bu şeyin yok oluşu daima dış bir nedenin etkisi ile gerçekleşir. Yani bir şeyin yok oluşu kendi özünün dışında aranmalıdır. Spinoza, varlığın kendi içerisinde onun özüne yabancı ve onun varoluşunu ortadan kaldıracak herhangi bir şeyin bulunamayacağını ısrarla ileri sürmektedir. Tekillikler/kipler, -tözün görünüm veya tavırları- sonlu bir varoluşa sahip olduklarından dolayı Tanrı'nın aksine belli bir süre içerisinde ve sınırlı bir kudretle belirirler, bu süre zarfında tüm güçleri ile varlıklarını korumaya çabalar ve en nihayetinde yok olurlar. (Spinoza, 2023)

Della Rocca, bu çabanın paralelizm gereği hem düşüncede hem de bedende eş bir biçimde süregittiğini ifade eder. Buna göre ruhta bedeni tasdik etmeyen hiçbir şey bulunamayacağına göre insanın kendi bedenini kabul etmeyen her ne varsa bu, onun ruhuna karşıttır. Spinoza'ya göre zihnin çabası irade, beden çabası ise iştah. İştah, burada hem bedenin hem de zihnin çabasını kapsamaktadır. İşte bu iştahın bilinç düzeyinde kavranması ise arzudur. (Rocca, 2023) Yani arzu, iştah olmakla birlikte ondan çok daha fazlasıdır, çünkü iştahın bilincine varılması, aynı zamanda onun fikrinin de zihinde oluşturulması anlamına gelmektedir.

Spinoza'ya göre insanlar bir şey hakkında iyi olduğuna kanaat getirdiği şeyi arzuluyor değildirler, aksine arzuladıkları şey arzulandıkça o şeyin iyi olduğuna kanaat getirmektedirler. Çünkü şeyler kendinden menkul olarak ne iyi ne de kötüdürler, mümkün olan ancak ve ancak iyi ve kötü karşılaşmalardır. (Deleuze,

2022) Bu yüzden de insana faydalı olan şeyler iyi, zararlı olanlar ise kötüdür. En nihayetinde ise insanın conatusu gereği arzuladığı her ne varsa insan için o şey iyidir, zira insan özü gereği varoluşu ile çelişen bir şeyi arzulamaz. (Spinoza, 2023)

Ethica'nın III. Bölümünün V, VI ve VII. Önermelerine zincirleme bakıldığı zaman yukarıda bahsedilen tözün sıfatlarının değişiminden meydana gelen tekilliklerin, doğada nasıl bir savaşım içerisinde bulunduğu ve bu savaşı daimî bir şekilde mümkün kılan şeyin de sahip oldukları conatus olduğu görülecektir.¹⁰ Doğada her şey kendisi için iyi olanı arzu eder ve kendisi için iyi olanı elde etmek için ya da elde ettiği bu iyiyi elinde tutabilmek için öteki ile kaçınılmaz bir mücadele içerisine girer. İşte bireyin aktüel özünü oluşturan da bu varlıkta kalma çabasıdır. Burada aktüel kavramının altını çizmekte fayda vardır. Zira Spinoza, bu anlatıda herhangi bir potansiyel durumu reddetmekle birlikte hâlihazırda var olan ve süregiden bir aktüaliteden bahsetmektedir. Bu yüzden de hakkı ancak bu şekilde güç ile özdeşleştirerek onu mevcut pratik durum ile ele alma imkânına sahip olmaktadır. (Akal, 2010) Zira bu ontolojik hakikat, bütün kiplerin özüne işlemiş bir kod gibi bu kiplerin eylemlerini, karşı konulmaz bir belirleyicilik ile belirlemektedir. Bundan da dolaydır ki Spinoza'nın felsefesi, ideal bir ufuktan öte somut, pratik yaşamın felsefesidir. Spinoza, burada çokça karşılaştırıldığı Hobbes ile bir noktada aynı çizgiye gelmekle birlikte paylaştığı bu ortak hakikatten çıkardığı sonuç ile onun tam da karşısında konumlanmaktadır. Hobbes, Leviathan'ında herkesin yaşam mücadelesi verdiği bu kaotik tablonun karşısında insan insanın kurdudur söylemi ile iktidara -Leviathan- mutlak bir iktidar -potestas- alanı sağlamıştır ve iktidarın meşruiyetini bu şekilde daha da sağlama almıştır. (Hobbes, 2001) Herkesin kendi öz çıkarını öncelendiği ve varlıkta kalmaya çabaladığı böyle bir dünyada herkes, herkesin güvenliğini tehdit edecek ve güvenlik problemi en önce çözülmesi lazım gelen problem olacaktır. Spinoza ise bu kaotik tablo karşısına 'insana en faydalı şey yine insandır' söylemi ile dikilecektir. (Spinoza, 2023)¹¹ İnsanlar her ne kadar varlıkta kalmaya çabalarken bu çabası ötekinin conatusu ile sınırlansa da birlikte yaşama kültürü inşa edilerek herkesin yararına olan makul bir düzen yaratmak her zaman

¹⁰ **III. Bölüm, V. Önerme** 'Şeyler karşıt tabiattadırlar, yani biri ötekini ortadan kaldırabildiği derecede, aynı konuda bulunamazlar.'

III. Bölüm, VI. Önerme 'Her şey kendi varlığında devam etmek için elinden gelen bütün çabaları yapar.'

III. Bölüm, VII. Önerme 'Her şeyin kendi varlığında sürüp gitmek için yaptığı çaba, o şeyin fiili (actuel) özü dışında bir şey değildir.'

¹¹ Ethica, IV. Bölüm, XXXV. Önerme

mümkündür. Böylece, makul bir zeminde buluşma imkânına sahip olduğu ölçüde, insana en faydalı şey yine insan olacaktır.

İnsanın varlıkta kalma kudreti *duygu* durumları ile yakından ilintilidir. Spinoza üç temel duygudan bahsederek insanın conatusundaki artış veya azalışları bu duyguların yoğunluklarına göre açıklamıştır. (Spinoza, 2011) İnsanın varlıkta kalma gücü de bu duyguların yoğunluğuna göre belirlenir. Böylece insan, daima farklı duygu seviyeleri arasında salınarak bir geçiş durumunda bulunur. Spinoza'nın bahsettiği bu üç temel duygu sevinç, keder ve arzudur. BIIIÖIX'un notunda şöyle der;

“O halde, görüyoruz ki ruh büyük değişikliklerden edilgin (müteessir) olabilir ve bazen daha çok, bazen daha az yetkinliğe geçebilir ve bu pasif haller bize sevinç ve keder duygulanışlarını açıklar. Sevinç deyince ben ileride ruhu daha büyük bir yetkinliğe geçiren tutkuyu (pasiyonu) anlayacağım; ve keder deyince de ruhu daha az yetkin kılan tutkuyu anlayacağım. Hâlbuki ruha ve bedene çevrilen sevinç duygulanışına ben neşe ya da hoşlanma adını veriyorum ve keder duygulanışına elem veya melankoli diyorum. Fakat işaret etmek gerekir ki insanın kısımlarından biri ötekilerinden daha ziyade duygulanmış olduğu zaman hoşlanma veya elem onunla orantılıdır, bütün kısımları aynı derecede duygulandığı zamanda da ona ancak neşe veya melankoli nispet edilir.”¹²

İnsan, doğası gereği tutkulara tabii olmakla birlikte Spinoza, duyguları dış bir nedenin bilgisi ile gelen etkilenişler olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden de duygular, daima edilgin durumlar olarak tarif edilirler. Spinoza'nın tanımladığı sevinç ve keder de aynı şekilde insanın varlıkta kalma kudretini azaltan ya da artıran -dışsal nedenin bilgisi ile gelen- duygulardır ve diğer tüm duygular bunların farklı varyasyonlarıdır. (Spinoza, 2023)

Bu iki duyguya şüphe unsurunun eklenmesi ile birlikte korku ve umut duyguları meydana gelmektedir.¹³ İşte Spinoza'ya göre insanı esaret altına alarak köleleştiren duygular bunlardır. Zira bu hislerin meydana gelme durumu, kişilerin

¹² Ethica, III. Bölüm, IX. Önerme

¹³ **Ethica, III. Bölüm, XVII. Önerme** *‘Umut, gerçekten, olması bize kesin değil diye görünen gelecek veya geçmiş bir şeyin hayalinden meydana gelmiş kararsız bir sevinçten başka bir şey değildir. Korku, tersine olarak, yine kesin olmayan bir şeyin hayali ile meydana gelen kararsız bir kederdir. Şimdi bu iki duygulaniştan şüpheyi kaldırırsanız, umut güvene, korku umutsuzluk haline düşer; korktuğumuz veya umduğumuz bir şeyin hayaliyle meydana gelen sevinç ya da kederi yapan budur.’*

etkinlik alanı dışındadır. (Nadler, 2023) İnsanlar, belirsizlik içeren bu korku duygusu altında kendilerini güvence altına almaya çalışırlar ve varlıkta kalma kudretleri bu duygular sırasında oldukça yüksek bir seviyededir. Kendi etkinlik alanını artırmak isteyen iktidar ise daima, üzerinde egemenlik kurmak istediği bu duygularından faydalanarak dirençlerini kırmaya çabalayacaktır. Bu nedenle de bu duygular, muktedirin etkinlik alanını genişletmek için sıkça faydalandığı duygulardır. Özellikle korku duygusu, hayvanlarda dahi önsezi düzeyinde bulunmakla birlikte onlar, korkudan bir kere kurtulmakla endişeden de kurtulmaktadırlar fakat insanlar herhangi bir tehlikeden kurtulsa dahi geçmiş ve gelecek bilinci, insanların acı çekmesine sebep olmaktadır, bu da insanın duyduğu korkunun onun esaretine daha fazla yol açmasıyla sonuçlanmaktadır.

İnsanın esaretten kurtulup özgürleşebilmesi için tutkularından sıyrılarak aklının egemenliğinde yaşaması gerekecektir. İnsan, upuygun fikirlere sahip oldukça etkin, tutkulara tabi oldukça ise edilgindir. Zaten Spinoza'nın Ethica'yı oluşturma sistematigi ele alındığı zaman öncelikle insanı özgürlükten alıkoyanın tutkular olduğunu detaylı bir şekilde anlattıktan sonra bu esaretten nasıl kurtulup özgürleşebileceğini ele aldığı bölümlerin geldiği görülecektir. IV. Bölümün başlığı şu şekildedir; *De servitute humana seu de affectuum viribus* -İnsanın Esareti ya da Duyguların Kuvveti-, V. Bölüm ise *De potentia intellectus, seu de libertate humana* yani Aklın Kudreti ya da İnsanın Özgürlüğü şeklinde başlıklandırılmıştır. Sadece başlıklardan dahi anlaşılacağı üzere Ethica, insanın tutkularının belirleyiciliğinden kurtulup aklıyla eylediği müddetçe özgürleşeceği hakikatini gayet açık bir şekilde söylemektedir. Bu nedenle Ethica'nın aynı zamanda insanlara, nasıl bir özgürleşme pratiği oluşturabileceği konusunda rehberlik edebileceği muhakkaktır. Şöyle ki;

Tutkular, insanın dışsal nedenlere maruz kalması sonucu oluşan duygu durumları olduğu için insanlar, tutkuları ile eyledikçe aslında dışsal nedenlerin etkisi ile eylemiş ve harici nedenlerle daha fazla belirlenmiş olacaktır. Hâlbuki insanın özüne ait olan akıl, tutkuların yerine geçirildikçe insan, kendi kendinin nedeni olacak ve kendi özüyle eylemiş olacaktır. Böylece insan anladıkça, tutkularını denetim altına almayı öğrenecek, üzerindeki dışsal nedenlerin belirlenimi azalacak ve özgürleşecektir. Nitekim yukarıda da anlatıldığı üzere Tanrı'nın tek özgür neden olmasının sebebi de dışsal belirlenimlerden azade salt kendi kendinin nedeni olmasıdır. Bu durum elbette ki onun, evreni sonsuzca anlaması ile mümkün

olmaktadır. (Spinoza, 2023) Bu durumda Spinoza'da özgürlüğün epistemolojik bir düzlemden kaynaklandığı da görülebilir.

Tüm tekilliklerde olduğu gibi insanın da eylemlerinin içkin nedeni ve belirleyicisi olan conatus, tutkuların belirleyiciliğinden kurtulmuş bireyde daha etkin ve mükemmel şekli ile gerçekleşecektir. Böylece aklın egemenliğinde eyleyen bu bireyin etkinlik alanı genişlemekle birlikte özerkliğini gerçekleştirme olanağı daha da artacak ve sahip olduğu doğal hakkının etkinlik alanı da gücü ile aynı ölçüde genişleyecektir. (Spinoza, 2023)

Conatus, yani varlıkta kalma çabası, her tekilikte olduğu gibi insanda da eylemlerinin belirleyici unsurunu meydana getirmektedir. Bu yüzden de değişmez bir evrensel hakikat olan bu çaba/güç, insanın özünü de oluşturmaktadır. İnsan, tutkularına tabi oldukça bu kudret azalacak ve fakat kendi öz aklının belirlenimiyle eyledikçe de artacaktır, zira insan ancak özgürleştikçe kendi varlığını kusursuzlaştırır ve bunun yolu da her tekiliğin dışsal nedenlerin etkisinden kurtulup kendi kendinin nedeni olmasından -buna yaklaşmasından- geçmektedir. (Spinoza, 2023)

2.3 Gücün Farklı Nitelikleri Olarak Potestas ve Potentia

Spinoza'nın güç kavramından ne anladığını daha iyi bir şekilde ortaya koymak adına, onun da metinlerinde kullandığı Latince kavramlar olan potestas ve potentia kavramlarına biraz daha yakından bakılmalıdır. Öncelikle belirtmek gerekir ki *potentia* ve *potestas* ayrımının Spinoza'da mevcut bir ayrım olup olmadığı tartışmalı bir durumdur. (Akal, 2021) Hatta birçok Batı dili bu ikili ayrımı yapabilecek kavramsal zenginliğe sahipken İngilizce çevirilerde bu iki kavram, power sözcüğü ile karşılanmakta ve mevcut ayrım ortadan kaldırılarak tek bir kavrama indirgenmektedir. (Negri, 2021) Öyle ki Michael Hardt, Negri'nin Yaban Kuraldışılık kitabına yazdığı önsözde bu dilsel zorluğu, Türkçe'ye iktidar olarak çevrilebilecek potestası Power -büyük harfle- güç veya conatus olarak çevrilebilecek potentiayı ise power -küçük harfle- olarak çevirmekle aşmaya çalıştıklarını ifade etmiştir.

Her ne kadar bu ayrımın mevcudiyeti tartışmalı bir husus olsa da bu çalışmada nispeten Negri'nin Spinoza okumasına ağırlık verilerek gücün hak ile denkliği hususuna değinilecek ve haliyle bu ikili ayrımın mevcudiyetinin ön

kabulüyle *potentia* ve *potestas* ifadeleri, kavramsal bir zenginliğe erişebilmek adına gücün farklı nitelermeleri olarak kullanılacaktır. Zira Negri'nin de Spinoza okuması, neredeyse bu iki kavram arasında temel farklılıkların bulunduğu tezine dayanmaktadır.¹⁴ Hak ve egemenlik meselelerinde de görüleceği üzere Spinoza felsefesinde hakkın kaynağı olarak güç derken anlaşılan şey ile egemenin uyrukları üzerindeki gücü -iktidarı- tamamıyla aynı öze tekabül etmemektedir (Negri, 2021). Bu yüzden de ilkin *potentia* ikincisini ise *potestas* kavramları ile ele almak hem hakkın hem de egemenin doğasını daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır.

Potestas yani iktidar, daha çok merkezi dolayımlayan bir hükmetme kudretini ifade eder, buna hükmetme kudreti ya da kuvveti de denebilir, bu ifade aynı zamanda öteki tarafından aşkın bir kuvvete gönderme ile kavranmalıdır. Bu haliyle potestasın öteki üzerinde hükmetme yetkisi ve kudretini de içerdiği ifade edilebilir. *Potentia* -güç- ise içkin ve aynı zamanda edimsel bir kuruluş kuvvetini ifade eder. Bu yüzden potestasın aksine doğrudan ve dolaysızdır. (Negri, 2021) Yukarıda da açıklandığı üzere her şeyin özünde bulunan varlıkta kalma çabası yani *conatus*, *potentia* denilen bu içkin güç ile aynı şeyi ortaya koymaktadır.

Negri, iktidar ve güç ayrımının ancak politik alanda mümkün olduğunu ve metafizik alanda sadece *gücün* var olabileceğinden bahisle bu alanda, iktidarın yokluğunu ifade eder. Bunu da *Ethica*'nın I.Bölümünün 34, 35 ve 36. önermelerine göndermeyle yapar. (Negri, 2021) Bahsi geçen önermelerde Tanrı'nın kudretinin kendi özü olduğundan bahsedilir. Bu kudret, aşkın bir iktidar yerine edimsel bir güce gönderme yapar. Zira Tanrı veya töz, her şeyin içkin nedeni olmakla birlikte her şey *deus sive natura*'nın edimsel gücünden taşar. Bu yüzden de her şeye içkin olarak bulunan Tanrı ve onun gücü, var olan her şeyi kapsadığından, aşkın iktidarın ortaya çıkacağı bir alan bırakmayacaktır ve var olan her şey, Tanrı'nın tüm varlıklara içkin kuvveti ile belirecektir. (Negri, 2021) Politik alanda ise tekilliklerin birbirinin alanını sınırlaması ve bir tekilliğin öteki tekilliği belirleyerek onun aşkın nedeni olarak

¹⁴ Hardt'ın İngilizce'ye çevirisini yaptığı Negri'nin *Yaban Kuraldışılık* kitabının alt başlığı, *Spinoza Metafiziğinin ve Siyasetin Gücü -The power Of Spinoza's Metaphysics and Politics-* iken, eserin özgün başlığı, *L'anomalia selvaggia: Saggio su potere e potenza in Baruch Spinoza*'dır. Eylem Canaslan'ın Türkçe çevirisine bakıldığında ise kitabın, *Yaban Kuraldışılık: Spinoza'da Güç ve İktidar* olarak çevrildiği görülecektir. Canaslan, kavramsal bir zenginlik ile yaptığı bu çeviride potere -*potentia*- yerine güç, *potenzia* -*potestas*- yerine ise iktidar kavramını kullanmış ve Negri'nin yaptığı ayrıma sadık kalarak Latince ve kitabın özgün dili olan İtalyanca'daki bu kavramların Türkçe karşılığını da okurlara sunabilmiştir. (Negri, A. (2021). *Yaban Kuraldışılık: Spinoza'da Güç ve İktidar*. Çev. Eylem Canaslan, İstanbul: Zoe Yayınları.)

belirmesi mümkün olduğundan bu alanda, iktidar ve hükmetme olgusu da ortaya çıkmaktadır. Metafizik alanda bulunan töz ve tekillikler arasındaki içkin nedensellik ilişkisinin aksine, politik alanda aşkın nedenselliğin mümkün olmasından dolayı burada potestastan yani iktidarın varlığından bahsedilebilir. Bu şekilde bakıldığında Tanrı'nın iktidarı ile gücü bir ve aynı şeydir.

Çiğdem Dürüşken'in *Ethica*'nın doğrudan özgün dili olan Latince'den yaptığı çevirisine bakıldığı zaman 34. Önerme şu şekilde tercüme edilmiştir;

*“Tanrı'nın kudreti kendi özüdür”*¹⁵

Hemen sonra gelen 35. Önerme ise şu şekilde çevrilmiştir;

*“Tanrı'nın kudretinde olması gerektiğini tasavvur ettiğimiz her şey zorunlu olarak vardır.”*¹⁶

34. önermede geçen *Tanrı'nın kudreti* ifadesi, kitabın orijinal dili olan Latince versiyonunda *potentia* olarak geçmekle beraber hemen sonra gelen 35. önermenin Latincesi'ne bakıldığında burada geçen *Tanrı'nın kudreti* ifadesinin ise *potestas* olarak geçtiği görülecektir. (Spinoza, 2023) Bu kıyas dahi Spinoza'nın metafizik alanında iktidar ve güç ayrımı yapmadığı daha doğrusu Tanrı'nın iktidarı ile gücünden bir ve aynı şeyi anladığını ortaya koymaktadır.

Walther, Negri'nin ayrımına benzer şekilde bir 'yapma gücünden' bahsederken, *potentia* kavramını kullanmış buna karşılık 'bir şeyin üzerindeki güçten' bahsederken ise buna *potestas* demiştir. Burada kullandığı herhangi bir şey üzerindeki güç, aynı zamanda insanın öteki üzerindeki yönetici gücüne de tekabül etmektedir. (Walther, 2022) Her iki tanımlamaya bakıldığı zaman *potentianın* aslında varlığın, bizzat kendi doğasından gelen ve ilişkisel olmayan bir güce gönderme ile ele alınırken *potestasın*, yönetici güç ile öteki arasındaki ilişkisellik ile ele alındığı görülecektir. Başka bir ifadeyle *potentia*, sadece gücün sahibi merkeze alınarak onun doğasından gelen içkin ve edimsel bir kudreti ifade ederken *potestas*, gücün sahibi ile ötekinin aşkınsal ilişkisini merkeze alan bir anlama karşılık gelmektedir.

Sonuç olarak *potentianın* Türkçe'ye güç olarak çevrilebileceği ve bunun içkin, aynı zamanda edimsel bir gücü ifade ettiği söylenebilir. Bununla beraber, *potestasın* ise iktidar olarak çevrilebileceği ve merkezi dolayımlayan aşkın bir

¹⁵ *Ethica*, I. Bölüm, XXXIV. Önerme

¹⁶ *Ethica*, I. Bölüm, XXXV. Önerme

yönetme yetkisine karşılık geldiği ifade edilebilir. Tüm bunlarla beraber Spinoza'da potestas ve potentia kavramlarının birbirinden bağımsız iki kavram olmaktan öte, gücün farklı nitelermeleri veya görünümleri olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Bu bölümde kısaca, Spinoza felsefesinin temelini oluşturan töz, tekillik, conatus kavramları incelenmiştir. *Töz* ile *tekillikler* arasındaki nedensellik ilişkisi, egemenlik meselesinde yol gösterici olmakla birlikte *conatus* ile gücün farklı nitelikleri olan *potestas* ve *potentia* ayrımı daha çok hakkın güç ile ilişkisinde konunun anlaşılır kılınmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu kavramlar, ilerleyen bölümlerin en önemli anahtar kavramlardan biri olacaktır.

3. SPİNOZA VE HAK MESELESİ

Bu başlık altında Spinozacı hak kuramı ele alınmadan önce Spinoza'nın politika ve hukuk felsefesi tarihinde tam olarak nerede ve ne şekilde konumlandığını daha net bir şekilde tespit edebilmek için öncelikle 17.yüzyıldaki diğer hak ve egemenlik kuramları incelenmelidir.

Spinoza'nın da yaşamış olduğu 17. yüzyıl, hakkın modern bir temele oturtulması bakımından yeni paradigmalara oluştuğu bir dönemdir. Bu dönemde meşruiyetin teolojik kaynakları sekülerleşmiş ve dünyevi irade ile bu iradenin tecelli ettiği akıl, teolojik kaynakların yerini almaya başlamıştır. (Vorlander, 2004)

Hak kavramı, 17. yüzyılla birlikte -modern dönemde -tanrısal bir aşkınlığa gönderme yapmadan ya akılla ya da doğaya gönderme yapılarak açıklanmıştır. (Cevizci, 2016) Modern dönemin karakteristik özelliğini de dünyevileşmeye yapılan bu referans biçimleri ve meşruiyet zemini oluşturmaktadır. Spinoza burada klasik modern kuramcılarla aynı çizgide buluşmakla birlikte tamamıyla bu çizginin sınırlarına sığmaz. Spinoza da tıpkı çağdaşı diğer kuramcılar gibi bilgiyi, hak kavramını ve egemenliği teolojinin hükümlerinden koparıp insan aklı ile temellendirmiştir. Bu kavramları insan aklını referans olarak sekülerleştirirken bunu, aşkın değerlere göndermelere başvurmadan ziyade, sıkı bir içkin nedensellik bağı ve somut güç ilişkileri ile yapmıştır. (Akal, 2010)

Negri, modern düşüncenin dolayım ve referansları, aşkınsalın içerisinde aramaya mecbur olmasının karşısında Spinoza'nın tüm kurucu süreçlerde ve onun mutlak içkinliğinde, dışsal olanı aynı radikallikle reddettiğini, ifade eder. (Negri, 2020) Yine de Spinoza'nın bu yönü, onu modern düşüncenin sınırları dışına çıkarmamakla beraber, daha çok modern düşünce içerisinde, nispeten biraz daha özgün bir yerde konumlandırmaktadır.

3.1 17.Yüzyılda Modern Hak Kuramları

Dünyevileşmede büyük bir dönüşümün yaşandığı 17.yüzyıl, egemenlik gibi kurumsal yapıların da teolojinin hükümranlığından çıktığı ve tabiat ya da insani iradeye dayalı hak kuramlarının oluşmaya başladığı -dönüşümlerin yaşandığı- bir yüzyıl olmuştur. (Cevizci, 2016)

17. yüzyılın önde gelen önemli hak kuramcılarına bakıldığında ilk olarak Grotius, Hobbes ve Locke gibi isimler belircektir. Burada Grotius, Hobbes ve Locke'tan nispeten ayrı bir yerde durmaktadır. Zira Hobbes ve Locke, literatürde, iradeyi öne çıkaran, sosyal sözleşmeci bir çizgide konumlanmaktadır. Böylece iradeci bir anlayışa atıfla hak kuramlarını oluşturan bu ikiliye karşı Grotius, daha çok egemenler arası ilişkileri ve matematiksel kesinlik içeren evrensel tabii yasaları merkeze alan bir hak kuramı geliştirmiştir. (Büyük, 2022)

3.1.1 Akılcı hukuk kuramı: Hugo Grotius (1583-1645)

Spinoza'nın, akıl temelli felsefesini oluştururken kısmen de olsa kendisinden etkilendiği Hugo Grotius, hukukun teolojinin tahakkümünden sıyrılarak aklın temelleri üzerinde yükselmesine büyük katkı sunmuş ve hatta bunun öncülüğünü yapmıştır. Bu yüzden aynı zamanda doğal hukukçu da olan Grotius'un hukuk anlayışı, aynı zamanda laik bir yapıya sahiptir. Bu hali ile çağdaşı Rene Descartes'in felsefede yeşerttiği akılcılığı Grotius, hukuk alanında tatbik etmiştir. (Özkan, 2016)

Grotius'a göre her coğrafyada açık seçik olarak bulunan ortak aksiyomlar, a priori olarak kavranan tabii hukuk yasaları olarak kabul edilmelidir. Böylece tüm ulusların itaat edeceği ortak yasaların mevcudiyetinden bahsetmek olanaklı olabilecektir. (Özkan, 2016) Zaten düşüncelerini aktardığı 'Serbest Deniz' (1609) ile 'Savaş ve Barış Hukuku' (1625) isimli eserlerin başlıklarından da anlaşılacağı üzere Grotius, ekseriyetle uluslararası ilişkilerde uyulacak ilkelerin neler olduğunu mesele etmiştir. Bu uluslararası ilişkilerin zeminini ise teolojik kaynaklar yerine ikame edilen insan aklı meydana getirecektir. (Güriz, 2017) Öyle ki Grotius, denizlerin uluslararası alanda nasıl kullanılacağını evrensel yasalarla ilk olarak ortaya koymuş ve açık denizlerin tüm ulusların ortak kullanımına ait olduğunu ifade etmiştir. (Grotius, 2019)

Bahsi geçen bu a priori tabii hukuk öyle sarsılmaz bir emirdir ki Tanrı bile bu düzenin başka bir şekilde işlemlerini sağlayamayacaktır. Çünkü bunlar zaten o ilahi iradenin değişmez buyrukları olmaktadır. Buna rağmen bu emirler teolojik bir bağlamda ele alınmamalıdır. Sosyal ve akıllı bir doğaya sahip insanoğlu hangi coğrafyada olursa olsun zaten bu ilahi yasaları aklı ile keşfedecektir ya da bu yasalar kendini onlara dayatacaktır. (Grotius, 1967) Bu nedenle de bu yasaların kaynağı ancak akıl olabilecektir.

Grotius'un yaşadığı döneme bakıldığında; Galilei, Kopernik ve Bruno gibi bilimcilerle karşılaşılacaktır. Bu isimlerle birlikte Katolik Kilisesi'nin otoritesi sarsılacak ve yenedünyanın paradigmatları, ortaya konan bu akılcı ve bilimsel düşünce üzerine yükselmeye başlayacaktır. (Ertürk, 2004)

Grotius'un bilimsel alanda yükselen matematiksel ve geometrik kesinliği hukuk alanında uygulamaya çalışmasında bilimcilerin estirdiği bu rüzgârın da etkisi bulunmaktadır. Tabii o dönemin fizik ve bilime bakış açısı ile günümüzün bakış açısı arasındaki farklılığı da gözden kaçırmadan Grotius'un, tıpkı matematik ve geometride olduğu gibi sosyal alanda da değişmez aksiyomların uygulanabileceği ve bu yolla evrensel hukuk yasalarına ulaşılacağını düşündüğü söylenebilir. (Güriz, 2017)

Bu noktada Spinoza'nın Grotius'tan etkilendiğini tespit etmek çok da yanlış olmayacaktır. Spinoza da aynı şekilde aklın yasalarının zorunlu olarak ancak bu hali ile var olabileceğini ve Tanrı'nın dahi bu şaşmaz yasaları değiştiremeyeceğini söyler. Çünkü bu düzenin kendisi bizzat Tanrı'nın kendisidir o yüzden de deus sive natura - tanrı veya doğa- özdeşliğini kurar. (Kıraç, 2007) Bu düşüncenin laik, tabii hukuk temeli de burada yatmaktadır. (Güriz, 2017) Hatta bu şekilde kavranan tabii hukuk ilkeleri, neredeyse matematiksel bir kesinlik mertebesine yükselecek ve aynı açık seçiklikle belirecektir. (Copleston, 1991)

Grotius'un yaşadığı XVII. yüzyılda devletler arasında tam bir kaos hakimdi ve bu devletlerin ilişkilerinin düzenlendiği uluslararası kurumlar henüz oluşmamıştı. Bu durum, bir nevi devletlerin aktörü olduğu bir doğa durumuna benzetilebilir. Böyle bir dönemde egemenin kendisinden çok egemenler arasındaki ilişkileri önceleyen Grotius, bir tabii hukuk ilkesi olarak 'ahde vefa' ilkesinden bahsetmiştir. (Grotius, 1967) Devletlerin bu ilkeye uymakla yükümlü olduğunu söyleyerek yaptıkları

anlaşmalara bağlılıklarını sağlamaya ve böylece egemenler arasında bir düzen tesis etmeye çalışmıştır. Zira devletler üstü zorlayıcı bir yüksek otorite bulunmadığından dolayı bu düzen ancak evrensel tabii hukuk ilkeleri ile sağlanacaktır. Bu ilke sadece devletler için değil bireyler için de aynı şekilde uyulması gerekli bir ilkedir.

Grotius, Savaş ve Barış Hukuku kitabında şöyle der;

'Herkesin verdiği sözü özenle yerine getirmesi bir doğal hukuk kuralıdır. Çünkü, insanları birbirine bağlayacak bir yolun bulunması gerekmektedir; doğaya bundan daha uygun olanı da düşünülemezdi. Sonraları, çeşitli ulusal hukuklar da bu kaynaktan çıkmıştır. Herhangi bir topluluğa katılanlar, bir kişinin ya da birkaç kişinin buyruğu altına geçenler, açıkça ya da var sayılan üstü kapalı [zımnî] bir sözleşme ile, bu toplumun çoğunluğunca, ya da buyurmaya yetkili kılınmış olanlarca kararlaştırılmış şeyleri kabul edeceklerine de söz vermiş olmaktadır'¹⁷

Bu ifadeler, yurttaşın vatandaşlık bağı ile bağlandığı devlete karşı sözleşmeyi ihlal edemeyeceğini ve onunla bir sözleşme yaptıktan sonra ahde vefa ilkesi gereğince bu sözleşmeye itaat etmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Bu yüzden Grotius'a göre verilen söz geri alınamaz ve yurttaşlar toplumsal mutabakat yolu ile verdikleri sözden dönemezler. (Bekleviş, 2019) Devlete itaat noktasında her ne kadar farklı nedenler gözetse de Spinoza da yurttaşın, egemenliği altında yaşadığı devletin yasalarına itaatin önemine vurgu yapmıştır. (Spinoza, 2021)

Grotius'un akli referans olarak ortaya koyduğu tabii hukuk ilkeleri, bugün uluslararası ilişkileri düzenleyen pek çok kuralın mevcut haline evrilmesine büyük katkılar sunmuştur. Hem uluslararası ilişkilerde uyulması gereken kurallarda hem de modern anayasalarda kendine yer bulan bu genel ilkelerde Grotius'un izleri hiç de silinecek cinsten değildir.

Sonuç olarak Grotius için şunlar söylenebilir; Grotius, matematikteki kesinliğin, hukuk alanında da uygulanabileceğini savunarak bu evrensel kaidelerin akıl yoluyla keşfedilebileceğini ifade etmiştir. Böylece dönemine göre ciddi manada seküler ve evrensel bir hukuk sistemi ortaya koymuştur. Çünkü o, yerel ya da ulustan ulusa göre değişen yasalar yerine tüm insanlığın ortak doğasından çıkarılabilecek yasalardan bahsetmiştir. Bununla beraber, egemenler arası ilişkiler ve uyulacak

¹⁷ **Grotius, H.** (1967). *Savaş ve Barış Hukuku*, Çev. Seha L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 8.

ilkeler üzerinde ilk kez bu denli durulmuştur. Grotius, ortaya koyduğu hukuki sistem ile devletlerarası ilişkilerin de düzenlenmesinde büyük bir rol oynamıştır.

3.1.2 Thomas Hobbes: Leviathan (1588-1679)

Hobbes, doğa durumundan bahsederken çıkış noktası insanların doğal zorunlulukları gereği sahip oldukları bir takım davranış kalıpları olmuştur. Ona göre insanlar, doğaları gereği daima kendilerini koruma içgüdüsüyle hareket ederler. Böylece bencil isteklerinin peşinde koşan insanlar bu isteklerine ulaşabilmek için başka insanların yaşam ve sair haklarını gasbetmekten hiçbir zaman çekinmeyeceklerdir. Herkesin, kendini koruma içgüdüğü ile başkalarının sınırlarını işgal ettiği böyle bir dönemde çatışma aynı doğal zorunlulukla kaçınılmaz olacaktır. (Hobbes, 2001)

Leviathan kitabında insanın, bu bencil doğasından yola çıkarak çatışmacı bir doğa durumu tasvirinde bulunan Hobbes'a göre insan, insanın kurdudur. Kendisi ile çokça karşılaştırılan Spinoza, insan doğasına dair Hobbes ile çok yakın fikirleri paylaşırsa da onun çok da sıcak bakmayacağı bir önermeye varır. Spinoza'ya göre her ne kadar insanlar, kendi varlıklarını muhafaza etmeye çalışsa ve bu uğurda -doğa durumunda- başka insanlar üzerinde güç kullanmaktan çekinmese de 'insana yine insandan daha faydalı bir şey yoktur' yani insanlar doğası gereği nasıl çatışmaya maruz kalıyorsa aynı doğal zorunlulukla birbirlerinin iş birliğine de muhtaçtır. İşte tam da bu iş birliği dolayısı ile insana doğada en çok faydalı olan şey yine kavga ettiği *öteki* insandır. (Spinoza, 2023) Burada, Spinoza'nın olgusal olarak Hobbes ile ortak fikirleri paylaştığı halde nasıl olur da ondan çok farklı bir çıkarıma vardığı sorulabilir.

Kısaca bahsetmek gerekirse Spinoza, insanı sosyal bir varlık olarak ele aldığı için tüm bu çatışmaya rağmen insan, kendi varlığını yine en iyi şekilde bu sosyallik içerisinde yetkinleştirebilecektir. Aynı zamanda o, her ne kadar insanın kusurlarını açık bir yüreklilikle dile getirirse de bunları tamamen giderilmesi mümkün olmayan haller olarak görür ve böylece bu kusurlara rağmen insanın ifade ve düşünce özgürlüğü gibi bazı doğal haklarının, sivil toplum içerisinde de güçlü bir savunusunu yapar. (Spinoza, 2021) Hobbes ile ayrıldığı nokta da çatışma haline olan bu yaklaşım farklılığında yatmaktadır. Zira Hobbes, bu çatışma halini, doğrudan Leviathan gibi aşkın, üst bir otorite ile baskılamaya çalışır. Spinoza'da ise bu çatışmanın, onu

meydana getiren kusurlarla birlikte inşa edilen kolektivite ve dayanışma dâhilinde sönümleneceğine olan inanç vardır.

Hobbes'a göre insanların doğa durumundan tam olarak çıkıp sivil toplumu yaratabilmesini olanaklı kılanın, konuşabilme yetisinin olduğunu söylemiştir. Başka bir ifadeyle insanlar, akıllarını kullanarak kendilerine en faydalı olanı seçebilmekte ve bu uğurda doğada olmayan şey veya yetileri yaratabilme kapasitesine sahip olmaktadır. Konuşma da bu yetilerden biridir. Zira Hobbes, konuşmanın insanda doğal olarak verili olduğunu reddeder. Konuşma, insan tarafından yaratılmıştır yani insanın asıl yetisi 'konuşmadan' ziyade konuşmayı yaratabilme kapasitesi olmaktadır. (Ağaoğulları&Köker, 2000) Aynı insan, bu sayede sosyalleşebilecek ve devleti yaratabilme kudretine/yetkinliğine ulaşabilecektir. Aslında burada ortaya konan şey, doğallıktan yapay olana geçişin yarattığı çizginin belirginleşmesidir. Zira insanın, temelde sosyal bir organizma olduğunu reddeden Hobbes'a göre insanlık, doğada bulunmayan dili yaratarak sosyalleşme yolunda ilerici bir aşama katetmiştir, bu şekilde birlikte yaşamanın olanaklarıyla beraber siyasal duruma geçiş de başlamıştır. Bu ilerleme neticesinde insanlar doğa halinden koparak haklarını üst bir otorite olan Leviathan'a devretmiş ve doğa halinden çıkarak devletli topluma geçmişlerdir. Doğal bir durumdan yapay devlete geçişin ortaya çıkardığı bu kopuşun izleri geriye doğru takip edildiğinde, aslında bu -doğal olandan yapay olana- gelişimin, dilin ortaya çıkması ile çok önceden başladığı görülecektir. (Özkan, 2012)

Doğa durumunda insanlar arasında eşitsizlik değil bilakis bir eşitlik durumunun olduğundan bahseden Hobbes, bunu o dönemde henüz siyasal bir ortamdan bahsedilemeyecek denli basit bir durum olması ile ilişkilendirir. (Özkan, 2012) Zira eşitsizliğin yaratılacağı politik bir düzen bulunmadığından dolayı insanlar arasındaki tek eşitsizlik, doğadan kaynaklı bedensel güç ile zihinsel eşitsizliklerdi ve bu, politik eşitsizlik gibi gerçek bir eşitsizlik değildi, bu nedenle de o dönemde insanların eşit olduğu kabul edilmiştir. İşte insanlar arasındaki çatışmayı devamlı kılan da kulağa hoş elen bu eşitlik durumudur. Çünkü insanlar akıllarının da yönlendirmesiyle kendi güvenliklerini ve faydalarına olan şeyleri gerçekleştirmek için öteki üzerinde güç kullanmaktan hiç çekinmeyecektir fakat kullanılan bu güç, var olan eşitlik nedeni ile kalıcı bir iktidar kuracak denli yoğun bir güç olmadığından dolayı devamlı olamayacaktır ve başkası üzerinde kurulan bu güç, hemen sönümlenecek ya da daha güçlü biri tarafından sonlandırılacaktır. (Ergül, 2011)

Artık yasa, herkesin hak ve güçlerini devrettiği bu egemenin tekelinde olacak ve herkes, hakkını sadece bir elinde asa bir elinde kılıç olan bu egemene devredebilecektir. Egemen, bundan böyle hem yasayı koyma yetkisini haiz tek otoritedir hem de koyduğu bu yasaların ihlal edilmesi durumunda ihlal edenlere karşı meşru şiddet kullanma tekeline sahiptir. Kılıç zoru ile tasdik edilmeyen yasaların boş yasalar olduğunun farkında olan Hobbes, egemeni mutlak yetkiler yani güç ile donatmıştır ki düzenin devamlılığını sağlamayı haiz otorite olma sıfatını devam ettirebilsin. (Hobbes, 2001)

Korku, burada egemene biat edilmesini sağlayan başat duygu olacaktır. (Ergün, 2009) Güvenlik ihtiyacı yani kaos ortamından duyulan korku neticesinde yapılan sosyal sözleşmeden sonra bu duygu egemenin yasalarına uymamanın neticesinde uygulanacak müeyyideye yönelmiş ve varlığını egemene karşı duyulan korku olarak devam ettirmiştir. (Ergün, 2009) Fakat herkesin egemene karşı itaat etmesinden dolayı bu korku, doğa durumundakine kıyasla daha evladır ve aynı zamanda özgürlüğü de mümkün kılan bir durumdur. Burada belirtmek gerekir ki Hobbes, her ne kadar devletin karşısında bireyin iradesini kırarak mutlak bir egemen profili çizmiş olsa da güvenliği sağlayamayan devletin var oluş amacını yitirdiğinden dolayı egemenliği altında yaşayan yurttaşın artık devlete itaat borcunun olmayacağından bahsetmiştir. (Güriz, 2017)

Hobbes'un insanın korku duyan bir varlık olması da dâhil onun doğasına dair söylediği çoğu fikri paylaşan Spinoza, insanın duygular ile -korku- kurduğu ilişkiyi daha farklı bir şekilde yorumlar. Teolojik-Politik İncelemede de bahsettiği gibi korku, egemenin meşrulaştırılmasında atıf yapılabilecek bir durum değildir. Böylece bu duyguyu insanın kurtulması gereken bir niteliği olarak tanımlar. Zira insan, korku duydukça hurafelere daha çok inanacak, yöneticiler tarafından manipüle edilmesi daha kolay hale gelecektir bunun sonucunda da köleleşecektir. (Spinoza, 2021)

Çatışmanın hüküm sürdüğü bir doğa hali tasavvurunda bulunan Hobbes, bundan dolayı fazlasıyla muktedir bir egemen profili ortaya koymuştur ya da zaten böyle bir egemenin varlığını savunduğu ve bunu, meşru bir zeminde temellendirmeye çalıştığı için tasvir ettiği doğa hali bu denli kaotik bir haldir. Locke ve Rousseau ile birlikte bir ulus iradesi ile devleti doğrulayan Hobbes, insanların haklarını üst bir otoriteye devretmesi sonucunda bu devletin -Leviathan'ın- ortaya çıktığını iddia eder. (Arnhart, 2017)

3.1.3 Liberal hukuk kuramı: John Locke (1632-1704)

Locke da tıpkı Hobbes ve 18. yüzyılda yaşamış Rousseau gibi ortaya koyduğu iradeci bir sosyal sözleşme düşüncesinden dolayı literatürde, sosyal sözleşmeci olarak anılmaktadır. (Güriz,2017).

Modern dönemde, eski dünyanın feodal düzeni çözülmeye uğruyor ve yeni bir dünyanın inşa edilmesinin yolunu açan yeni birçok dinamikler geliyordu. Misal, bilimin gelişmesi ile birlikte Katolik Kilise'sinin siyasal etkisi sınırlandırılıyor ve insan akli daha çok referans alınmaya başlanıyordu aynı zamanda özgür dolaşımı önceleyen burjuva, bu dönemde yeni yeni palazlanıyor ve gittikçe güçlenen bu sınıf, yeni politik sistemlerin inşasında belirleyici oluyordu. (Akıncı, 2012)

Galilei ve Kepler'in bilim dünyasında ortaya koydukları veriler, Kilise'nin güvenilirliğini ciddi manada sarsmaya başlamış böylece akıl, daha saygın bir mertebeye doğru ivme kazanmıştır. (Özsoy, 2015) Zaten Descartes, kartezyen felsefesi ile akıl merkezli bir felsefi sistem inşa ederek politik sistemlerde de aklın referans alınmasının önünü ciddi manada açmıştır. Kilise ve feodal düzenle savaş içerisinde olan Burjuvanın da yavaş yavaş kurmaya başladığı yenedünya düzeninde referans aldığı en güçlü kaynak akıl olmuştur. Böylece daha çok teolojiye dayanan eski dünya yerine ulus-devlet ve sosyal sözleşme kuramı ile yeni bir dünya düzenin temelleri atılmaya başlanmıştır. (Akal, 2010) Liberal bir aydınlanmacı olan John Locke'un fikirleri de bu bağlamda felsefi sisteminin merkezine yerleştirdiği özgürlük ve mülkiyet kavramlarının etkisiyle hem Amerikan bağımsızlık hareketinde hem de Fransa'da meydana gelen ayaklanmalarda etkileyici olan bir sosyal sözleşmecidir. Zira aynı zamanda Burjuva devrimler olarak kabul edilen bu hareketler meşruluğunu tam da Locke'un ortaya koyduğu bu özgürlük, eşitlik ve mülkiyet kavramları üzerine inşa ediyordu. (Arnhart, 2017) Nitekim, Fransız İhtilali'nden sonra kendini 'Ulusal Meclis' olarak ilan eden Halk Meclisi'nin yayımlamış olduğu bildirin 1. ve 2. maddelerinde büyük ölçüde Locke'un etkileri görülüyordu. Bu maddeler aynı zamanda Amerikan Anayasası'na dâhil edilen Halklar Bildirisi'nin de özünü teşkil etmektedir. (Taşkın, 2014)

Locke, aynı zamanda insanın doğası gereği toplumsal olduğunu ve bu toplumsallığın gerçekleştiği ilk ortamın, henüz kurumsallaşmamış bir doğa durumu olduğunu iddia eder. (Locke, 2012) Locke'un bu doğa durumu tasarımı Hobbes'un

tasarımına göre daha müspet bir tasarıdır. Buradaki müspet ifadesi elbette Locke'un ortaya koyduğu sisteminin tümüne dair değil, tasavvur ettiği doğa durumu haline aittir. Zira Hobbes, insanın bencil doğasından kaynaklı olarak çatışmanın hüküm sürdüğü bir dönemden bahsederken Locke, aynı dönemi çatışmadan daha uzak bir şekilde tasvir etmiş ve insan aklının, eşitliğin tesisinde bencil duyguları teskin edici yönüne vurgu yapmıştır. (Arnhart, 2017)

Doğa durumunda insan özgürlüğünü kısıtlayan tek şeyin insanın doğa yasalarına tabii olduğu zorunluluk ilişkileri olduğunu ifade eden Locke, Spinoza ile aynı şeyi söylemektedir. Locke'un burada bahsettiği doğa yasası, evrensel bir doğa yasasıdır, yani bölgeden bölgeye ya da zamanla değişmeyecek olan özlerdir. Böylece bu evrensel yasalar daima insan eylemlerini belirlemeyi haiz yasalar olacaktır. Yalnız bu evrensellik her coğrafyada aynı ahlaki kuralların geçerli olduğunu önermemektedir. (Arnhart, 2017) Elbette ki her coğrafyanın kendi dinamiklerine göre ayrı ahlaki değerleri olacaktır ve olmalıdır da. Burada bahsedilen evrensellik, insanın ahlaki bir özne olduğu ve bu ahlaki olma durumunun akıl ile keşfedilebilecek bir nitelik olduğudur. Spinoza'da da insan eylemlerini belirleyen mutlak bir doğa yasası vardır ve insan, doğadaki her şey gibi bu zorunluluk ilişkilerine tabidir. Bu nedenle de doğa durumunda insan özgürlüğünü sınırlayan tek şey yine doğa yasalarıdır. (Spinoza,2021)

Locke'un düşüncesinde Tanrı ve insan kavramları doğası gereği ahlaki bir özneye gönderme ile ele alınmaktadır. (Tunçel&Gülenç, 2021) Doğa yasası aklın yasaları ile aynı şeyi ifade etmekle birlikte ahlaki bir varlık olan insan, bu doğa yasasını akli ile keşfedebilecek bir yetiye sahiptir. Hiçbir zorlayıcı otoritenin olmadığı bir ortamda bir insanı diğer insan üzerinde tahakküm kurmaktan alıkoyan şey de insanın doğal bir zorunluluktan kaynaklanan ahlaki olma niteliğidir. Burada ahlaki özne olma durumu elbette bir seçime dayanmamaktadır ve tam tersine ahlakilik, kendini bir öznelik olarak insana dayatmaktadır. (Saygılı, 2015) Spinoza'da ise doğa durumunda objektif bir ahlaktan bahsetmek mümkün değildir. Çünkü ahlak, ancak ve ancak egemen, yani yasa ile gelen bir kavram olacağından egemenin olmadığı yerde ahlaktan da bahsetmek olanaksız olacaktır. (Spinoza, 2021) Spinoza'da iyi ve kötü, günah ve sevap ancak egemenin belirleyiciliği ile beliren kavramlar olduğundan Locke'un henüz doğa durumunda varlığından bahsettiği 'ahlaki insanın' Spinoza'da o dönem için bir karşılığı yoktur. Spinoza'nın bahsettiği

deus sive natura ve onun kiplerinden olan *insan*, iyinin ve kötünün ötesindedir. Nitekim Spinoza temelde, Locke'un aksine ancak ve ancak egemenin, ahlaki ortamı mümkün kılabileceğini ifade eder. Doğa durumunda objektif değerlerin olmamasından dolayı herkes, kendine göre yargıda bulunduğu ve kendi gücü oranında eylemde bulunduğu için o dönemde henüz ahlak kavramından da bahsedilemezdi fakat ortak yaşam usulünü belirleyen egemenle birlikte herkes için geçerli olabilecek ortak iyinin ve kötünün ne olduğu ortaya konulacaktır. (Spinoza, 2021) Burada Locke'un düşüncesinde ahlaki bir varlık olan ve bu doğal ahlaki ilkelere göre belli bir toplumsallık içerisinde bulunan insanlık için bir üst otorite kurma ihtiyacının nereden hâsıl olduğu sorusu yöneltilebilir. Bu problemin cevabı, Locke'un tasvir ettiği mülkiyet ilişkilerinde aranmalıdır. Çünkü insan emeğinin bir ürünü olan mülkiyet ilişkileri neticesinde, herkes için ortaklaşa bulunan yeryüzü parsellenmiş ve insanlar arasında ciddi eşitsizlikler baş göstermeye başlamıştır. Şöyle ki;

Tanrı, insanlığa doğayı işleyip kendi hizmetinde kullanması için akıl vermiş ve insanlar emekleri ile 'ham' halde bulunan doğayı işlemeyi öğrenmişlerdir. Böylece bireyin, emeğini katarak işlediği ve ham halden çıkardığı bu işlenmiş ürün artık başkasının müdahale edemeyeceği, münhasır emek sahibinin tasarrufunda bulunan mülkiyeti haline gelmiştir. (Locke, 2012) Yani insan, doğayı dönüştürerek meşru mülkiyet hakkını zamanla keşfetmiştir. Burada yaratmak yerine kullanılan keşfetmek fiilinin altı çizilmelidir. Zira mülkiyet, insanın zaten sahip olduğu doğal bir hakkıdır ve bu hak, herhangi bir egemen ya da pozitif yasalar aracılığı ile verilen bir hak olmaktan ziyade insanın, insan olması hasebi ile onda verili olarak bulunan bir hakkıdır. Bu nedenle de insanın akıl ve emeğini kullanarak elde ettiği mülkiyet, ancak keşfedilen bir hak olmaktadır. Fakat insanlar arasındaki bu mülkiyet ilişkileri gittikçe daha karmaşık biçimler almaya başlamış ve mülkün kullanım değerinden değişim aracına dönüşmesi ile birlikte mülkiyetin biriktirilmesi olgusu yeşermiştir. Özel mülkiyet, artık salt kullanım değerine sahip değildir. Bu aşamadan sonra aynı zamanda meta haline de evrilmiştir. Metanın bu birikimi, insanlar arasındaki eşitsizliğin de ciddi boyutlara ulaşmasının nedeni olmuştur. (Locke,2012)

Locke Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'de şöyle der;

“Böylece emek, başlangıçta ortaklaşa olan, oldukça büyük bölümü uzun bir süre ortaklaşa kalan ve halen de İnsanoğlunun kullandığından fazlası ortaklaşa olan

şeyler üzerinde emeğini kullanmak isteyen herkese bir mülkiyet hakkı verdi. İnsanların büyük çoğunluğu ilk başta yardımcısız doğanın, gereksinimleri için onlara sunduğu şeylerle yetindiler: Ancak dünyanın bazı bölümlerinde (paranın kullanımıyla birlikte, insan ve stok artışının) toprağı kıt ve dolayısıyla belirli ölçüde değerli hale getirmesinden sonra, bazı topluluklar, ülkelerinin topraklarına belirgin sınırlar koydular ve kendi içlerinde kendi toplumlarının özel insanların mülkiyetlerini yasalarla düzenlediler ve böylece emek ve çalışmanın başlattığı mülkiyeti, sözleşme ve anlaşmayla kurumsallaştırdılar’’

İnsanlar arasında farklılaşmaların başladığı bu dönemden sonra ahlakilik, insanların ortak halde yaşaması için gereken uyumu sağlamada yetersiz kalmaya başlamış ve insanlar, baş gösteren uyumsuzlukların çözümü için sosyal bir sözleşme ile egemeni yaratmışlardır. (Saygılı, 2015) Bu egemen, ereksel olarak aynı zamanda meşru şiddet tekeli anlamında da gelmektedir. Çünkü rasyonel davranamayı başkalarının mülkiyetini gasbetmeye çalışan ve toplumsal düzeni bozma tehlikesi taşıyan kişilerin cezalandırılması için belli bir kurumsallık ihtiyacı hâsıl olmuştur ve bu ihtiyacı ancak üst bir otorite olan egemen karşılayabilecektir. Böylece, Locke’un sosyal sözleşme kuramında egemen, sınırlandırılmış bir biçimde ancak vatandaşlarının *yaşama, mülkiyet ve özgürlüklerinin* -bunlar aynı zamanda doğal haklardır- teminatı için ortak bir mutabakat sonucu tarih sahnesinde belirmiştir. (Arnhart, 2017)

Locke’un tüm bu görüşleri üzerine özet olarak şunlar söylenebilir; Locke, oldukça sınırlandırılmış bir egemen profili çizerek egemenin asli görevinin, yurttaşların doğal hakkı olan *mülkiyet, yaşama ve özgürlük* haklarını güvenceye alması olduğunun altını çizer, hatta bu görev egemenin varoluş nedenidir. Zira bu haklar, insanların egemenden önce doğal haldeyken dahi sahip olduğu ve vazgeçemeyeceği haklardandır.

3.2 Spinozacı Hak Düşüncesi

Genel anlatımı ile hak, hakların bir aradalığı anlamında kullanılan hukuk ile ele alınan bir kavram olmuştur. Halbuki Spinoza’da hak tabiri hukuk-yasa-egemen çizgisinin çok dışında tabii alan içerisinde beliren özerk bir kavramdır. (Akai, 2023) Spinoza’da hukuktan da devletten de bağımsız olarak var olan bu hak tasarımı, politik bir kavram olmaktan öte ontolojik zorunlu bir olgudur. (Ekici, 2011) Yani

hakkın kaynağı, güç olarak tanımlandığı için hak, öncelikle tabii alanda -politik alanın dışında- belirmekte ve daha sonra sivil toplum ya da egemenlikle birlikte aynı zamanda politik bir kavrama da dönüşmektedir. Böylece hak, herhangi bir otorite tarafından verilen bir şey olmanın ötesinde her organizmanın uhdesinde, sahip olduğu güç ile beliren ve onda zaten verili olarak bulunan bir şeye dönüşerek egemenin tekeline özerkleşmekte ve onu da aşan bir olguya dönüşmektedir. (Rocca, 2023) Başka bir deyişle hakkın kaynağı, ilk olarak politik alanın ötesinde belirse de politik ya da hukuki alanın oluşmasıyla beraber bu alanların da kavramı ve konusu haline gelmiştir. Çünkü Spinoza'nın hak dediği şey, meşruiyetini ne bir hukuki sistemden ne egemenden ne de aşkın bir ilkedan almaktadır, tam tersine hak, tüm bunlardan önce de var olan ve onlardan sonra da var olmaya devam edecek bir olgudur. Özerkliğini koruma çabasında olan birey, egemenin takdirince bahşettiği kadar değil zaten kendinde doğal olarak mevcut bulunan kadar hakka/güce sahip olmaktadır. Böylece bireyin hakkı egemenin tekeline sınırlanarak kaynağını kendi özünde bulmaktadır.

Spinoza'da hak, Makyavelist bir düstur misali ancak güç ile kavranabilmektedir. Çünkü doğada var olan her bir organizmanın hakkı, ancak ve ancak gücünün ulaşabileceği yere kadardır. (Spinoza, 2021) Buradaki güç İngilizce'deki *power*'den daha farklı olarak ele alınmalıdır, her ne kadar bu kavram, *potentia agendi* olarak gücü kuşatsa da onun uygun bilgisini vermekte eksik kalmaktadır. (Negri, 2021) Burada irdelenmesi gereken şey, gücün varlıkta kalma ısrarı anlamına gelen 'conatus' kavramının karşılığı olarak nasıl ele alındığı hususudur. Çünkü varlığın, özü itibari ve de doğası gereği varlıkta kalma ısrarı/çabası onun en doğal hakkıdır ve tekil şeyler olarak kavranan bireyin gücünün kuşattığı alan kadar hakka sahip olabilmesi bu zorunluluğun, soyutlamalardan arındırılmış somut birey üzerinden ele alınışını ifade etmektedir. İşte doğal hakkın da temellendirildiği ilk ontolojik kaynak burasıdır. Hakkın bu şekilde güç üzerinden ele alınışı, ilk bakışta ahlaki olarak problemlili bulunup reddedilme olanağı bulursa da şu husus unutulmamalıdır ki bu felsefi düşünüş, hakka meşruiyet sağlama gayesinden öte, var olan somut gerçekliğin zorunlu yasalarının bilincine varılması faaliyetidir. (Akal, 2023) Bu nedenle de hak, Spinoza düşüncesinde hiçbir zaman potansiyel ve bir takım aşkın değerler ile meşruiyet kazandırılması gereken bir şey olmamış ve tam

da bu nedenden dolayı ancak aktüel olduğu müddetçe varlığından bahsedilebilen bir kavram olarak tanımlanmıştır. (Akal, 2023).

Hak, hukuktan ve her türlü oluşumdan önce var olan bir kavram olmakla birlikte her tekil varlıkta zorunlu bir şekilde verili olarak bulunur. Aslında bu kavram, hakkın kendisini de ziyadesiyle özerkleştiren ve her türlü otoritenin belirleyiciliğinden kurtaran bir kavramdır. Zira her nevi iktidar biçiminin belirleyiciliğinden sıyrılarak tekil varlıkların somut ve hâlihazır varoluşunda kendini gösteren bu kavram, zorunlu olarak özerkleşmek durumunda kalmaktadır. Burada, genel olarak Spinoza'nın hak derken aslında esas olarak güçten bahsettiği ve hak ile güç arasında bir özdeşlik kurduğu söylenebilir. Bu yüzden de hak, ontolojik bir temelle yani güç ile kavrandığından dolayı hukuk ve devletten önce yani tabii alanda varlık kazanan bir kavram olarak ele alınır.

3.2.1 Spinoza'da doğa durumu tasviri

Doğa durumu en özet haliyle, merkezi bir iktidar yokluğunun derinden hissedildiği ve böylece çatışmanın hüküm sürdüğü bir döneme tekabül ettiği ifade edilebilir. Burada, ileride belirtilecek ayrıma dair dikkatleri erkenden celbetmek maksadı ile *tasarım* ve *tasvir* sözcüklerinin şimdiden altını çizmek gerekmektedir. Zira ifade edildiği gibi Spinoza'da doğa durumu, tarihsel bir dönemi ifade ettiğinden o, bir doğa durumu tasarımı bulunmaz, var olanın tasvirini yapar. Misal, Hobbes'da ise doğa durumu gerçek, tarihsel bir döneme tekabül etmediğinden ondaki doğa durumu bir tasarım niteliğindedir.

Doğa durumu, herhangi bir meşru otoritenin olmadığı herkesin herkes üzerinde güç kullanma yetkisi olduğu bir dönemdir. Bu nedenle de herhangi bir kurumsallığın bulunmaması anlamında doğal bir durum olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu dönemde yasa koyucudan bahsedilemeyeceğinden dolayı pozitif manada herhangi bir yasadandan da bahsedilemeyecektir. Böylece bahsi geçen dönemde yasak da henüz doğmamış bir kavram olarak ele alınmalıdır. Yasa koyucu olarak egemen, henüz var olmadığı için yasadandan da bahsedilemeyecek ve pozitif manada yasa, ancak egemenle birlikte belirecektir. Buna rağmen egemenin yokluğunu da içeren bu dönem, farklı düşünürlerce farklı şekillerde tasarlanmıştır misal; Hobbes'a göre bu dönem kaotik bir dönem iken liberal olan Lock'a göre insanların refah içinde yaşama olanağının bulunduğu ve sonradan bozulmaların baş

gösterdiği bir dönemi ifade etmiştir. (Arnhart, 2017) Öyle ki Locke'un yurttaşı özel mülkiyet hakkı gasbedilemeyen özgür yurttaşken Hobbes'un yurttaşı, güvenlik uğruna egemenin iradesi içerisinde iradesinin eridiği ve özerkliğini kaybeden bir yurttaşdır. (Ergül, 2011) Bu farklı varsayımlar her iki düşünürün devlet kuramlarının özgürlük ve güvenlik lehine otoriterlik dengesinde yönlerinin farklı taraflara meyletmesine yol açmıştır. Spinoza ise Teolojik-Politik İnceleme'de devletin amacının özgürlük olduğunun altını çizmesine rağmen yaşadığı şehir olan Amsterdam'da artan siyasal istikrarsızlık ortamının da etkisi ile daha sonradan kaleme aldığı Politik İncelemelerde devletin amacının daha çok güvenlik olduğundan bahsetmiştir. (Nadler, 2023) Hatta Levis S. Feuer, TTP'nin bir özgürlük savunusu olmasına rağmen TP'ye bir takım Hobbes'çu otoriter kavramların sızdığını ifade eder. (Akal, 2023) Devlet veya egemenin teleolojik paradigmasındaki bu değişimine rağmen Hobbes ve Locke'un aksine Spinoza'da, doğa durumu fikrine dair herhangi bir farklılık yaşanmamıştır.

Spinoza'nın hayatının anlatıldığı Charles Gralinger'in lirik dramasında *'her şeyden önce devletin çıkarı gelir'* diyen Oranjistler'in karşısına yine *'devletin çıkarı, istisnasız her insanın özgürlüğünden başka bir şey olamaz'* diyen Spinoza dikilecektir. (Akal,2019) Bu pasaj bile Spinoza'nın özgürlükçü profilini ortaya koyarak devletin çıkarı ile insanın özgürlüğü dengesinde onun hangi tarafa meylettiğini dışa vurmaktadır. Çünkü o, *'devletin özgürlüğü için insanın özgürlüğü'* fikrini de aşarak öncelikle *'yaşasın özgür düşünce'* demektedir ve bu söylemin karşısına devlet çıkarı ya da güvenlik gibi karşı argümanlarla gelenlere karşılık, bu hususların dahi öncelikle bireyin özgürlüğünden geçtiğini ifade eder. Böylelikle devletten de önce insan özgürlüğünün savunusunu yapmaktadır. Genel itibariyle bakıldığında Spinoza'da güvenlik kaygısı bulunmakla beraber özgürlük kaygısının daha baskın olduğu analiz edilebilir.

Spinoza düşüncesinde doğa durumu, aynı zamanda de facto olarak varlık gösteren bir dönemi kapsar. Yani onda varsayımsal değil bilakis ontolojik bir gerçeklik olarak doğa durumundan bahsedilmektedir. (Ergül, 2011) Bu da Spinoza felsefesini varsayımsal temeller üzerine değil de bizzat pratik olan ile eş değer bir yerde konumlanmasını sağlamaktadır. Bu farklılık, onun ortaya koyduğu egemen, dolayısıyla yasa ve hak tasavvurları üzerinde de belirleyici bir etken olacaktır.

Spinoza, herhangi bir aşkınlık peşinde koşmadan salt gerçekliğin kendisiyle bir doğa durumu tasvirinde bulunur.

Doğa durumu, yasanın olmaması sebebiyle günah ya da sevabın olmadığı da bir dönemdir. (Spinoza, 2021) ileride ‘hak-güç’ ve ‘yasa’ başlıkları altında daha detaylı bir şekilde açıklanacağı üzere egemen, yani yasa öncesi dönemi kapsayan bu dönemde insanlar, sadece iştah ve tutuklarının belirleyiciliği altında kendi varlıklarını koruma çabasıyla eyledikleri için doğa durumu iyinin ve kötünün ötesindedir. Zira bu dönemde yasayla sağlanmış ortak bir yaşam usulü bulunmamakla birlikte kişileri belli bir şekilde davranmaya zorlayacak herhangi bir otorite de bulunmaktaydı ve herkes ancak kendi gücü ve öz yargıları ile eylemde bulunmaktaydı. Böylece ne suç ne de günahtan bahsedilebilmekteydi çünkü neyin suç neyin günah-sevap olduğunu belirleyecek bir üst otorite yoktu. (Spinoza, 2021)

“Tabiatın üstün yasına göre de her şey, elinden geldiğince kendi varlığında var olmayı sürdürmeye uğraşır. Bunu da kendinden başka hiçbir şeyi hesaba katmadan yapar. Sonuç olarak her bireyin bunun için, yani (daha önce de söyledim) tabii olarak belirlendiği biçimde var olmak ve davranmak için üstün bir hakkı vardır. Burada, insanlarla tabiatın diğer bireyleri arasında da hiçbir farkın olmadığını söylüyoruz. Akıllarla gerçek akıldan habersiz olan diğerleri, sağlıklı bir akla sahip olanlarla deliler ve ahmakça davrananlar arasında da hiçbir fark yoktur. Her varlık, tabiatının yasalarına uyarak yaptığı her şeyi üstün bir hak uyarınca yapar.

...Bu nedenle, insanların yalnızca tabiatın hükümranlığı altında yaşadıkları göz önüne alındığı sürece, henüz akıldan ya da erdemli alışkanlıklardan yoksun olan yalnızca iştahın yasaları altında yaşar...

... Yasa öncesinde, yani insanların tabiatın hükümranlığı altında yaşadıkları göz önüne alındığı sürece, günah diye bir yoktur.’’¹⁸

Spinoza, bu pasajında, yasa öncesinin belirleyici zorunlu unsurlarını vererek niçin yasa öncesinde suç ve cezadan bahsedilemeyeceğinin gerekçesini sunmuştur. Bu dönemde insanlar, herhangi bir ortak yasanın belirlenimi altında bulunmadığından dolayı, eylemlerinin belirleyici unsurunu yine kendi tutkuları ve güçleri teşkil ediyordu. Bu yüzden de herkes, herkesin hakkını, kendi gücü yettiğince

¹⁸ Teolojik-Politik İnceleme, s.231

ihlal edebiliyordu. Böylece bu dönem, daimî bir çatışmanın hüküm sürdüğü ve özgürlüğün neredeyse bulunmadığı tarihsel bir dönemi ifade etmektedir.

3.2.2 Spinoza'da hak-güç denklığı

Spinoza'nın hak-güç denklığını daha iyi ortaya koyabilmek için daha önce gücün farklı niteliklerine vurgu yapılan *potentia* ve *potestas* kavramlarını burada tekrardan hatırlamak konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

Daha önce, potentianın içkin ve edimsel bir güce karşılık gelmekle birlikte potestasin merkezi dolayımlayan ve aşkın bir yönetme yetkisine yani iktidara karşılık geldiği ifade edilmişti (Negri, 2021).

Potentia, varlıkta kalma gücü de denilen conatus kavramına karşılık geldiğinden dolayı Spinoza'nın, hak ile güç arasında kurduğu denklikteki güç, conatus niteliği ile birlikte kavranmalıdır. Bu söylemle birlikte hak-güç denklığında kavramsallaşan güç, önce ontolojik ufukta varlıktan taşan sonra da politik alanda beliren edimsel bir kuvvet olarak kendini göstermektedir. Burada kurulan hak-güç denklığı, egemenin hakkı meselesinde de kendini gösterecektir. Bu noktada benzer şekilde Machiavelli'nin egemeni de herhangi bir aşkınlığa gönderme yapılmadan salt 'güç' ile kurulmuş bir egemendir ve hakkı, gücünün uzanabildiği yere kadardır. Egemen -Prens- belli bir kurumsallıkla kuşatılmadığından bu hükümdar, belli bir zaman gücü uhdesinde toplar ve tutar, sonra da hükümdarın ölümüyle ya da zayıflaması ile güç, başka bir merkeze doğru kayar (Machiavelli, 2014) Bu nedenledir ki onun kuramı, bir güç kuramı olmakla birlikte egemen, sadece güçle doğrulanabilecek ve meşruiyetsiz bir güç anlayışı ile alabildiğine özgürleşecektir. (Akal, 2023) Peki egemen sadece güç ile doğrulanabiliyor ve bu şekilde ahlak ötesi bir noktada konumlanıyorsa onun keyfi uygulamalarının önüne nasıl geçilecektir? Spinoza, aynı çizgide hizalandığı Machiavelli ile belki de burada ayrılmaya başlamaktadır. Her ne kadar Spinoza da hakkı güç ile temellendirmeye çalışsa da felsefesindeki gücün, tüm tekillikler üzerinde dağınık bir şekilde bulunduğu fikri, dünyayı muktedir bir egemenin keyfiliklerinden korur. Onun düşüncesinde kâinat, tözden taşan sonsuz tekilliklerden oluştuğu için güç de bu tekillikler arasında -misal her bir insanın tekil varlığında- zorunlu olarak dağınık halde bulunmaktadır. Bu nedenle Spinoza'da hak-güç denklığı mevzubahis olduğunda buradan hükümdarın gücü -potestas- anlaşılmalıdır. Bilakis, bu denklikten her bir tekil varlığın kendisi

dışındaki her şeye karşı varlıkta kalma çabasını yönlendirmesi anlaşılmalıdır. (Akal, 2023) Bu çaba, yukarıda aktarıldığı üzere conatus kavramına karşılık gelmektedir.

Hak-güç denliğini daha spesifik bir şekilde *potentia* ve *potestas* olarak ikili bir ayrıma gönderme ile açıkladıktan sonra hakkın, aşkın gönderme odaklarına ihtiyaç duymadan ancak güç ile tanımlanabileceği ve böylece hakkın, aynı zamanda güç demek olduğu ifade edilebilir.

3.2.2.1 Hakkın kaynağı olarak güç

Spinoza düşüncesinde bulunan hak-güç denliği, hakkın temellendirilmesi noktasında kendini, hakkın kaynağı olarak güç, şeklinde ortaya koyar. Meseleye bu şekilde bakıldığında hak, başka herhangi bir unsura gönderme yapılmadan sadece güç temelli açıklanır. Bu yüzden de hakkın, ancak ve ancak somut ve aktüel yani edimsel güç üzerine inşa edilebileceği söylenebilir. (Balibar, 2004)

“Tabiatın hakkı ve düzeninden, yalnızca, her bireye ilişkin tabiat kurallarını anlıyorum. Bunlar aracılığıyla, her varlığın, tabiatı gereği belli bir biçimde var olmak ve davranmak üzere belirlendiğini düşünürüz.”¹⁹

Spinoza'nın, TTP'nin XVI. bölümünde yazmış olduğu bu pasajdan tabiatın hakkını nasıl tanımladığı net olarak görülebilir. Tabiat ve dolayısıyla bu tabiatın içkin nedeni olduğu tekillikler, yani insanlar, belli bir biçimde var olmak üzere belirlenmiştir. Bu durum, insanın var olma direncini de kapsamaktadır. İşte bu direnç, hakkın en temel ontolojik ve zorunlu sebebini teşkil etmektedir. Böylece tabiatın ve insanın, doğası gereği sahip olduğu direnç, onun aynı zamanda hakkını da ifade etmektedir. İşte bahsedilen bu direnç, hakkın da en temel kaynağı haline gelmektedir. (Balibar, 2004) Yukarıda gücün, potestas ve potentia olarak ikili bir ayrımla nitelenmesinin sebebi, burada bahsi edilen gücü, bir noktada daha doğru bir şekilde tanımlayabilmek içindi. Zira hakkın kaynağı olarak tanımlanan güç -potentia-, iktidar olarak tanımlanan güçten -potestas- daha farklı bir şekilde edimsel ve içkin bir kaynak olarak belirlemektedir. Hakkın kaynağı bu şekilde güç ile temellendirildikten sonra hak, artık gücün uzanabileceği yere kadar varlık kazanabilen bir kavrama dönüşmektedir. (Spinoza, 2021) Bu bakımdan her insan, ancak gücünün kapladığı alan kadar yapma-etme kudretine sahiptir.

¹⁹ Teolojik-Politik İnceleme, s.230

Spinoza, düşüncelerini hiçbir zaman soyut ve ideal insan fikri üzerine inşa etmemiştir. Onun insanı, iyisiyle kötüsüyle ve tüm eksiklikleriyle sadece insandır. (Spinoza, 2021 & 2023) Bu yüzden de onu, olduğu gibi, somut güç ilişkileri ve tutkuları ile ele almaktadır. Bu durum, Spinoza'nın erdem ve ahlak anlayışını da derinlemesine etkilemiş ve kendine özgü bir erdem anlayışı geliştirmiştir.²⁰ Spinoza'nın erdem anlayışını açıklamak şu anda bu konunun dışına çıkmak olacağından ve fakat bu denklemin ahlaki sonuçlarından bahsetmemek de konuyu eksik bırakacağından dolayı, onun erdemden ne anladığını kısaca belirtmek gerekirse;

- 1- Erdem, insanın kendine faydalı olanı yapmasıdır.
- 2- İnsana faydalı olan kendi varlığını korumaktır -conatus- ve bu uğurda tüm gücünü-hakkını kullanacaktır.
- 3- İnsan kendini en iyi şekilde, özgürleşerek yani iştah ve tutkularının belirleyiciliğinden kurtulup, aklın yasalarına göre eylemeye başlayarak koruyabilir ve varlıkta kalabilir. Çünkü insan, dış nedenlerin belirleyiciliği altında ancak köleleşmektedir ve doğayı aklı ile kavrayarak kendi kendini belirlemeye yaklaşabilir ve bu sayede özgürleşerek en faydalı şekilde varlıkta kalabilir.
- 4- Bunun için insanlar, toplum içerisinde güçlerini ve haklarını aklın yasalarına göre dengelemelidir ki bir başkası da kendi iştah ve tutkuları uyarınca bir başka insanın varlıkta kalma çabasını orantısız bir şekilde engellemesin.
- 5- Sonuç olarak, insanlar kendilerini koruyup faydalı olanı yapmak istiyorsa, herkes güçlerini-haklarını aklın yasaları uyarınca dengelemeli ve kendisi için

²⁰ Spinoza'nın erdem anlayışı, varlıkta kalma gücünden bağımsız olarak anlaşılabilir. Onun, hakkı doğrudan güç ile temellendirmesinin pek de ahlaki olmadığı düşünülebilir. Fakat Spinoza'nın ortaya koyduğu erdem anlayışı, Maciavelli'nin güç kuramındaki gibi bir keyfiliği de önleyecek niteliktedir. Bunun için Ethica'nın IV. bölümünün XXI ve XXII. önermelerine bakılabilir;

“**XXI. önerme:** Hiç kimse var olmak, etki yapmak (işlemek) ve yaşamak arzusuna aynı zamanda sahip olmadan, yani fiil halinde var olmadan, onda üstün mutluluk, iyi işlemek ve iyi yaşamak arzuları olamaz.

XXII. önerme: Bundan önceki (yani kendi kendisini koruma çabasından önceki) hiçbir erdem tasarlanamaz.

Kanıtlama: Kendini korumak için çaba bir şeyin asıl özüdür (önerme 7, bölüm II). Öyle ise eğer bundan, yani bu çabadan önce gelen bir erdem kavranabilseydi (tasarlanabilseydi), bir şeyin özü (tanım 8) kendi kendisinden önce tasarlanacaktı ki bu da saçmadır. Öyle ise, hiçbir erdem tasarlanamaz ki. vb.

Sonuç: Kendi kendisini korumak için çaba, erdem ilk ve biricik köküdür. Zira bundan önce gelen başka hiçbir ilke tasarlanamaz (önceki önerme) ve o olmadan (önerme 21), hiçbir erdem kavranmış (tasarlanmış) değildir.”

istediği iyiyi bir başkası için de istemeleridir.²¹ Zira başkası için istediği iyilik de bir arada yaşamının gereği olarak kendisine daha büyük bir fayda olarak geri dönecektir. Böylece insanın varlıkta kalma çabası kendini erdem olarak gösterecektir. (Spinoza, 2023)

Spinoza, hakkın kaynağına gücü yerleştirirken, yönelebilecek ahlaki itirazlara karşı bu şekilde bir etik anlayışı ortaya koyduktan sonra böyle bir hak tanımına rağmen ahlaki ve aşkın kaynaklara gönderme yapmadan da erdemlerden bahsedilebileceğini göstermiştir.

Netice itibariyle, hem hak-güç denkliliği başlığında hem de bu başlık altında açıklandığına göre, hakkın kaynağında potentia olarak güç bulunduğundan dolayı insanın öz gücü yani conatusu arttığı müddetçe hakkı da artacak ve hak, başka herhangi bir referansa ihtiyaç duymadan sadece bu ontolojik gerçeklik ile ele alınacaktır. Başka bir deyişle insanın hakkı, gücünün uzanabileceği yere kadar varlık kazanacak ve bu yüzden de ilk olarak hukukun dışında yani tabii alanda tanımlanacaktır. Böylece hakkın, daima edimsel/aktüel bir öz barındırdığını söyleyebilmek mümkün olacaktır.

3.2.2.2 Hakkın sınırı olarak güç

Spinoza'da hak, güç ile özdeş kılındığından dolayı hakkın sınırını neticede yine güç oluşturmaktadır. Yalnız burada öncelikle, sınır kavramı üzerine kısa bir incelemede bulunmak gerekir. Sınır, bir şeyin yayılıp genişleyebileceği son çizgi veya aynı neviden başka bir şeyin başladığı yere kadar uzanan şeyin ufkudur.²² Bu tanım sınırın, hem içkin hem de aşkın bir nedensellik sonucu meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Öyleyse bir gücün sınırı, ya potentia ile özdeşleşen öz var oluş gücünün son bulunduğu -ufkunun erişebildiği- ya da *ötekinin* gücünün başladığı yerde belirlemektedir. Başka bir deyişle, bir tekilliğin gücü, ya herhangi bir sınırla karşılaşmaya kalmadan öz kuvvetinin tükenmesi ile ya da henüz öz kuvveti tükenmeden kendinden daha kudretli bir başka güç ile karşılaştığı anda son bulur. Peki, bunun politik alandaki somut karşılığı ne olacaktır?

²¹ **Ethica, Bölüm IV, Önerme XXVII** : ‘‘Erdemin peşinde koşan her insan kendisi için istediği iyiyi diğer insanlar için de isteyecektir ve Tanrı’ya ilişkin bilgisi arttıkça bu isteği de artacaktır.’’

²² Türk Dil Kurumu, sınır tanımı için bkz. <https://sozluk.gov.tr/> (son erişim tarihi: 10.07.2024)

Spinoza, *Ethica*'sında bir şeyin ancak kendi cinsinden başka bir şeyle sınırlanabileceğini ifade eder. Misal, Tanrı'nın sonsuz sıfatları olmasına rağmen insanlar onun sadece düşünce ve yayılım sıfatlarının bilgisine sahiptir. (Nadler, 2023) Tözün yani Tanrı'nın sahip olduğu bu sıfatların hepsi kendi cinsinde sonsuzdur. Bu nedenle de ne düşünce sıfatı yayılım sıfatını sınırlandırabilir ne de yayılım, düşünce sıfatını. Fakat yayılımın modusları -bedenler- aynı cins oldukları için kendi içinde birbirlerini sınırlandırabilme olanağını haizdirler. Spinoza'ya göre sıfatlar arasında herhangi bir ortaklık olması mümkün değildir. Geometride iki paralel çizginin sonsuza kadar uzanıp birbiri ile kesişmemesi gibi²³ sıfatlardan -düşünce ve madde- her biri de kendi cinsinde sonsuza dek uzar ve hiçbiri diğeri ile asla kesişmez. (Spinoza, 2023) Güç de tıpkı bu durum gibi ancak ve ancak başka bir güç tarafından sınırlanabilecektir. (Rocca, 2023) Böylece yayılım sıfatının modusu olan bir bedende vuku bulan gücü ancak yine herhangi bir bedende vuku bulacak bir başka güç sınırlayabilecektir. Aynı şey düşünce sıfatı için de geçerlidir ve bu durum, Spinoza'nın dokunulmaz bir alan olarak addettiği düşünce ve ifade özgürlüğü alanında da kendisini hissettirecektir. Çünkü Spinoza, düşünce ve ifade özgürlüğünden bahsederken düşüncesini ifade eden bir insanın maddi varlığının ortadan kaldırılmasının ne kadar beyhude bir çaba olduğunu ve bundan bahisle bu kişinin düşüncesini özgürce ifade etmesine izin verilerek bu kişinin düşüncesinin, yine başka bir -anti- fikirle etkisiz kılınmasının daha evla olduğunu ifade eder. (Spinoza, 2021) *Deus sive natura* ise hem kendi içinde başsız ve sonsuz hem de mutlak olarak sonsuz olduğu için sonsuz bir hakka-güce sahip olduğu ifade edilebilir.²⁴

“Kuşkusuz, mutlak olarak düşünüldüğünde tabiatın, gücü altında olan her şey üzerinde üstün bir hakkı vardır. Başka bir deyişle, tabiatın hakkı onun gücünün uzandığı yere kadar uzanır. Çünkü tabiatın gücü her şey üzerinde üstün bir hakkı olan Tanrı'nın gücüdür. Ama tüm tabiatın evrensel gücü, bir arada ele alındığında

²³ **Ethica, Bölüm I, Aksiyom V :** “Aralarında hiçbir ortaklık olmayan şeylerden birisi ötekisi ile tasarlanamaz; başka deyişle, birinin fikri veya kavramı ötekinin fikri veya kavramını kuşatamaz”

²⁴ **Ethica, Bölüm I, Tanım VI :** “Mutlak olarak sonsuz bir varlığa, yani sonsuz sıfatları olup başsız ve sonsuz (ezeli) özü bu sonsuz sıfatlarında her biriyle ifade edilmiş olan cevhere Tanrı diyorum.”

tüm bireylerin oluşturduğu güçten başka bir şey değildir. Bunun sonucunda, her bireyin, gücü altında olan her şey üzerinde üstün bir hakkı vardır.”²⁵

Pratik yaşamda insanları asıl ilgilendiren husus ise politik bir tavra dönüşerek tam da bu noktada başlamaktadır. İnsanın doğa halindeki varlıkta kalma çabası ve egemenin bu güç ilişkileri sonucu tarih sahnesinde kendini göstermesi, bu metafizik alanın, yeryüzündeki politik yansımasına dönüşmektedir.

*“İnsanın varlıkta sürüp gitmesine sebep olan kuvvet sınırlıdır ve dış nedenlerin gücü tarafından sonsuzca aşılmıştır.”*²⁶

Açık bir şekilde anlaşılacağı üzere bu dünya, doğal bir zorunluluk gereği varlığını koruma arzusu ile kuşanmış tekilliklerin çabasını içeren ve sürekli birinin, diğerinin gücünü sınırladığından dolayı daimî bir çatışma sahasına ev sahipliği yapan bir dünyadır. (Spinoza, 2023)

Özetle; burada hakkın, güç ile özdeş olduğundan bahisle hakkın kaynağında güç olduğu kadar bu gücün aynı zamanda onun sınırını da teşkil ettiği belirlenmiştir. Ayrıca sınıra ikili bir ayrımla yaklaşılarak hakkın, hem insanın conatusunun uzanabildiği alana kadar uzanabildiği hem de hak sahibinin, kendisinden daha güçlü bir tekillikle karşılaştığı vakit onun gücünün kendi gücünü veya hakkını sınırladığı söylenebilir. Böylece ister kendi gücünün sınırları olsun isterse de daha güçlü bir tekilliğin gücü ile karşılaşması olsun gücün sınırı en nihayetinde yine güç olmaktadır ve dolayısıyla hak, ancak ve ancak güç ile sınırlanabilmektedir.

3.2.3 Hakların devredilebilirliği üzerine

Spinoza’da sözleşme kavramı ve hakların devredilebilirliği problemi sosyal sözleşmecilerden daha farklı bir çizgide seyreder. Hak ve güç denkliği konusunda da bahsedildiği gibi hak, güç ile temellendirildiği için hakkın güçten özerk olarak devredilmesi mümkün olmayacaktır yani hak devrinden -eğer Spinoza’da böyle bir şey mümkünse-, ancak güç devri anlaşıldığı takdirde bu durum olanaklı kılınmış olacaktır.

²⁵ Teolojik-Politik İnceleme, s.230-231

²⁶ Ethica, IV. Bölüm III. Önerme

Spinoza, bu önermenin kanıtlama kısmında şu ifadeleri kullanır ; *“Bu nokta bu bölümün aksiyomu ile apaçık görülür, zira, eğer bir adam verilmiş ise, daha güçlü olan başka bir şey, diyelim A da verilmiştir ve eğer A verilmiş ise yine başka bir şey, diyelim A’dan daha güçlü olan B de verilmiştir ve bu sonsuzca böyle gider; bunun sonucu olarak insanın gücü başka bir şeyin gücü ile sınırlıdır ve dış nedenlerin gücü ile sonsuzca aşılmıştır.”*

²⁶ Teolojik-Politik İnceleme, s.243

Spinoza'nın hakların devrini lafzen en net şekilde ifade ettiği metinlerden biri TTP XVII. Bölümde yer alır.

“Gerçekten de hiç kimse, gücünü dolayısıyla da hakkını onu insan olmaktan çıkaracak ölçüde bir başkasına devredemez. Her istediğini yapacak bir üstün güç de asla var olmayacaktır.

... İnsanlar hiçbir zaman, haklarından, o güç ve hakkı ele geçirenlerin onlardan artık korkmayacakları ölçüde vazgeçerek güçlerini bir başkasına devretmemişlerdir.’²⁷

Hakkın devredilebilirliğine dair çok açık pasajlarından biri de XX. Bölümde yer almaktadır.

“Kimse bir başkasına tabii hakkını, yani her konuda özgürce akıl yürütme ve özgürce yargıda bulunma yetkisini devredemez. Böyle bir devre zorlanamaz da...’²⁸

Öncelikle belirtmek gerekir ki burada devredilebilmesi mümkün hak kavramından insanın, kendi tutku ve aklının belirleyiciliği yerine egemenin koyduğu yasaların belirleyiciliğini oturtarak eylemde bulunması anlaşılmalıdır. Özet bir şekilde belirtmek gerekirse; Spinoza, insanın eylemleri üzerindeki tutkularının ağırlığını azaltarak kendi aklı ile eylemesinin, onu özgürleştireceğini ifade eder fakat her insanın salt kendi aklı ile eylediği ortamda çatışma yine de kaçınılmaz olacaktır çünkü herkes kendi yasalarına göre eylemde bulunacaktır. İnsanların, kendi aklı yerine üst egemenin koyduğu yasaların belirleyiciliği altına girmesi ile çatışma yerini güvenlik ve özgürlüğe bırakacaktır. (Spinoza, 2021)

*“Eğer iki kişi aralarında anlaşıp **güçlerini birleştirirlerse**, beraber daha fazla iktidarlara olacaktır ve dolayısıyla, doğa üzerinde her birinin tek başına sahip olduğundan daha fazla hakları olacaktır. **Güçlerini birleştiren insanların sayısı arttıkça, bu kişilerin sahip oldukları hak da artar.**’²⁹*

*“İnsanların **ortak haklara**, beraber yaşayabilecekleri ve gelişebilecekleri topraklara sahip oldukları zamanlar dışında, güçlerini ayakta tutabildikleri, kendilerini koruyabildikleri, her şiddeti püskürtebildikleri ve **herkesle ortak bir***

²⁷ Teolojik-Politik İnceleme, s.243

²⁸ Teolojik-Politik İnceleme, s.283

²⁹ Politik İnceleme, s.20

iradeye göre yaşayabildikleri zamanlar dışında, doğal hak güçlüğü düşünülebilir.’’

30

Anlaşılabacağı üzere burada bahsedilen dönem, egemen ve sivil toplumun belirlediği, yani – eğer böyle bir ihtimal söz konusuysa- hakların devredilmesi olgusunun ortaya çıktığı dönemi ifade etmektedir.

*‘‘Halkın gücünün belirlediği bu hakkı **kamusal güç** diye adlandırmak adet olmuştur ve bu **iktidarı mutlak olarak elinde bulunduran**, genel irade yoluyla, kamu işlerine bakar, yani yasaları oluşturmakla, yorumlamakla ve yürürlükten kaldırmakla, şehirleri savunmakla, savaşa ve barışa karar vermekle vb. ilgilenir.’’³¹*

Bu pasajda dikkat edilirse, halkın ortak gücü olarak addedilen kamusal güç yani, iktidar, onu oluşturan çokluktan ayrı olarak ele alınmamış ve bu kamusal gücü elinde bulunduran bir muktediten bahsedilmiştir. Hâlbuki sosyal sözleşme kuramında kamusal güç, bizzat egemenin uhdesinde meydana gelirken asıl sahibinin elinden çıkmıştır. Sözleşme varsa devir de vardır ve kamusal güç, sözleşme ile egemene devredilirken egemen, artık bu gücün sadece zilyedi değil aynı zamanda malikidir. Buradan anlaşıldığı üzere kamusal güç hala halkın elindeyse burada bir devirden de bahsedilemeyecektir. İlk iki alıntıya bakarsak ise bu alıntılarda sözleşmecî geleneğin aksine bir, ortaklık ve bir aradalıktan bahsedildiği görülecektir. Buradan bakıldığında Politik İnceleme'nin sözleşmecî geleneğin kavram ve perspektifinden oldukça uzak olduğu görülecektir. Peki, öyleyse TTP'nin Spinoza'sı mı yoksa TP'nin Spinozası mı Spinozacı felsefenin özüne daha yakındır ya da böyle bir ayırım olmayıp bu ikiliği yaratan Spinoza yorumcuları mıdır?

Politik İnceleme'nin 2. bölümünden yapılan bu alıntılar sırasıyla aynı bölümün 13. 15. ve 17. metinlerinden alınmıştır. Bu bölümün giriş cümlesine göz atıldığında şöyle demektedir;

‘‘Teolojik-Politik İnceleme başlıklı eserimizde doğal hakkı ve sivil hakkı ele alıp inceledik. Etika adlı eserimizde ... açıkladık. Bununla birlikte, bu incelemeyi okuyanları buradaki en zorunlu ilkeleri diğer eserlerde aramak zorunda bırakmamak için, bu açıklamaları yeniden vermeye ve buna bir tanıtlama eklemeye karar verdim.’’

³⁰ Politik İnceleme, s.21

³¹ Politik İnceleme, s.21

Bu ifadelerden Spinoza'nın bu bölümü TTP ve Etika'da bahsettiği ilkeleri daha derli toplu bir şekilde açıklamak için kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Böylece Spinoza, bahsedildiği gibi TTP'de sözleşmeci olsaydı bu bölümde bu hususu düzeltici bir ifade kullanırdı yalnız kendisi iki eserde böyle bir farklılık olmadığını düşünecektir ki TP'nin 2.bölümünü, TTP'nin temel ilkelerinin özeti ve bir tanıtılması olarak ele almıştır. Bu nedenle Spinoza'nın her iki eserde de aynı fikirsel çizgide olduğu söylenebilir. Bu yüzden TTP'de bahsedilen 'devir' kavramını, başkası lehine gücünü kullanmaktan belli bir oranda vazgeçme olarak anlamak gerekir. Zira Spinoza'da tipik manada sözleşme kavramı bulunmadığından ve insanların güçlerinin bir aradalığı düşüncesi ağır bastığından, sözleşmeci manada devir kavramından da bahsetmek güç olacaktır. (Matheron, 2020)

Nitekim Alexandre Matheron da Spinoza'nın TTP ile TP'si arasında bir çelişki olmadığını ve Grotius ile Hobbes'un zihin dünyasıyla -kavramlarıyla- düşünmeye alışık okuyuculara kendini daha doğru bir şekilde anlatabilmek için Teolojik-Politik İnceleme'de egemenin nedeni olan konsensusu '*sözleşme*' olarak dışa vurduğunu iddia etmiştir. (Matheron, 2020)

Spinoza'da devletli topluma geçiş anlatısına bakıldığı zaman, sözleşme ve devirden çok, *taahhüt ve kamusal gücün sahibi olarak çokluğu oluşturan bir birlikteliğin varlığı* hissedilecektir. İnsanlar doğa halinde, bir diğerrinin hakkını gasbetmekten hiç çekinmiyordu ve herkesin, herkesin hakkını gasbettiği böyle bir ortamda kimse güvende değildi ve insanlar ancak aklın egemenliğinde güçlerini dengeleyerek yani öteki lehine -ve dolaylı olarak kendi lehine- kendi gücünü sınırlayıp üst otoritenin yasalarına uymayı taahhüt ederek sivil topluma geçmiştir. Bu, aynı zamanda toplumsal bir uzlaşa söylemidir de. Bu yüzden de sivil toplumun temelinde sözleşmeden çok, özgürlük ve güvenlik amacına yönelik, çokluğun konsensusu bulunmaktadır. (Spinoza, 2012 & 2021) Zira sözleşme kavramı, yanında devir unsurunu da getirdiğinden ve Spinoza'da bir hak devri olmadığından dolayı onda ancak, aynı amaca yönelmiş iradeleri ifade eden uzlaşa ya da konsensustan bahsedilebilir. (Matheron, 1985)

Spinoza'nın devir yerine rıza ya da taahhüde vurgu yaptığı bir diğerr pasaj ise TTP'nin XX. bölümünde bulunmaktadır. Burada ifade özgürlüğünün bir istisnasından bahsederken şu örneği verir; bir kimse üstün gücün kendi hakkına dayanmadığını, verdiği sözü tutması gerekmediği ya da her insanın kendi iradesine

göre yaşaması gerektiğini söylediğinde bozguncu sayılmalıdır. Zira buradaki sakınca, bunun salt bir ifade değil aynı zamanda bir eylemsellik de barındırmasındadır.

“...çünkü tam da bu fikre sahip olduğu için, üstün güce verdiği sözden üstü kapalı ya da açık olarak dönmüş olur. Bu nedenle, antlaşmanın bozulması ... vs. içermeyen fikirler kısırtıcı değildir.”³²

Spinoza'nın verdiği bu örnekten de anlaşılacağı üzere burada, bir devirden değil bir taahhütten bahsedilmektedir ki kişi istediği zaman bu rızasından vazgeçebildiğine göre bunun devir olması zaten mümkün değildir. Zira devir, devredilen şeyi külliyen elden çıkarmak olduğundan devir, sonrasındaki süreğen rızayı ortadan kaldırmaktadır. Zaten Matheron da devrin, tek ve anlık bir eylem olmasından dolayı buna mesafeli yaklaşarak bu durumu rıza ya da taahhüt kavramları ile açıklar ve Spinoza'da geleneksel manada bir sözleşme karşıtlığı olduğunu ifade eder. (Matheron, 1985)

Her ne kadar, TTP ile TP arasında Spinoza'nın sosyal sözleşme kuramına olan yakınlığı konusunda farklılık olduğu tartışması bulunsa ve bazı yorumcuların, ifade ettiği gibi Spinoza'nın TTP'de sosyal sözleşmecî kurama yakın olmasına rağmen TP'de sosyal sözleşme ile arasına mesafe koyduğu iddiası olsa da -TTP'deki sosyal sözleşme jargonuna rağmen- her iki kitapta da 'tipik bir sosyal sözleşme' düşüncesi bulunmadığı görülebilir. (Akal, 2023) Aynı zamanda bu görüşe paralel bir şekilde, TTP ile Ethica arasında organik bir bağın bulunduğu ve insanın doğal haklarına yabancılaşmasının mümkün olmadığından dolayı insanların, bir toplum sözleşmesi adı altında iradi olarak haklarını devretmesi de Spinoza düşüncesi ile bağdaşmayan bir durumdur. (Zelyüt, 2021)

Son olarak Spinoza'nın dokunulmaz tabii haklar olarak bahsettiği özgür düşünce ve ifade hakkı, başkası lehine de olsa sınırlanamayacak veya devredilemeyecek haklar olarak değerlendirilmelidir. (Spinoza, 2021) Bu haklar, aynı zamanda dokunulmaz olmasından ve egemenin/iktidarın sınırını da teşkil etmesinden dolayı 'egemen erkin sınırı' başlığı altında ele alınacaktır.

Özetle, Spinoza'nın hem TTP'sinde hem de TP'sinde esasen geleneksel bir sözleşme karşıtlığı bulunduğu söylenebilir. Eğer bir farklılık aranacaksa da bu, kullanılan dilde/jargonda aranmalıdır. Böylece Spinoza'nın sözleşmecî olmadığı ve

³² Teolojik-Politik İnceleme, s.287.

hakların devri fikrinden ziyade ortak yaşama usulüne yönelik bir konsensüs/uzlaşma fikrini benimsediği ifade edilebilir. Elbette ki bu konsensus fikrinin, öteki lehine hakların kullanımının sınırlandırılması ve böylece dengelenmiş haklar bütünü bir aradığı şeklinde anlaşılabilmesi de mümkündür.

4. EGEMENLİK ÜZERİNE

Yasa yapma kudretini haiz egemenin ortaya çıkış şekli her ne kadar farklı durumlarla açıklansa da Spinoza'da egemenlik, sosyal bir zorunlulukla tarih sahnesinde belirmiştir ya da belirlemek zorunda kalmıştır. (Walther, 2022) Zira insanlık, özgürleşmenin en geniş olanağını ancak egemene itaatte bulmuştur. (Walther, 2022) İnsanlar, doğaları gereği varlıkta kalmaya çabaladıklarından doğal olarak kendileri için en uygun koşulları sağlamaya çalışmaktadırlar ve tam da bu yüzden insanların bireysel olarak varlıkta kalma arzusu, belli bir kolektiviteyle -ortak yaşam usulüne yönelmiş iradelerin bir aradalığı- konsensusa dönüşerek egemenliği yaratmıştır. Bu nedenle Spinoza için egemen, olumsal bir iradenin ürünü değil, bilakis zorunlu bir sosyal sürecin sonucudur. (Walther, 2022) Zaten insanlar, tutkularının tahakkümünden sıyrılıp da akıllarının belirlenimi altında yaşayabilselerdi, ortak yasalara ihtiyaç duymayacak ve akıllarının öğütlediği şekilde egemenin yokluğunda dahi -tabii halde- erdemli bir yaşam sürebileceklerdi. Egemenliğin, tarih sahnesinde zorunlu olarak belirmesinin sebebi de insanların bu ıslah edilmez doğasından kaynaklanmaktadır. (Chau, 2019) Yani, bu kusurluluk - tutkuların belirlenimi altında yaşama vs.- insanın değişmez doğasında zorunlu olarak var olduğundan dolayı bu hallerin, bir çatışma halini almaması için aklın belirlenimi altında ortak yaşama usulleri belirlenmiştir.

Spinoza'nın yöntemiyle ifade edilirse, bir şeyin anlaşılabilmesi için öncelikle onun nedeninin açık bir şekilde kavranması gerekmektedir. Yani burada bahsedilmek istenen şey, egemenliğin nedenini açıkladıktan sonra bu nedenlerin aşkın ve içkin nedensellik ilişkileri üzerinden egemenliğin nasıl ele alınabileceği hususudur. Zira ancak bu şekilde egemenliğin en yakın nedeni anlaşılabilir ve onun meydana gelmesinin altında yatan asli unsur açığa çıkarılabilecektir.

Öncelikle Spinoza'nın, metafizik nedensellik görüşünü anlamak gerekirse Ethica'nın I. Bölümüne bakılmalıdır.

“Tanrı her şeyin için nedenidir, geçici nedeni değil”³³

Spinoza'nın burada, töz ile kipleri arasındaki ilişkiyi için bir nedensellik kurduğu görülmektedir. Bu yüzden de var olan her şey Tanrı'da vardır ve her şey Tanrı aracılığı ile kavranmalıdır.³⁴ İçin nedensellik, daima varlığa ilişkin olmaktadır yani bu, doğurduğu etkinin mütemadiyen varlıkta kalmasını sağlayan bir neden olarak anlaşılmalıdır. Diğer tür nedensellik ise oluşa ilişkindir yani ortaya çıkan etkinin belirdikten sonraki sürecine ve varlıkta kalmasına dair olmayandır. (Nadler, 2023) Bu metafizik ilişkinin, politik alandaki izdüşümü, egemenliğin onu meydana getiren nedenle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu ya da hangi tür nedensellikle meydana geldiği incelemesinde gündeme gelecektir. Egemenliğin nedeninin upuygun bilgisi onun meşruiyetine dair de birtakım fikirler verecektir. Zira bir etkinin upuygun bilgisi, onun nedeninin bilgisinde saklıdır.

Netice itibariyle Spinoza'da egemenlik, tıpkı hak gibi aşkın değerlere atıfla inşa edilmemiş ya da açıklanmamıştır. Aksine metafiziğindeki parça-bütün yani töz-kipler ilişkisinin politik alandaki bir uzantısı olarak için bir nedensellik ve sosyal bir zorunlulukla tarih sahnesinde belirlemek zorunda kalmıştır. (Yovel, 2017) Egemenliğin bu şekilde tanımlanması, elbette meşruiyet meselesinde de belirleyici olacaktır.

4.1 Spinoza'da Egemenliğin Meşruiyeti Problemi

Spinoza düşüncesinde egemenlik, kurgusal bir dönem veya akılla çıkarımlanmış değerler üzerine inşa edilen bir üst otorite değildir. Aksine egemenlik, halk ya da çokluk denilebilen politik öznenin bizzat kendi içinde barındırdığı devinimsel güç ilişkilerinin neticesinde tarih sahnesinde belirlediğinden dolayı ayakları tarihsel gerçeklikler -ontolojik hakikatler- üzerine basmaktadır. (Walther, 2022) Başka bir deyişle, egemenlik kurgusal bir sosyal sözleşme fikrinden ziyade tarihsel bir sürecin sonucudur. Bu yüzden de Spinoza'da egemenlik, harici -aşkın- değerler üzerinden meşruiyet devşirilmesi gereken bir kavram veya ontolojik gerçeklik değildir.

³³ Ethica, I. Bölüm, XVIII. Önerme.

³⁴ “ İçin nedenselliğin önemli bir ayırt edici özelliği de neden ve etkinin ayrılamaz oluşudur. Nedenin sürekli devamı ve işleyişi olmaksızın etkinin nedeni sona erer.” (Nadler, S. (2023) *Spinoza'nın etikası* çev. Özgür Şahin, İstanbul: Say Yayınları, s.124)

Spinoza, Machiavelli ile Nietzsche arasındaki o meşruiyet dışı çizgide durmaktadır. Nietzsche de tıpkı Machiavelli gibi ahlak ve meşruiyetin ötesinde seküler bir referans noktası bulur *-üstinsan ve hükümdar-*. (Russel, 2020) Bu iki referans noktası salt güç ile doğrulandığı için teolojik ya da aşkın seküler değerler ile açıklanamazlar. Zira onların ötesinde ve onları dahi şekillendirici bir yerdir burası. Spinoza da bu meşruiyet dışı çizgide olmasına rağmen onda, çokluğu ya da ulusu oluşturan insanların bedensel ve zihinsel özerkliği bulunmaktadır. (Akal, 2010) Bu yüzden de burada varlığından bahsedilecek ilk kavram meşruiyet değil *conatus*. Zira her şey kendi özerkliği içerisinde kendinden menkul gücü ile varlıkta kalmaya çabalamaktadır ve bu çaba her türlü değerden önce gelen ilk ontolojik hakikattir. Egemenlik de özerk bireylerin güçlerini bir araya getirmesi olan ulustan farklı bir şey olmadığı hatta aksine bu kamusal gücün bizzat kendisi olduğuna göre egemenlik de meşruiyet dışı bir çizgide zorunlu olarak konumlanmaktadır.³⁵ Bu durum, Spinoza'nın içkin bir nedensellik ile egemeni tanımlamasından ileri gelmektedir ki onun sisteminde gerek politik yükümlülüğün gerek de meşrulaştırmanın tek geçerli kaynağı ancak içkin bir dünya olabilir. (Yovel, 2017)

Spinoza, Teolojik-Politik İnceleme eserinin *“devletin temelleri, insanın tabii ve sivil hakkı ve üstün gücü kullananların hakkı”* başlıklı XVI. Bölümünde, egemenin üzerinde yükseldiği olgulara etraflıca değinir.

Yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği üzere, egemenden yoksun bir şekilde, sadece tabiatın yasaları altında yaşayan insanlar, akıldan ziyade tutkuları ile eylemekteydiler ve herkes faydasına olanı, alabildiği kuvvetiyle arzuladığından çatışma kaçınılmazdı. Bu süreğen çatışmayı mümkün kılan nedeni ise *Ethica*'nın IV.Bölümünün III.Önermesinde bulmak mümkündür.

³⁵ *“Machiavelli, premodern meşruiyet ilişkisini yıkarken modern meşruiyet ilişkisini kuramadığı için, meşruiyet bağı içermeyen (güç ilişkilerinin önüne perde koymayan) bir güç tanımıyla Machiavelli olmuştur. Onu her zaman için çarpıcı kılan da budur: İyiyle kötünün ötesinde, ahlak dışı bir tanım... Ama bu yaklaşım benzersiz değildir. Nietzsche de özgül meşruiyet ilişkisiyle moderniteyi eleştiren bir karşı söylemin yaratıcısı olarak meşruiyet dışıdır ve meşruiyet kaygısı taşımayan Machiavelli'ye gönderme yapmayı hiç ihmal etmez. Ama arada gözden kaçan, Machiavelli'yi iyi okuduğu belli olan Spinoza'dır...*

... O (Spinoza) Machiavelli'den yola çıkarak meşruiyet dışı bir çerçevede Nietzsche'nin ulaştığı noktanın bütünüyle karşısındaki bir noktaya nasıl ulaşabileceğini de gösterir. ...Spinoza'da meşruiyet dışı olan ya da gerçek güç ilişkilerini perdelemeyen -ve seçkin müdahale de olmayan- bir güç/hak tasarımı demokratik bir yapılanmada beden ve zihnin özerkleştirilmesine dönüşür. Bu açıdan Machiavelli-Spinoza çizgisi yeni bir hak kuramı açısından son derece öğretici bir çizgidir.” (Akal, C.B. (2010). Varolma Direnci ve Özerklik, Ankara: Dost Yayınları, s.36-39)

insan da aynı şekilde aklının belirlenimiyle eyledikçe kendi kendinin nedeni olmaya yaklaşacak ve özgürleşecektir. (Spinoza, 2012) Egemenlik de burada insanın rasyonel faaliyetleri ile meydana gelen bir gerçeklik olduğundan, bu özgürleşme pratiğinde bir nevi basamak işlevi görmektedir. Spinoza, bahsi geçen bu konunun, nedenlerini ve kanıtlamasını yine Politik İnceleme'nin 2/6, 2/8 ve 2/15 no'lu kısımlarında ele almıştır.

Egemenliğin nedeni, bu şekilde açıklandıktan sonra bu nedensellik türünün aşkın ya da içkin nedensellik türlerinden hangisini oluşturduğunun da altı çizilmelidir.

Egemenlikten önce yasadan bahsedilemeyeceği için yasa -hukuk- içerisinde mevzubahis olabilecek bir meşruiyet probleminden de bahsetmek mümkün olamayacaktır. Öyle ki egemenin koyduğu yasaya uygun olan meşru, aykırı olan ise gayrimeşru olacak ve bu kavramlar egemenin belirleyiciliği altında inşa edileceklerdir. Nasıl ki insanın eylemleri kendinden menkul iyi ve kötü olamamakla birlikte bu eylemler deus sive naturanın bir parçası olarak sonsuz nedenler silsilesi içerisinde anlaşılması gerekiyorsa egemenlik de aynı şekilde bu yekpare bütünün halkalarından birini oluşturmaktadır ve bu haliyle de iyi-kötü, meşru-gayrimeşru ötesidir. Bu yüzden de onu apaçık bir şekilde ve nasıl bir nedensellik ilişkisi içerisinde belirlediğini anlamak, bir noktada onun meşruiyetinin ilanı anlamına gelecektir.

Nitekim egemenlik, öteki üzerinde zor kullanma ve itaat ettirme gücünü kapsayan bir kudreti -potestas- ifade ettiğinden, ancak ve ancak 'güç' ile tanımlanabilir ve Spinoza felsefesinde **güç, sadece güçtür**. Hiçbir dolayım ile ele alınma ihtiyacı olmayan ve iyi-kötü, meşru-gayrimeşru gibi kavramların kendisine gönderme ile tanımlanma imkânı olan şeydir. Bu hali ile de egemenliğin meşruiyeti demek, bir noktada gücün meşruiyeti demek olacağından bu, Spinoza düşüncesinde pek de tutarlı bir ifade olmayacaktır. Çünkü güç, meşruiyetle kazanılmaz bilakis meşruiyet güçle kazanılır. Ayrıca egemen/devlet hukuki bir yapılanma olduğundan dolayı devletin hukuk dışı yani gayrimeşru alanda varlık göstermesi zaten mümkün değildir. (Spinoza, 2021)³⁸ Zira egemenliğin, hukuk dışına çıkması kendi varoluş

³⁸ ‘...hak ihlali yalnızca sivil halde düşünülebilir. Ama her şeyi yapmaya hakları olan üstün gücü kullananların, uyrukların hakkını ihlal etmesi söz konusu olmaz’ (Teolojik-Politik İnceleme s.235)

alanının dışına çıkması olacaktır ki bu mümkün değildir. Zaten egemenliğin var oluş alanı hukuki bir ufkun ötesinde değildir yani, egemenliğin ortaya çıktığı alan hukuksal bir alana tekabül etmektedir ya da hukuksal alan, egemenliğin belirlediği alanda varlık kazanmaktadır. Bu şekilde bakıldığında egemenliğin hukuki bir yapılanma olması nedeniyle ancak, hukuk alanının içerisinde varlık kazanabilecek meşru-gayrimeşru ayrımı sadece egemenliğin varlık sınırları içerisinde tartışılabilir ve onun ufkunu aşamayacaktır. Bu yüzden de ancak bir hukuksal yapı içerisinde kavramsal olarak varlık kazanabilecek olan meşru-gayrimeşru ayrımının egemenlik üzerinde tatbik edilmesi mümkün değildir. Bu ayrım, en fazla kamusal gücü elinde bulunduran yönetimin/iktidarın meşru ya da gayrimeşru oluşu üzerinde tatbik edilebilir. Fakat yine de klasik manada ‘meşruiyet’ kavramının sınırları zorlanarak burada, egemenliğe nasıl bir meşruiyet atfedilebileceğinin olanağı bulunmaya çalışılabilir.

Spinoza, Politik İnceleme 2/16 ve 2/17’de egemenin tanımını vermektedir. Burada egemenlik, insanların güvenlik ve özgürlük ihtiyacıyla meydana getirdikleri bir aradalık uyarınca tanımlanan bir hak/güçtür. Yani belli bir kolektiviteyi ifade eden hakkın/gücün belirlediği bir *kamusal hak/güçtür*. (Spinoza, 2012) Bu kolektivite ulus ya da çokluğa gönderme ile ele alınabilir.

Spinoza, Teolojik-Politik İnceleme’nin XVI.bölümünde şöyle bir ifadeye bulunur; “...*tüm tabiatın evrensel gücü, bir arada ele alındıklarında tüm bireylerin oluşturduğu güçten başka bir şey değildir.*”³⁹

Bu haliyle egemenlik, kendisini meydana getiren parçalardan ayrı bir bütün değil, bilakis bu parçaların oluşturduğu bütünün bizzat kendisidir. Bu noktada egemenliği meydana getiren ulus ya da çokluk, egemenliğin içkin nedenini oluşturmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere misal sosyal sözleşmeciler, egemeni aşkın nedenlere gönderme yaparak açıklamış ve ona bu nedenler dolayımı ile meşru bir zemin kazandırma çabasına girmişlerdir. (Güriz, 2017) Sosyal sözleşme anlatısına bakıldığı zaman ulusun birer üyesi olan insanlar, haklarını egemene devretmişlerdir ve devletin meşruiyeti de tek seferlik yapılan bu toplumsal sözleşmeye dayanmaktadır. Bu devir, böylece devletin varlık nedeni olmasına rağmen onun daimî varoluşunu varlıkta tutan bir neden değildir.

³⁹ Teolojik-Politik İnceleme, s.231.

Alexandre Matheron, Spinoza'da belirli bir dönemde tek seferliğe mahsus olarak ortaya çıkmış bir mutabakattan bahsedilemeyeceği ancak kesintisiz olarak çokluk tarafından üretilen rızanın egemenin varlık nedeni olduğunu ifade eder. (Matheron, 1985). Böylece egemen, tek seferliğe mahsus verilen bir rıza ile meydana gelmiş bir organizma olmaktan çıkıp ancak süreğen bir rızanın belirlenimi ile varlıkta kalma olanağı olan bir organizmaya dönüşmektedir. Egemenliğin meşruiyeti, belki tam da bu *süreğen rızanın* varlığında aranmalıdır.

Egemeni, üst bir otorite olarak tanıma ve ona itaat etme rızası gösterildikçe egemen varlıkta kalmaya devam edecektir, bu rızanın mevcudiyetinin yok olmasıyla birlikte hukuki bir yapılanma olan egemenin de varlığı sona erecektir. Zaten bu rıza ortadan kalktığında -buna direniş de denilebilir- egemenliğin varoluşuyla birlikte meşruiyeti de ortadan kalkacağından en nihayetinde egemenliğin meşruiyetinin aynı zamanda bizatihi kendi varoluşu olduğu ifade edilebilir. Bu varoluşu, mütemadi olarak varlıkta tutan nedenin -rızanın- ortadan kalkmasıyla birlikte onun meşruiyeti de ortadan kalkacaktır. Burada altını çizmek gerekir ki egemenin, kendisini meydana getiren nedenlerle -varlığıyla- meşruiyeti bir ve aynı şeydir zira bu içkin neden ortadan kalktığında egemenin, kendi varlığını dolayısıyla da meşruiyetini devam ettirmesi mümkün değildir. (Balibar, 2004)

Balibar, böyle bir çıkarımın yıkıcı etkisini şu sözlerle ifade eder;

“Tebaası üzerinde otoritesini, zorlama ya da uzlaşa ile empoze edemeyen bir devletin tebaa üzerinde hiçbir hakkı yoktur, dolayısıyla da var olma hakkı yoktur.”⁴⁰

Bu yüzden egemenlik için ancak şöyle söylenebilir; ***‘meşrudur, çünkü vardır.’***

Sonuç olarak bu başlık altında, Spinoza'da klasik manada bir meşruiyet problemi bulunmadığı ortaya çıkarılmıştır. Bunun sebebi de onda bulunan içkin nedensellik düşüncesi ve egemenliğin somut güç ilişkileri üzerinden ele alınmasıdır. Böylece Spinoza'nın, egemenliği, tabii alanda ve meşruiyet dışı bir çizgide konumlandığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

⁴⁰ **Balibar, E.** (2004). *Spinoza ve Siyaset*, Çev. Sanem Soyarslan, İstanbul: Otonom Yayıncılık, s.129.

4.2 Yasa

Yasa'nın Spinoza felsefesinde, tıpkı hak gibi özel bir kullanımı vardır. Onun yasa tanımına bakıldığında klasik olarak tabii ve pozitif hukuk ayırımına benzer bir ayırım yaptığı ve daha sonra tabii olanı yasa kavramından dışladığı görülecektir. (Spinoza, 2021) Spinoza'nın ayırımıyla başlamak gerekirse; Teolojik-Politik İnceleme'nin 'tanrısal yasa' başlıklı IV. bölümünde yasa, tanrısal -doğal- yasa ve insani yasa olarak ikiye ayrılır. Burada herhangi bir kavramsal karmaşıklığa mahal vermemek adına öncelikle deus sive natura özdeşliğini tekrar hatırlatarak tanrısal yasa diye bahsedilen şeyin aynı zamanda doğa yasası olduğunu ifade etmekte fayda vardır. Bunun neye tekabül ettiği ise gayet açıktır, yukarıda bahsedilen tüm olumsuzluk karşısı zorunlu belirlenimler, tanrısal yasayı ifade etmektedir. Misal, *conatus* denilen insanın varlıkta kalma çabası, insanın tutkularının belirlenimi altında bulunması veya Tanrı'nın sadece kendi belirlenimi ile eylemesi gibi şeyler tabii yasadır. Bir de insanların ortak bir biçimde yaşamasını olanaklı kılmasını sağlayan ve insani bir karar olan insani yasa vardır. Spinoza bunu daha özel biçimi ile hukuk diye ifade etmiştir. (Spinoza, 2021) Bu yüzden Spinoza'da doğal hak kavramı bulunmasına rağmen doğal hukuk diye bir anlayış bulunmamaktadır, zira onun hukuk diye tanımladığı şey tabii alanın dışında, insani bir irade ile varlık kazanmaktadır. Tanrısal yasanın da icrai bir kabiliyeti haiz olması için insani bir karar ile yasa olarak tanınması gerekmektedir. Yasa olarak tanınan bu kararlar, herkesin uymakla yükümlü olduğu ortak yaşam usulüdür. (Spinoza,2021) Böylece insanların, doğa halinde sahip oldukları bazı haklar, yasa ile sınırlandırılarak belli bir yaşama usulüne boyun eğmişlerdir. (Spinoza, 2021) Spinoza'nın üzerinde durduğu ve yasa derken kastettiği, işte bu pozitif hukuka tekabül eden ve seküler bir zeminde cereyan eden ortak yaşama usulüdür. İnsani bir karar ile tasdik edilen bu kaideler, herkesin uyması gereken kuralları teşkil etmektedir. Zaten hukukun özünü de bu durum oluşturmaktadır. Doğa halinde herkes kendi öz yargılarınca eylemde bulunduğundan dolayı ortak paydada buluşmak pek de mümkün değildi. Bu dağınıklık ve keyfilik, herkesin itaat etmekle yükümlü olduğu hukuk ile giderilmiş ve belli bir düzen sağlanmıştır. Böylece iyinin-kötünün, suç ve cezanın ne olduğunu belirlemenin olanağı da ortaya çıkmıştır. (Spinoza,2021) Aynı zamanda bu kavramlar inşa edilmiştir. Yasanın onayladığı şeye meşru, onaylamadığı şeye ise gayrimeşru

denmiş, yasak olarak belirlenen eylemler suç diye nitelenmiş ve bunun müeyyidesi ceza olmuştur.

Aslına bakılırsa insan, doğa yasalarına tabi olduğundan bu yasalara göre yaşamak zorunda olduğu için doğasına uygun davrandığı ölçüde conatusu da artacaktır. (Spinoza, 2023) İnsan, tüm yaşamı boyunca varlıkta kalmaya çabaladığından dolayı doğasıyla örtüşmek adına koyacağı yasalar da bu doğal zorunluluklardan kaynaklanacaktır. Böylece doğa yasaları da gerçek manada ancak insani bir kararla yasa formuna bürünecektir. Zaten Spinoza da şeyleri en yakın nedenleri ile kavradığından dolayı insani kararı, yasanın en yakın nedeni olarak sunmuştur. (Spinoza, 2021)⁴¹ Bu yüzden de yasayı yasa yapan asıl unsur, 'insani bir karara' gönderme ile seküler bir zeminde bulmak mümkündür. Bu bakımdan yasa, insani gücün sınırlarını aşan değil bilakis onu sınırlandıran bir şeydir. Başka bir deyişle insanlar, doğa halinde güçlerini tutkularının egemenliği altında alabildiğince kullandıklarından ötürü, ortak bir yaşama usulü belirlenmesi mümkün değildi. Çünkü o dönemde her insanın uymakla yükümlü olduğu kurallar, kendi gücü dâhilinde ve kendi yargısına göre belirlemekteydi böylece her özerk birey sayısınca yargı bulunmaktaydı. Ortak yaşam usulüne ancak bu münzevi ve yabanıl güçlerin sınırlandırılarak ehlileştirilmesi ile geçilecektir. (Spinoza, 2021) Bu nedenle de yasanın özünü, bu yabanıl güçlerin sınırlandırılması oluşturmaktadır. Bu öz, aynı zamanda yurttaşların özgürlüklerinin de teminatı olacak⁴² ve suç ve caza, ancak yasayla birlikte varlık kazanabilecektir.

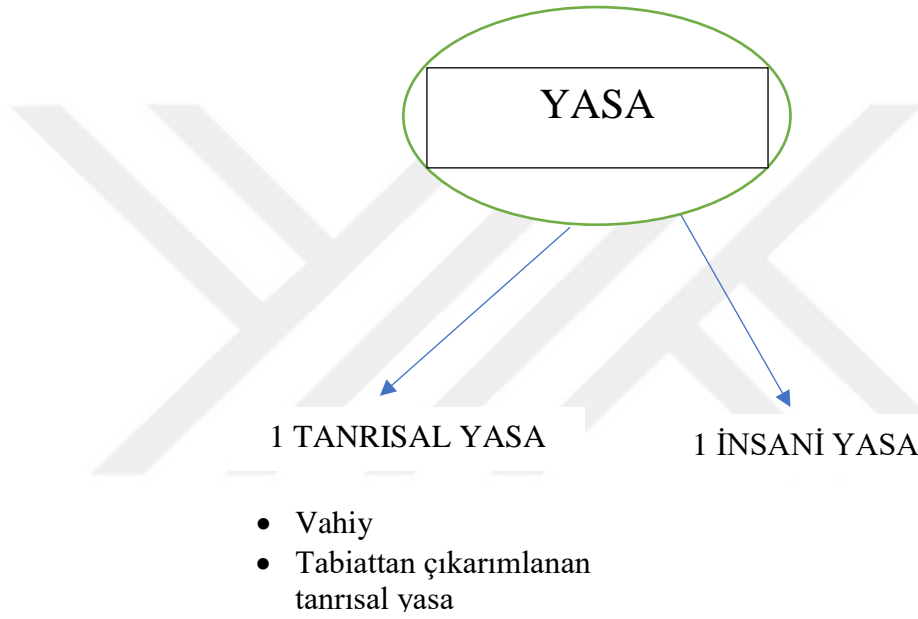
Spinoza yasayı, öncelikle teolojik kaynaklara atıfla ve peygamberlik tarihi ile ele aldığından dolayı onun -hukukla birlikte ele alınabilecek- yasası, her ne kadar en nihayetinde seküler bir zeminde ortaya çıksa da oraya giden yol teolojiden geçmektedir. Zira Spinoza'da teolojik olan aynı zamanda politiktir de ya da teolojik meseleler yine politik alanda cereyan etmektedir (Spinoza, 2021)

⁴¹ "...demek ki insan tabiatının zorunluluğundan kaynaklanan, bir başka deyişle insan tabiatınca belirlenmiş gibi algıladığımız ölçüde tabiatın kaynaklanan şey, zorunlu olsa bile yine de kaynağını insanın gücünden alır. Öyleyse, bu türden yasaların koyulmasının insanların kararlarına bağlı olduğu pekala söylenebilir.

... bu yasaların insanların kararına bağlı olduklarını söyledim. Çünkü şeyleri en yakın nedenleri ile tanımlamak ve açıklamak zorundayız." (Teolojik-Politik İnceleme, s.96)

⁴² "...hiçbir toplum, bir siyasi bütün ve bir güç, dolayısıyla da insanların sınırsız arzusunu ve engel tanımayan coşkusunu dizginleyen ve durduran yasalar olmadan varlığını sürdüremez." (Teolojik-Politik İnceleme s.111)

Aslında sadece doğanın sonsuz gerçekliği vardır. İnsanlar, bu gerçekliği anlayabildikleri ölçüde yasaya ihtiyaçları olmayacaktır. Fakat insan aklı her şeyi anlama ve sonuçları, asıl nedenleri ile kavrama konusunda yetersiz olduğundan dolayı yasalara ihtiyaç duymuş ve bu sonsuz gerçek insan zihninde bir yasa formunda belirmiştir (Spinoza, 2021). Zaten Spinoza da TTP’de devletin altında insanların bu yetersizliğinin yattığını belirtir ve bu kusurluluğu göz ardı etmeyerek yasaların yapımına öncelikle bu eksikliklerin açık yüreklilikle kabul edilmesi ile başlanması gerektiğini söyler. Bunu da yine hem teolojiye hem de Tanrı’nın sonsuz anlama yetisine dayanarak açıklar.

Şekil 4.1: Spinoza’ya Göre Yasa Ayrımı

Şekil 4.1’de görselleştirmeye çalışılan yasa ayrımı, ortalama olarak bu şekildedir. Normalde Spinoza’nın yasa ayrımı öncelikle tanrısai/doğal yasa ve insani yasa olarak ikiye ayrılır ve daha sonra yasanın gerçek anlamı olarak insani yasaya gönderme yapılır (Akal, 2010) fakat bu ayrıma bir de yasanın ‘vahiy yolu’ ile geleni de eklenmelidir. Zira Spinoza, tanrısai yasayı açıkladığı IV. bölümde şu pasaja yer verir;

“Böylece tanrısai yasanın temel olarak neden oluştuğunu anladık ve insani yasanın neler olduğunu gösterdik: Vahiyle konulmuş olmamaları koşuluyla, bir başka hedef gösteren tüm yasalar... Çünkü vahiyle konulmuş olmaları, şeyleri Tanrı’ya gönderir. Bu anlamda, evrensel olmadığı, tersine bütünüyle tek bir halkın

mizacına ve onun özel olarak korunmasına uyarlandığı halde, Musa'nın yasası da Tanrı'nın yasası ya da tanrısal yasa diye adlandırılabilir. Çünkü onun peygamberlik ışığı ile koyulduğuna inanıyoruz.

... tabii tanrısal yasanın mahiyetini dikkatle incelersek şunu görürüz: Bu yasa evrenseldir...'⁴³

Spinoza, tanrısal yasadaki, 'en üstün yararı yani gerçek Tanrı bilgisi ile sevgisini anlamaktadır'. Bu Tanrı bilgisi, töz ve tüm tekilliklerin yekpare bir biçimde kavranmasıdır. Bir insan anlama yetisini ne kadar geliştirebilirse bu bilgiye o denli yaklaşmaktadır. Bu bilgiye yaklaştıkça da doğayı ve yaşamı bir yasalar bütünü olarak değil, gerçek nedenleri ile kavramaya başlayacaktır. Tanrı her şeyi sonsuz derecede anladığından dolayı onun *iradesi* ile *anlaması* bir ve aynı şeydir. (Spinoza, 2021 & 2023) yani Tanrı şeyleri iradi olarak şekillendirmez onun sonsuz anlama kudreti gerçekliği tüm zerrelere ile kavramaktadır. İnsanın yanılgısı da burada başlamaktadır. İnsanlar, doğayı sınırlı anlama yetenekleri ile ele aldıkları içindir ki bu sonsuz gerçekler insanların zihninde yasa formunda belirir. Çünkü doğanın gerçek bilgisinden yoksun olduklarından yaşamı yasalar ile inşa ederler. Spinoza, TTP'de bunu Âdem kıssası ile şöyle açıklar; Tanrı Hz. Âdem'e doğanın zorunluluklarını açıklama ile yetinmiştir ve elmanın, bedeni ile karşılaşmasının onun bedeninde yaratacağı tahribatı ona tebliğ etmiş. Âdem ise bilgisizliğinden dolayı bu gerçekliği bir yasa olarak algılamış ve Tanrı'yı da bir yasa koyucu olarak konumlandırmıştır. Böylece cennetten kovularak dünyaya indirilme vakıası, Âdem için -onun zihninde- bir cezaya dönüşmüştür. (Spinoza, 2021) Ezelden bugüne insanlığın durumu hala Âdem'in durumu gibidir. Doğanın sonsuz gerçekliği ve hatta vahiyler, zihinlerde hala yasa ve Tanrı da yasa koyucu olarak belirmektedir.

Burada vahiy üzerinde biraz daha durmak gerekirse; Spinoza'ya göre vahiy, tanrısal yasanın -tanrının sonsuz gerçekliği ile nedenlerin apaçık bilgisi-peygamberin zihni vasıtası ile imgesel olarak kavranışıdır. Gerçeğin bu sonsuz kavranışı, peygamberin mensup olduğu toplulukça yasa, peygamber ve Tanrı ise yasa koyucu olarak anlaşılmalıdır. (Spinoza,2021) Bunun nedeni de açıktır aslında, peygamberin mensubu olduğu topluluk bu sonsuz gerçekliği anlayacak denli açık bir zihne sahip olmadığından ve hatta cehalet ile kuşanmış olduğundan dolayı

⁴³ Teolojik-Politik İnceleme, s.99

peygamber, kavradığı bu gerçekliği mensubu olduğu topluluğuna yasa olarak aktarmıştır veya topluluğu tarafından bu, böyle anlaşılmıştır. (Spinoza, 2021)

Vahiyler, aynı zamanda, belli bir yaşama usulünün bir peygamber aracılığı ile aktarımı olduğundan, evrensel değildir ve fakat tanrısaldir. Bu yüzden de tanrısal yasanın evrensel olmayan ve peygamberin zihni vasıtası ile imgesel şekilde beliren halini ifade etmektedir. Tanrısal yasanın vahiy dışında kalan asıl kısmı ise evrensel olmakla birlikte evrensel bir tabiatın ya da evrensel insan tabiatından çıkarılmaktadır. Böylece bu tabiatın incelenmesi ve anlaşılması gerekmektedir. (Spinoza, 2021)

İşte tanrısal yasanın topluma belli bir yaşam usulünü vazedebilmesi ve bunu sağlayabilmesi için en nihayetinde bunun insani bir irade tarafından yasa olarak tanımlanması ve kabul edilmesi gerekmektedir. Böylece tanrısal yasa, toplum kararı ile insani yasaya dönüşecek ve dünyevi alanda etkili olacaktır. Nitekim, Hz. Musa da imgesel olarak kavradığı bu tanrısal hakikati, Yahudi ulusuna yasalar bütünü olarak sunmuştur ve Yahudi ulusu da bunu böyle algılamıştır. Böylece Hz. Musa'ya vahyedilen hakikat, kitab-ı mukaddes olarak ortaya çıkmıştır. Dikkat edilirse burada gönderim yapılan ilk kaynak teolojik olsa da bunun politik alanda yasa formunu kazanması, insani bir irade ile mümkün olmuştur ya da bunun en yakın nedeni bu insani iradedir. (Spinoza, 2021) Yahudiler yine *on emiri* de bir yasa formunda algıladılar zira onlar, Tanrı'nın gerçek bilgi ve sevgisinden bihaberdiler. Spinoza, hem *Ethica* hem de *Teolojik-Politik İnceleme*'de insanın, şeylerin gerçek bilgisine ve en nihayetinde Tanrı'nın bilgisine erişmekle birlikte bu sonsuz hakikati, aklının sınırları dâhilinde anlayacağı ve yasaya ihtiyaç duymadan bu zorunluluğa göre davranacağını aksi halde bu zorunluluğun kendini, onun zihninde bir yasa/norm olarak dayatacağını ifade eder. Buradaki insani irade, özgür irade olarak değil ama seküler olana atıfla insani eylemlerin belirlenimi olarak anlaşılmalıdır. Bir nevi Spinoza, güç ile özdeşleşirmiş olduğu hakkı, insani yasanın -hukukun- dışına taşıyarak onu tabiatın alanında ele alır ve bunu yaparken tabii hukukçu bir perspektiften uzak durur. Hukuku ise iradeci olmayan bir pozitivist edası ile kurar. (Akal, 2022) Bu yüzden de ortaya *hukukun/insani yasanın* yerelliği karşısına, tabiatın çıkarılmayan evrensel bir *tanrısal yasa/hak* çıkmaktadır.

Yasayla birlikte herkesin kendi varoluşu nispetince kendi kurallarına göre yaşadığı dönemden, belli bir yaşama usulüne yani sivil toplumun yeşerdiği bir

döneme geçilmiştir. Fakat bu insanın özü, bu dönemde de değişmeden aynı kaldığından ötürü bu geçişin, bir kopuşu değil, yekpare bir sürecin parçalanmaz akışını ifade ettiğini unutmamak lazımdır (Spinoza, 2020).

Nitekim bu bölüm için Spinoza'nın yasayı temelde tanrısal/tabii yasa ve insani yasa olmak üzere ikiye ayırdığı ifade edilebilir. Her ne kadar metinlerinde yasaya dair bu ikili ayrımı yapsa da onun sisteminde yasanın, öz itibarıyla ortak bir yaşam usulünü belirlemeye yarayan insani yasalar bütünü olan hukuka tekabül ettiğini anlaşılmalıdır. Zira Spinoza, tabii hukuk derken değişmez doğa kurallarına gönderme yapmaktadır ve bu değişmez doğa kurallarının, esas manada yasa formu kazanabilmesi için bunların insani bir kararlar, *yasa* olarak tanımlanması gerekmektedir. Böylece tabii/tanrısal yasa, hukuk kuralı olarak ortaya çıkacaktır. Zaten Spinoza, metinlerinde her ne kadar bir doğa yasasından bahsetse de ortaya koyduğu felsefi bütün içerisinde *yasa*, daha çok pozitif hukuka tekabül etmektedir (Akal, 2023). Yukarıda da tartışması yürütülen iyi-kötü, meşru-gayrimeşru, suç-ceza gibi nitelermeler de işte bu insani kararlar inşa edilen yasaya göre belirlenecektir. Zaten yasayı yasa yapan unsur da bu kavramlar aracılığıyla ortak bir yaşama usulünü ortaya çıkarmasında yatmaktadır.

4.3 Sivil Toplum

Sivil toplumla birlikte herkes, mensubu olduğu topluluğun ortak kurallarına göre yaşama konusunda taahhüt vermiştir. Artık tekil varoluşların belirlediği doğal hakla birlikte aynı amaca hizmet eden -varlıkta kalma ve varlığını en yetkin biçimde koruma çabası- sivil haklardan da söz edilecektir. (Spinoza, 2012) Zira herkes, kendi gücü nispetince kullandığı haklarını kullanmaktan öteki lehine vazgeçerek yasaya ve böylece kendine itaati kabullenmiştir. Böylece tutukluların belirleniminden aklın belirlenimine meyleden çoklukla birlikte sivil toplumun dirlik ve düzenliği sağlanacak, müreffeh bir toplumun inşa edilmesinin imkânı ortaya çıkacaktır ya da bu düzen zorunlu olarak belirecektir.

Balibar, politik bedeninin oluşumunu işte bu tutku ve akıl, ya da çatışma ve yarar diyalektiğinde yakalar. Çünkü ne bu rasyonelleşme süreci, doğayı aşkın ideal bir aşamadır ne de tutkular, bir sapkınlıktır. Sitenin kuruluşu, sadece kendinde içkin olarak bulunan bu diyalektik sürecin sonucu olarak açıklanmalıdır. Bu süreç

insanların, ‘fayda’ faktörünü göz ardı etmemesini sağlar ki sivil toplum, fayda faktörüne dayanmadan salt rasyonalite ile ayakta kalmaz. Bunun sebebi de insanların tutkularından azade olamamasından kaynaklanır. (Balibar, 2004)

Spinoza, doğayı ve bunun bir uzantısı olan politik alanı erdem ile kavramaz yani bunları erdemle, ideal veya aşkın olan ile temellendirmez. Bilakis tüm bu bütün ve parça ilişkisini, pratik güç ve dolaysısı ile fayda ilişkileri üzerinden yani var olan somut gerçeklik ile kavrar. Bu durum, politik toplumun inşasında da erdemler yerine bireysel ve kolektif faydaya gönderme yapılmasını gerekli kılar. (Spinoza 2021 & 2023) Zaten sivil toplumun ortaya çıkmasının nedeni de her bir insanın bu kişisel faydasının maksimize edilmesi değil midir? Bu bakımdan sitenin, doğal halden evla olmasının nedeni de bu, her bir kişisel faydanın, ötekinin faydasını ihlal etmeden ve mümkün mertebe karşılıklı olarak dengelenmesi ile sağlanmaya çalışılmasıdır. Spinoza’ya göre bu gerçeğin göz ardı edilerek sivil toplumun, erdem ya da bir takım aşkın değerler üzerine inşa edilmeye çalışılması, kuşkusuz sivil toplumda çatlakların meydana gelmesine de yol açacaktır. (Spinoza, 2021) Zira insanın doğasında kendi faydasını gerçekleştirmek vardır ve bu doğayla çatışma haline giren sivil toplum, zayıflamaya da mahkûmdur.⁴⁴ Buradan da anlaşıldığı üzere, daha en temelde insanın, öteki ile kurduğu ilişki, bir fayda ilişkisi ile tanımlanmaktadır. İşte bu ilişki, sivil toplumdaki önce de var olmakla birlikte sivil toplumda daha da belirgin hale gelir ve yasa tarafından düzenlenir.⁴⁵ Nitekim Spinoza’da insan, münzevi değil tam aksine toplumsal ve politik bir organizmayı ifade etmektedir.

Son olarak şunları söylemek gerekirse, insanların rasyonel ve daha makul bir düzlemde bir araya gelerek oluşturdukları sivil toplum, kolektif bir faydaya tekabül etmekle birlikte doğal halin dönüşmüş versiyonudur. Burada bir değişim -bir şeyin yerini başka bir şeyin alması- değil daha çok bir metamorfoz yani başkalaşım/dönüşüm olgusundan bahsedilebilir. Nitekim Spinoza’ya göre doğal haklar, sivil toplumda da aynı haliyle dokunulmamış bir şekilde bulunmaktadır. (Villanova, 2011) Yukarıda da bahsedildiği gibi sosyal sözleşme kuramcılarında doğa hali ile sivil toplum, birbirlerini dışlar ve aralarında bir öncelik-sonralık ilişkisi

⁴⁴ “... Yararlı değilse hiçbir antlaşmanın hükmü olamaz. Yararlılık ortadan kalktığında, antlaşma da sona erer ve geçersiz olur. Bu nedenle, antlaşma yapılan kişiden sonsuza kadar sözüne bağlı kalmasını isteyen biri, aynı zamanda, antlaşmanın bozulmasının bozana yarardan çok zarar vermesine de çalışmıyorsa, budalalık etmiş olacaktır. Kuşkusuz, özellikle bir devletin kuruluşunda da bu böyle olmalıdır.” (Teolojik-Politik İnceleme, s.234)

⁴⁵ “İnsanlar, insana en fazla aklın klavuzluğunda yaşadıkları sürece yararlı olurlar.” (Ethica, IV. Bölüm, XXXVII. Önerme)

olmakla beraber bu iki dönem, birbirinden öz olarak farklı dönemlerdir. (Güriz, 2017) Spinoza’da ise sivil toplum, doğa halini dışlamaz hatta doğa hali, sivil toplum içerisinde -nispeten onun sınırları içerisinde- farklılaşarak devam eder. (Spinoza, 2012)

Spinoza, Ethica’nın IV.Bölümünde devlet ve sivil toplumun en ufak yapıtaşı olan yurttaşı şu şekilde tanımlamıştır.

“Kendi yasalarıyla ve kendi kendini koruma gücüyle kurulmuş topluma devlet adı verilir ve onun yasalarının güvencesi altındaki insanlara da yurttaş.”⁴⁶

Her türlü kuraldan azade ve sadece kendi gücü nispetince eyleyen yabancı insan, sivil toplumla birlikte çokluğu/ulusu oluşturan politik öznenin en ufak yapıtaşı olarak birer yurttaşa dönüşmüştür. Bu yurttaş, yine özerk olmakla birlikte sivil toplumun yasalarına da tabidir. Böylece yurttaş, en geniş anlamı ile hem kendi güvenlik ve özgürlüğü namına devlete itaat eden hem de bu devlet mekanizmasından ayrı bir parça değil bilakis bu devletin ya da sivil toplumun için nedeni olan bir politik özne olarak tanımlanmıştır. (Spinoza, 2021)

Yurttaş, sivil toplumun için nedeni olmakla birlikte ondan ayrı bir şeyi ifade etmediğinden, yurttaşların tümünün kolektif gücü, oluşturdukları devletin de gücü -potentia- olacaktır. (Spinoza, 2012) Yalnız, devletin potestas olarak uyrukları üzerinde kullandıkları güç söz konusu olduğunda -onlar üzerinde kurmuş olduğu iktidar ile varlıklarına sınırlama getirme- bu yurttaşların potentia olarak içlerinde bulundukları güç yani conatus, aynı zamanda devletin/egemenin sınırını teşkil edecektir. (Spinoza, 2021) Bunun en belirgin örneği TTP, XX.bölümde incelenen yurttaşın düşünce ve ifade özgürlüğüdür.

Kısaca sivil toplum, insanın varlığını ve dolayısıyla faydasını maksimize etmek adına girdiği rasyonelleşme sürecinde meydana gelen bir oluşumdur. Sivil toplum, aynı zamanda ortak yasaların altında belirlenmiş bir yaşama usulüne itaat anlamına da geleceğinden sivil toplumu oluşturan yurttaşlar doğa durumuna göre daha da özgürleşeceklerdir. Zira Spinoza’da akılcı yasalara itaat, kölelik değil ancak ve ancak özgürlük getirecektir.

⁴⁶ Ethica, IV. Bölüm, XXXVII. Önerme.

4.4 Egemen Erkin Sınırı

Hakkın sınırı olarak güçten bahsedilirken ortaya konan çoğu şey burada egemenin sınırı için de geçerlidir. Fakat daha iyi anlaşılması adına bu başlık altında egemenin sınırı 3 farklı kategori olarak ele alınabilir.

- 1- Egemenin, kendinden menkul kudretince meydana gelen gücünün sınırı -potentia agendi-.
- 2- Egemenin, kendinden başka bir egemenin ya da otoritenin daha yüksek gücü -potestas- ile karşılaşması.
- 3- Egemenin kendi yurttaşlarının, hiçbir şekilde dokunulmaz gücünü/hakkını teşkil eden münhasır alanları.

Daha iyi anlaşılması adına biraz daha sistemleştirilirse, aslında burada bahsedilen 1. ve 2. maddenin, yukarıda açıklanan 'hakkın sınırı olarak güç' başlığında yapılan ayrıma tekabül ettiği görülecektir. Bu nedenle bu ilk iki maddeyi 'egemen erkin sınırı olarak güç' başlığı altında incelemek konumuzu daha anlaşılır kılacaktır.

Bununla beraber bir de 3.maddede belirtilen egemenin sınırını teşkil eden hususlardan biri olan, yurttaşların ihlal edilemez münhasır alanları vardır.

Spinoza, özellikle de TTP'de hiçbir şekilde devredilemez/kullanılmaktan vazgeçilemez haklardan ve kişinin kendini insan olmaktan çıkaracak ölçüde bir hak devri yapamayacağından bahseder. (Spinoza, 2021) İşte yurttaşlara münhasır bu alanlar, egemen erkin nüfuz edemeyeceği alanları dolayısıyla da onun sınırını teşkil etmektedir. Zira bu alanlar, ontolojik olarak bir temsiliyet ilişkisini reddeden ve ancak bilfiil kullanılabilen etkinlik alanlarıdır. Misal bir insan düşünme ya da ifade yetisini bir başkasına devredemez, bu olumsal bir durum değil aksine ontolojik bir zorunluluk içermektedir. Böylece bu iki hak veya güç, egemen erkin temsil konusunun dışındadır ve dolayısıyla onun sınırını meydana getirmektedir.

4.4.1 Egemen erkin sınırı olarak güç

Egemen, her ne kadar potestas olarak bir iktidar alanına sahip olsa da gücü, yukarıda da zikredilen şekilde kendini meydana getiren yurttaşların kolektif gücünün toplamı kadardır. Yani burada egemenin sınırını öncelikle kendi gücünün uzanabildiği alan oluşturmaktadır. (Spinoza, 2012) Bu yüzden dış bir nedenin

sınırlamasından ziyade kendi kudretinin bir yeterliliğinden bahsedilebilir. Nasıl ki her özerk tekillik kendinden menkul bir gücü ve bu gücün uzanabileceği alan var ise bu tekilliklerin de bir araya gelmesinden oluşan kolektif gücün de aynı oranda uzanabileceği bir iktidar alanı olacaktır. Nitekim bu düşünceye göre güçlü ulusların oluşturduğu devletler de güçlü olacaktır. Zira devletin gücü, ulusun gücünden ayrı bir güç alanını teşkil etmemektedir. Spinoza, Politik İnceleme IV.bölümde “*sanki bir tek akıl tarafından yönetilmeyi sağlayan çokluk istencini*” ortaya koyduğundan buna ortak istenç de denilebilir ki bu durumda bu istenç, egemene/devlete gönderme yapmaktadır. (Akal, 2010)

Egemenin sınırını oluşturacak bir diğer husus da kendinden daha güçlü bir egemen ile karşılaşmasıdır. Zira yine yukarıda izah edildiği üzere egemen, kendi gücü dâhilinde belli bir iktidar alanına sahip olsa da kendinden daha güçlü bir başka egemenin iktidar alanıyla -potestas- karşılaşması halinde bu iktidar alanı, diğeri tarafından istila edilecek yani sınırlanacaktır. Burada iki egemenin gücünün karşılaşması, zorunlu olarak güçsüz olanın sınırlanması ile sonuçlanacaktır. Bu açıdan bakıldığında devletlerarası ilişkilerde doğa durumuna benzer bir halin var olduğu görülecektir. Nasıl ki doğa halinde bir üst otoritenin yokluğu ile insanlar, herhangi bir yasaya bağlı olmadan varlıkta kalmaya çabılıyor ve etki alanını genişletmeye çabalıyorsa egemenler de aynı şekilde kendi etki alanlarını salt güç ilişkisine dayandırarak genişletmeye çalışmaktadır. Ta ki daha güçlü bir egemen ya da otorite ile karşılaşana ve onunla çatışma haline girene kadar.

Egemenlerin aktör olarak bulunduğu uluslararası alanda, tüm egemenlerin itaat etmek zorunda olduğu bir üst otoritenin yokluğu, bu alanı nispeten anarşik bir ortama dönüştürmektedir. Çünkü, her devlet, gücü yettiğince gerek cebir gerek diplomatik ilişkiler gibi başka araçlar ile daha güçsüz olan devletin etkinlik alanını kendi lehine daraltmaya çabalayacaktır ya da kendini daha güçlü kılmak için ötekini ittifaka zorlayacaktır fakat bu çatışma, her daim güçlü olan devletin iradesi yönünde de olmayabilecektir. Neticede uluslararası alanda birçok gücün, öngörülemez ve farklı ilişki biçimleri ile birbirlerinin alanını daraltıp ihlal etme girişimi bulunmaktadır. Bu belli bir merkeze bağımlı olmayan güçlerin çatışması, meydana gelecek sonucun da öngörülebilir olmasını engellemektedir. Bu yüzden de uluslararası alanın, somut güç ilişkileri ile inşa edildiği kadar öngörülebilirliğin de pek mümkün olmadığı bir alan olduğu ifade edilebilir. (Özdemir, 2008)

Aslında burada bahsedilen, egemen erkin sınırını teşkil eden güç -potentia ve potestas- yukarıda bahsedilen 'hakkın sınırı olarak güç' başlığı altında açıklanan şeylerin egemen bakımından sonuçlarıdır. Bu nedenle orada hakkın sınırı olarak belirtilen hususlar burada egemen erkin sınırı için de geçerlidir.

Netice itibariyle egemen erkin sınırını yine güç oluşturmaktadır. Bu da demek oluyor ki egemenin, insan hakları ya da aşkın birtakım değerler ile sınırlanması mümkün değildir. Egemen, ya çokluğun/ulusun, ortak bir konsensusla oluşturduğu kamusal gücün uzanabildiği yere kadar etkin kalabilecektir yani sınırı, o kamusal gücün ulaşabildiği son noktada belirecektir ya da kendinden daha güçlü bir otorite ile karşılaşması sonucu, zorunlu olarak gücü sınırlanacaktır.

4.4.2 Düşünce ve ifade hürriyeti veya özgür düşünce ve ifade hakkı

Spinoza, insanların her ne kadar karar verme ve yapıp etme hakkından öteki lehine vazgeçebilmesinden bahsetse de konu düşünce ve bu düşünceyi açıklama hürriyetine geldiğinde bu haktan, öteki lehine vazgeçilemeyeceğini ifade eder. Zira bu vazgeçiş -ya da klasik anlamın dışında devir- ontolojik bir imkânsızlık içermektedir. (Spinoza, 2021) Tekrar etmek gerekirse burada bahsedilen, hakların kullanımının öteki lehine sınırlandırılarak sivil toplum içerisinde bir dengenin sağlanmasıdır. Zira hak, güç ile özdeş olduğundan devredilmesi mümkün değildir. Ancak ve ancak yasanın koyduğu sınırlar çerçevesinde kullanımından vazgeçilebilir ya da bu, taahhüt edilir. Dikkat edilirse burada vazgeçilen şey, güç/hakkın kendisi değil bunun kullanımıdır.

Spinoza, Teolojik-Politik İnceleme'nin XX.bölümünde düşünce ve ifade özgürlüğünü detaylıca ele almıştır. Onun, bu konuya bu kadar eğilmesinin sebebi bunların bir takım insani değerlerden kaynaklanan ideal haklar olduğundan değil bilakis giderilmesi mümkün olmayan insani bir kusurluluğu teşkil ettiğindedir. Zaten insanlar düşüncelerine ve dillerine hâkim olabilseydi doğa hali, egemene ihtiyaç duyulmayan müreffeh bir hal olarak kalacaktı. (Spinoza, 2021) İnsanlığa ait bir haslet olan bu düşünme ve ifade halleri, görmezden gelinmesi gereken haller değil ama kabullenilmesi ve sivil toplumun da bunlara göre dizayn edilmesi gereken durumlardır. Çünkü bu durumlar, her ne kadar bir kusurluluk da teşkil etse ideal bir dünya tasviri yaratıp ve tüm insani kusurların bu ideal dünyada eritilerek giderilmeye çalışılması, insanın özü ile çelişeceğinden başarısız olacaktır. Spinoza'nın ortaya

koyduğu bu düşünüşün gerçek yaşamla uyumlu olmasının sebebi de budur. O hiçbir zaman insanı, tanrısal bir kusursuzlukla ele almaz ve onu Tanrı mertebesine çıkarmaya çalışmaz. Bu nedenle de Spinoza'da dünyanın etik kavranışına rastlanılmaz ve hatta o, bu kavranışın bir hayli uzağına, tam karşısına dikilmektedir. Özü varlığını kuşatan tek varlık, Tanrı olduğu için eksikliklerden münezze olan bir tek odur. Bu nedenle varlıkta mutlak anlamda kalabilecek de sadece odur. Onun dışındaki tüm tekillikler, sınırlı bir kudrete sahip oldukları için kusurludurlar. Aksi halde sonsuz ve ebedi olurlardı. (Spinoza, 2023) İşte insanların bu ontolojik kusurluluğunu, Spinoza gibi açık bir yüreklilikle kabul etmeden onun doğası ile uyumlu bir sistem inşa etmenin yolunu bulmak da mümkün olmayacaktır.⁴⁷

Bu özgürlüğün tanınması, elbette ki bazı sakıncalara yol açabilecektir fakat cimrilik, kıskançlık ve nefret gibi zararlı duyguların hangisi yasaklanabiliyor ki zaten? Nasıl ki insanların maruz kaldığı bu duygular yasalarca yasaklanamıyorsa düşünce ve ifade özgürlüğü de ortaya çıkaracağı bazı problemlere rağmen yasaklanamayacaktır. Hatta bu özgürlüklerin devletin esenliği tehlikeye atılmadan ortadan kaldırılması dahi mümkün değildir. (Spinoza, 2021) Çünkü bu duygu ve durumlar, yasaklansa dahi kendini bir şekilde dışa vurmak için çabalayacak ve bu çaba, devletin yasası ile çatışma haline girecektir, böylece devlet içerisinde huzursuzluk ve direniş baş gösterecektir. Spinoza yine her zaman yaptığı gibi burada da devletin huzursuzluğa sürüklenmesinin nedenlerini açıklamış ve her şeyi nedenleri ile kavramıştır.

Spinoza, Machiavelli'nin keyfi davranabilme kudretini haiz hükümdarı yerine bireylerin zihinsel ve bedensel özerkliğinin sağlandığı demokratik bir sistem yerleştirmiştir. Machiavelli, premodern dönemde referans noktası olan Tanrı'nın yerine seküler hükümdarı getirmiştir. Hükümdar -Prens- sadece güç ile doğrulandığı için güç ile hükümdar arasında dolaysız bir ilişki bulunmaktadır. Böylece her türlü meşruiyet ilişkisinin dışında bulunan Machiavelli'nin hükümdarı, kadiri mutlak

⁴⁷ “...kimse dilediği gibi düşünme ve yargıda bulunma özgürlüğünde istese de vazgeçemiyorsa ve tersine her insan tabiatın en üstün hakkı uyarınca düşüncelerinin efendisiyse, bundan çıkacak sonuç şu: Fikirleri bu denli çeşitli ve karşıt olan insanların yalnızca üstün gücü kullananların buyrukları doğrultusunda konuşmaları sağlanmak istenirse, hiçbir devlette, tam bir başarısızlığa yol açılmadan böyle bir şeye kalkışılmaz. Gerçekten de, halk tabakası bir yana, en becerikli olanlar da çenelerini kapayamaz. İnsanların ortak kusuru, gizlilik gerektirdiği zaman bile, düşündüklerini başkalarına açmalarıdır. Demek ki herkesin düşündüğünü söyleme ve öğretme özgürlüğünü elinden alan siyasi bütün, en şiddetli siyasi bütündür.” (Teolojik-Politik İnceleme, s. 284-285)

olmakla birlikte herhangi bir yasa ya da değere bağlı olmadığından keyfidir de. (Akal, 2010) Nietzsche'nin de eleştiri oklarını yönelttiği bu hükümdar yerine o, iyinin ve kötünün ötesindeki *üstinsanı* konumlandırmıştır. Çünkü Nietzsche'ye göre premodern dönemde yasa koyucu olan Tanrı, modern dönemde yerini yasa koyucu devlete devretmiştir ve böylece birey, iki durumda da bir otoriteye bağımlı kılınmıştır. Nietzsche, her iki dönemde de gerek teolojik gerek seküler bir otoritenin belirlenimi altında bulunan insanı, bir noktada özgürleştirmiş ve bu iki tür otoritenin, insanı belirleyici niteliğini reddetmiştir. Nietzsche'nin Spinoza'yı yakaladığı yer de burasıdır. Spinoza, her ne kadar bireyin, devlete itaat yükümlülüğünü savunsa da bu modern yapılanma karşısında insanı, koruma altına almıştır daha doğrusu ortaya koyduğu sistemde hükümdar karşısında insanlar için korunaklı bir alan bulunmaktadır. Bu alan, insanların zihinsel ve bedensel özerkliğidir. (Akal, 2010) Bu özerklik, düşünce ve ifade özgürlüğünü de içermektedir. Var olan her şey sonsuz olan Tanrı'nın özerk kipleri olduğuna göre ve Tanrı'nın sadece düşünce ile uzam sıfatı bilinebildiğine göre bu iki sıfatın özerk kipleri olan insan özelinde onun, zihinsel ve bedensel özerkliği olarak belirlemektedir. Bu durumda insanların, düşünce ve ifade özgürlüğü, özerkliğin bir uzantısı haline gelmekte ve bu alan egemenin önce de var olduğundan dolayı bu hak/güç, egemenin olduğu bir dünyada aynı şekilde varlığını devam ettirecek, onun etki alanının -ufkunun- ötesinde konumlanmaktadır.

Velhasıl, yurttaşların kendilerini insan olmaktan çıkaracak kadar bir hak/güç devri mümkün olmadığına göre bu münhasır satır, egemen erkin sınırı olacaktır. Yine aynı şekilde, düşünce ve ifade özgürlüğü burada daha özel bir durum teşkil ettiğinden dolayı söz konusu bu haklar olduğunda, egemenin sınırı buralarda daha da belirginleşecektir. Nitekim egemen, bu iki hakkı tüm sakıncalarına rağmen ortadan kaldıramayacaktır. Çünkü bu haklar egemenin dahi ulaşamayacağı tabii alanda yani onun nüfuz edemeyeceği ve hatta sınırını dahi teşkil ettiği bir noktada konumlanmaktadır.

Burada bu hakların da esasında yurttaşın 'gücü' yani *conatus* olduğu göz önüne alındığında aslında burası da sonuç olarak ilk önermeye çıkmaktadır. Bu sonuç da egemen erkin, ancak güç ile sınırlanabileceğidir. Bu güç, bazen egemenin kendi gücünün sınırları olur, bazen başka bir otoritenin gücü olur ve bazen de kendi

yurttanın conatusu olur. Netice itibariyle egemeni sınırlandıran yine daima **güç** olur.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Spinoza'nın hak ve egemenlik kuramı, üç bölüme ayrılarak ele alınmıştır. Öncelikle Spinoza felsefesinin temel kavramlarının verildiği birinci bölümle Spinoza'nın ontolojisi ve metafiziğine kısa bir giriş yapılmış ve genel bir çerçeve sunulmuştur.

Bu kısımda da açıklandığı üzere Spinoza, araştırmasının temeline tek özgür neden olan tözü yerleştirmiştir. Her şeyin içkin nedeni olan töz, deus sive naturaya -tanrı veya doğaya- denk gelmektedir. Yani tüm kâinat, Spinoza'nın bu tanrı veya doğa dediği tözün kendisinden taşmaktadır. Bu töz, sonsuz olmakla birlikte aynı zamanda mutlak özgürlüğe sahip tek nedendir. Sonsuzdur, çünkü sonsuz sıfatlara sahip olmakla birlikte bu sıfatlar da kendi düzleminde sonsuza dek yayılırlar; özgürdür, çünkü onu belirleyen hiçbir neden bulunmamaktadır ve o, harici başka hiçbir şeye ihtiyaç duymadan sadece kendisi ile tanımlanabilir.

Tözün kendisinden taşan tüm şeyler ise -tekillikler ya da kipler- harici nedenlerin belirlenimi altında bulunduğundan özgür değildir ve bu kipler ya da tekillikler daima birbirinin gücünü sınırladığından dolayı da sonsuz değildirler. Bu yüzden Tanrı dışındaki her şeyin varlıkta kalma gücü -conatusu- daima sınırlıdır.

Spinoza felsefesinde anahtar kavramlardan biri de varlıkta kalma çabası denilen bu conatustur. Doğadaki her şey kendi varlığını, gücü yettiğince korumaya çabaladığı için insanın özünde de bu çaba vardır ve insan bu yüzden daima kendi faydasına olanı aramaktadır.

Netice itibari ile Spinoza, tözün, kendinden taşan tüm kiplerin içkin nedeni olduğunu ve aynı zamanda conatusun, değişmez bir ilke olarak töz ve tüm kiplerin özünde bulunan bir varlıkta kalma çabası olduğunu ifade etmiştir. Bu çaba, tözde sonsuz olmakla birlikte kiplerde sonlu, yani sınırlı olarak bulunmaktadır.

Spinoza'nın hak kuramının incelendiği ikinci bölümde de açıklandığı üzere Spinoza hak kuramını, bahsedilen bu ontolojik gerçeklik üzerinden kurmaktadır. Her şey, doğası gereği faydasına olanı yapmak ve varlığını korumak zorundaysa herkesin

hakkı, kendi çabası yani gücü oranında olacaktır. Böylece insanın hakkı, kendi öz gücünün -potentia- uzanabileceği yere kadar varlık kazanabilecektir. Hak, bu şekilde sadece güç ile doğrulandıktan ve tabii alanda konumlandıktan sonra, haliyle hukuk alanının dışında ve onu da aşan bir şekilde tanımlanması gerekecektir. Bunun en önemli sonucu da hakkın temelde, egemen tarafından bahşedilen bir lütuf olmaktan ziyade insanda, hatta ve hatta tüm tekilliklerde zaten verili olarak bulunmasından dolayı egemene karşı özerkleşmesidir.

Böylece bu bölümde hakkın, güç ile özdeş olduğu ve gücün yayılım alanının hakkın da uzanabileceği alanı belirlediği, dolayısıyla gücün sınırının aynı zamanda hakkın sınırı olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla beraber bu denkliğin bir sonucu olarak Spinoza'nın klasik manada sözleşmeci olmadığı ve onda bir hak devri fikri bulunmadığı ifade edilebilir.

Tezin sonuncu bölümüne tekabül eden üçüncü bölümünde ise Spinoza'nın egemenlik kuramı, yasa ve hukuk meseleleri paralel bir şekilde ele alınmış ve bunlar arasındaki ilişki biçimi incelenmiştir.

Henüz suç ve cezadan bahsedilme olanağı bulunmayan doğa halinde, herhangi bir üst otorite/egemenden de bahsedilemezdi. Böyle bir dönemde her insanın eylemleri, ancak kendi yargısıyla şekilleniyor ve kendi varoluş alanını, gücü yettiğince genişletmeye çalışıyordu. Herkes, herkesin hakkını yani gücünü, kendi kuvvetince ihlal edebiliyor ve böylece herkes, gücünün tükendiği yerde ötekinin insafınca yaşayabiliyordu.

Egemenin ereksel nedeni, işte insanların bu güvensizlik ortamından kurtulup özgürce yaşayabilme gayesinde yatmaktadır, başka bir deyişle doğa durumunda yabancı halde bulunan bu güçlerin/hakların dengelenerek her bir insanın güvenlik içerisinde özgürleşmesi ve varlığını daha iyi bir aşamaya taşımasının yolunu açmaktır. Bir noktada bu yabancı halin ehlileştirilmesi ve ıslah edilmesidir. Egemenin içkin nedeni ise her bir insanın güçlerini bir araya getirmesi ile beliren kamusal güçte aranmalıdır.

Spinoza'da klasik manada sözleşme ve hak devri fikri olmamakla birlikte o, insanların daha rasyonel bir zeminde güçlerini bir araya getirerek kolektif bir kamusal gücü meydana getirmesinden bahseder. Bu durumda egemenlik denilen şey,

belli bir kolektiviteyle meydana gelen bu kamusal gücün kendisinden başka bir şey değildir.

Spinoza, egemenliği hiçbir zaman aşkın göndermelere atıfla kurmaz, onun egemenlik kuramı da töz ve kipler arasındaki içkin nedensellik ilişkisine benzer şekilde aşkınlıktan uzak bir içkin nedensellikle tanımlanır.

Bu yüzden egemenlik, meşruiyet dışı alanda serimlenmektedir. Egemenlik, sosyal bir zorunluluk sonucu hukuki bir yapılanma formunda meydana geldiğinden, zaten hukuki alanda mevzubahis olabilecek meşru-gayrimeşru nitelemesinin ötesindedir ki meşru-gayrimeşrunun, suç ve cezanın, iyi ve kötünün ne olduğunu söyleyen bizzat egemenin -dolayısıyla yasanın- kendisidir. Burada egemenliğin de tıpkı hak gibi güç ile doğrulandığı ve meşruiyetini bizzat kendi varlığından devşirdiği görülebilir. Nitekim egemenlik için şöyle söylenebilir; meşrudur, çünkü vardır.

Aynı zamanda bu bölümde Spinoza'nın yasayı, tanrısal ve insani yasa olarak ikiye ayırdığı ve yasa derken asıl kastettiği şeyin, hukuka tekabül eden insani yasa olduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü Spinoza, her ne kadar tanrısal yasadaki bahsetse de yasaya icrai gücünü kazandıracak olanın, insani bir irade olduğunu ifade eder ve böylece kaynağı ister tabiattan ister insan aklından gelsin, bir şeyin pozitif hukuka tekabül eden yasa olarak kabul edilebilmesi için onun, insani bir kararla *yasa* olarak tanınması gerekmektedir.

Netice itibariyle bu tezde ortaya konulan en temel mesele şudur; hak meselesi Spinoza düşüncesinde kendini, güç ile denk bir şekilde ve hukuk alanının dışında, yani tabii bir alanda dışa vurur. Egemenlik ise meşruiyet dışı bir çizgide ve hatta meşru-gayrimeşru çizgiyi kuran bir konumda serimlenir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. & Köker, L.** (2000). *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Akal, C.B.** (2010). *Varolma Direnci ve Özerklik*, Ankara: Dost Yayınları.
- Akal, C. B.** (2022). *Spinoza Hukukçuya Ne Söyler?: Spinoza Hukukçuya Ne Söyler?*, Der. Cemal Bali Akal, Z. Efe Antalyalı, İstanbul: Zoe Yayınları.
- Akal, C. B.** (2019). *Özgürlüğün Geleceği Yoktur : Edebiyatta Spinoza*, Ankara: Dost Yayınevi.
- Akal, C.B.** (2023). *Spinoza ve Sürekli Demokrasi*, Ankara: Dost Yayınları.
- Akıncı, A.** (2012). *Modern Ulus Devletlerin Doğuşu*, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 34.
- Armaner, T.** (2021). *Tekillik ve Sonsuzluk, Cogito: Spinoza, Taze Bir Nefes*, Yapı ve Kredi Yayınları, Sayı.99, s.156-168.
- Arnhart, L.** (2017). *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev. Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Liberte Yayın Grubu.
- Arslan, S.** (2020). *Foucault, Hadt, ve Negri'de İktidar, Direniş ve Öznellik*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- Balibar, E.** (2004). *Spinoza ve Siyaset*, Çev. Sanem Soyarslan, İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Bekleviş, M.** (2019). *Hugo Grotius'un Siyaset Felsefesinde Devlet ve Birey İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, Türkiye.
- Büyük, M. E.** (2022). *Machiavelli'den Grotius'a Egemenlik Kuramının ve Modern Devletler Hukukunun Gelişimi*, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, Cilt.80, Sayı.1, s.299-356.
- Cevizci, A.** (2016). *17. yy Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Chaui, M.** (2019). *Spinoza Daima: Korku, Umut, Savaş ve Barış Hakkında Açıklamalar*, Çev. Cemal Bali Akal, İstanbul: Zoe Yayınları.
- Copleston, F.** (1986). *Çağdaş Felsefe: Spinoza*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları.
- Copleston, F.** (1991). *Kita Ussalcılığı: Pascal-Spinoza-Leibniz*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları.
- Curley, E.** (1984). *The Collected Works Of Spinoza*, Princeton University Press, (Çev. çevrimiçi tercüme uygulaması ile tercüme edilmiştir), Cilt.1.

- Deleuze, G.** (2022). *Spinoza, Pratik Felsefe*, Çev. Alber Nahum, İstanbul:Norgunk Yayınları.
- Descartes, R.** (2014). *Yöntem Üzerine Konuşma*, Çev. Özcan Doğan, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Descartes, R.** (2016). *Meditasyonlar*, Çev. Engin Sunar, İstanbul: Say Yayınları.
- Düzgün, O.** (2018), *Bir Modernizm Eleştirisi İmkânı Olarak Descartes, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, s.51-65.
- Ekici, E.** (2011). *Tanrısal Nesnellikten Tutkuların Toplumuna: Spinoza'nın Doğal Hak Kavramına Genel Bakış*, *Felsefelogos*, Cilt: 1, Sayı. 40, s. 139-155.
- Ergül, S.** (2011). *Hobbes ve Spinoza: Siyasetin Yerini Belirlemeye Dair İki Girişim*, *Felsefelogos*, Cilt.1, Sayı.40, s.31-49.
- Ergün, R.** (2009). *Leviathan ve Teolojik-Politik İnceleme ile Politik İnceleme'de Korku Kavramı*, 3. Spinoza Günleri Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri, Der. Cemal Bali Akal. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ertürk, R.** (2004). *Modern ve Postmodern Düşüncelerde Bilim, Felsefe Dünyası*, Sayı.40, s.65-76.
- Folscheid, D.** (2005). *Felsefe Akımları*, Çev.Muna Cedden, Ankara: Dost Yayınları.
- Gebhardt, C.** (1972). *Spinoza Opera*, Heidelberg: Carl Winters Verlag, Cilt.5.
- Grotius, H.** (1967). *Savaş ve Barış Hukuku*, Çev. Seha L. Meray, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Grotius, H.** (2019). *Denizlerin Serbestisi*, Çev. Erkut Ziya, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Güriz, A.** (2017). *Hukuk Felsefesi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hobbes, T.** (2001). *Leviathan*, Çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı ve Kredi Yayımevi.
- Kıraç, G.** (2007). 'Spinoza ve Leibniz'de İrade Problemi', Master Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
- Kline, G. L.** (2023). *Sovyet Felsefesinde Spinoza*, Çev. Akın Sarı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Locke, J.** (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara: Ebabel yayınları.
- Machiavelli, N.** (2014). *Prens*, Çev: Kemal Atakay, İstanbul: Can Yayınları.
- Matheron, A.** (1985). *La Fonction Theorique De La Democratie Chez Spinoza At Hobbes*, (Çev. çevrimiçi tercüme uygulaması ile tercüme edilmiştir), *Studia Spinoza*, Vol.1, s.259-273.
- Matheron, A.** (2020). *Teolojik-Politik İnceleme'den Politik İnceleme'ye Spinoza'nın Evrimi Problemi*, *Cogito: Spinoza, Taze Bir Nefes*, (Fransızca aslından çeviren: Alara Kusur), Yapı ve Kredi Yayınları, Sayı.99, s.54-71.
- Nadler, S.** (2023). *Spinoza'nın Etikası*, çev. Özgür Şahin, İstanbul: Say Yayınları.
- Negri, A.** (2020). *Aykırı Spinoza: Gündem(deki/dışı) Çeşitlemeler*, Çev. Nurfer Çelebioğlu, Eylem Canaslan, İstanbul: Zoe Yayınları.

- Negri, A.** (2021). *Yaban Kuraldışıılık: Spinoza'da Güç ve İktidar*, Çev. Eylem Canaslan, İstanbul: Zoe Yayınları.
- Özdemir, H.** (2008). *Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme*, Ankara Üniveristesi SBF Dergisi, Cilt. 63, Sayı. 3, s.113-114.
- Özkan, K.** (2012). *İstek, Özbilinç ve Thomas Hobbes'un Doğa Durumu Tasarımı*, Felsefelogos, Cilt. 4, Sayı.47, s.267-287.
- Özkan, M. S.** (2016). '17. ve 18. yüzyıllarda Doğal Hukukun Pozitif Hukuka ve Siyaset Felsefesine Etkileri', Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, Türkiye.
- Özsoy, S.** (2015). *Güneş Merkezli Evren Anlayışı: Kopernik, Galile, ve Kepler Neyi Değiştirdi?*, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, No.20, s.95-112.
- Rocca, D.** (2023). *Spinoza*, Çev. Berk Yayılım, İstanbul: Say Yayınları.
- Russell, B.** (2020). *Batı Felsefesi Tarihi*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Saygılı, A.** (2015). *Kutsal Canavar Devlet*, Ankara:İmaj Yayınevi.
- Scruton, R.** (2020). *Spinoza*, Çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Yayınevi.
- Spinoza, B.** (2011). *Etika*, Çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara: Dost Yayınları.
- Spinoza, B.** (2012). *Politik İnceleme*, Çev. Murat Erşen, Ankara: Dost Yayınları.
- Spinoza, B.** (2020). *Mektuplar*, Çev.Emine Ayhan, Ankara: Dost Yayınları.
- Spinoza, B.** (2021). *Teolojik-Politik İnceleme*, Çev. Cemal Bali Akal & Reyda Ergün, Ankara: Dost Yayınları.
- Spinoza, B.** (2023). *Ethica*, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Taşkın, Y.** (2014). *Siyaset-Kavramlar, Kurumlar, Süreçler: Modern Siyasal Hayat, Kurumların Doğuşu ve Küreselleşmesi*, Ed. Yüksel Taşkın, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçel, A. & Gülenç, K.** (2021). *Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Villanova, M.G.** (2011). *Hobbes ve Spinoza: Tabii Halde ve Sivil Toplumda Tabii Hak*, 4. Spinoza Günleri Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri, Der. Reyda Ergün & Cemal Bali Akal, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Virno, P.** (2013). *Çokluğun Grameri*. Çev: V. Kocagül., M. Çelik. İstanbul: Otonom Yayınları.
- Vorlander, K.** (2004). *Felsefe Tarihi*, Çev. Mehmet İzzet, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yardımcı, A. B. & Güdücü, F.** (2022). *Arkhe ve Töz Kavramı Üzerine: Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes*, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı.57, s. 1-11.
- Yıldızdöken, Ç.** (2017), *Şüpheden Kartezyen Felsefeye Giden Yol*, Mavi Atlas Dergisi, Cilt.5, Sayı.1, s. 44-68.
- Yovel, Y.** (2017). *Marx'tan Spinoza'ya Spinoza'dan Marx'a Güncel Müdahaleler: Marx'ın Ontolojisi ve Spinoza'nın İçkinlik Felsefesi*, Çev. Emine Ayhan, Der. Eylem Canaslan & Cemal Bali Akal, Ankara: Dost Yayınevi.
- Zelyüt, S.** (2021). *Spinoza*, İstanbul: Say Yayınları.

Walther, M. (2022). *Spinoza Hukukçuya Ne Söyler?: Suarez'de Multitudinis'ten Spinoza'da Potential Multitudinis'e*, Der. Cemal Bali Akal & Z. Efe Yalı, İstanbul: Zoe Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Lise öğrenimini Mardin Lisesi'nde tamamladı. 2019 senesinde İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden lisans derecesini aldı. 2020 yılından beri serbest avukatlık yapmakla beraber halihazırda İstanbul Barosu Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Komisyonu Yönetim Kurulu üyesidir.

